

0-10

Ekonomický časopis
Journal of Economics

as. 2112

09820

ISSN 0013-3035

11 ⁴⁴/₁₉₉₆

EKONOMICKÝ ÚSTAV SAV
INSTITUTE OF ECONOMICS SAS

PROGNOSTICKÝ ÚSTAV SAV
INSTITUTE OF FORECASTING SAS

HLAVNÝ REDAKTOR

Zdeno Jaura

REDAKTORKA

Katarína Rybanská

TAJOMNÍČKA REDAKCIE

Marta Korcová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Adamiš

Peter Baláž

Jana Černá

Rudolf Filkus

Vladislav Garaj

Egon Hlavatý

Felo Huník

Ivan Jakúbek

Pavol Kárász

Elena Kohútiková

Zora Komínková

Mikuláš Luptáčik

Jozef Makúch

Jozef Markuš

Lubomír Michník

Eduard Mikelka

Viera Mokrášová

Jaroslav Němec

Valéria Nináčová

Juraj Renčko

Brigita Schmögnerová

Vincent Sniščák

Milan Šikula

Ladislav Unčovský

Viliam Vaškovič

Karol Vlachynský

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Šancová 100, 831 04 Bratislava. Články uverejňujeme v slovenskom, českom alebo anglickom jazyku; majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. K článkom prosíme priložiť resumé v anglickom jazyku (resp. k anglickému textu slovenské) v rozsahu najviac 30-40 riadkov. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4-7 strán, informatívnych recenzií 1-2 strany, správ 3-5 strán. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslojú sa poradovým číslom v texte a takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 - Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, zreteľne (strojom alebo na PC) a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska, bydliska a tituly. Príspevky nie sú honorované. Zo svojho príspevku autor dostane niekoľko separátnych výtlačkov.

ADRESA REDAKCIE

Šancová 100, 831 04 Bratislava

telefón 214 569

Číslo bolo redakčne spracované

v novembri 1996.

OBSAH

<i>Joakim PALME</i> : Severský model sociálneho zabezpečenia	815
<i>Pavol KÁRÁSZ</i> : Macroeconomic Features of Foreign Capital Invested in the Slovak Republic	829
<i>Zuzana SAKOVÁ</i> : Changes in Wage Structure and Differences in Determinants of Earnings: in 1984 and 1992 in the Czech and Slovak Republics	837
<i>Rudolf ŠTANGA</i> : Úroveň výživy obyvateľstva na Slovensku a jej medzinárodná komparácia s krajinami Európskej únie	862
<i>Eva RIEVAJOVÁ</i> : Nezamestnanosť v Slovenskej republike - jej vývoj a špecifiká	879

Recenzie

STERN, Juraj: Logistika v manažmente výroby - (<i>K. Viestová</i>)	896
GAŠPARÍKOVÁ, Jana - BAKOŠ, Vladimír - PILLAY, Nirmala - PRINSLOO, Cas: Methodological Challenges of Interdisciplinary Research in the Social Sciences - (<i>J. Iša</i>)	898
Kolektív: Proměny světové ekonomiky a Česká republika - (<i>P. Baláž</i>) . .	900

Správy

Seminár o transformácii výučby marketingu na Obchodnej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave - <i>V. Vávra</i>	903
---	-----

CONTENTS

<i>Joakim PALME</i> : Northern Model of Social Security (in Slovak)	815
<i>Pavol KÁRÁSZ</i> : Macroeconomic Features of Foreign Capital Invested in the Slovak Republic (in English)	829
<i>Zuzana SAKOVÁ</i> : Changes in Wage Structure and Differences in Determinants of Earnings: in 1984 and 1992 in the Czech and Slovak Republics (in English)	837
<i>Rudolf ŠTANGA</i> : Nutrition Level of the Slovak Population and its International Comparison with the Countries of the European Union (in Slovak)	862
<i>Eva RIEVAJOVÁ</i> : Unemployment in Slovak Republic - its Development and Specific (in Slovak)	879
 Books Reviews	
STERN, Juraj: Logistic at Manufacturing Management - (<i>K. Viestová</i>) .	896
GAŠPARÍKOVÁ, Jana - BAKOŠ, Vladimír - PILLAY, Nirmala - PRINSLOO, Cas: Methodological Challenges of Interdisciplinary Research in the Social Sciences - (<i>J. Iša</i>)	898
Kolektív: Feature of World Economics and the Czech Republic - (<i>P. Baláž</i>)	900
 Reports	
Workshop on Transformation of Marketing Training at the Trade Faculty of the Economic University in Bratislava - <i>V. Vávra</i>	903

Severský model sociálneho zabezpečenia¹

Joakim PALME*

Úvod

V predložennom článku sa pokúsím ukázať, že v systémoch sociálneho zabezpečenia v Dánsku, vo Fínsku, v Nórsku a vo Švédsku existujú isté aspekty, ktoré nás oprávňujú hovoriť o *severskom modeli* sociálneho zabezpečenia. Zároveň však upozorňujem na to, že v týchto štyroch krajinách existujú dôležité rozdiely v poskytovaní sociálneho zabezpečenia. To, čo sa pokúšame a potrebujeme vytvoriť, je vyváženejší pohľad na možnosti a ohraničenia ideálnych typov charakterizujúcich jednotlivé režimy sociálneho štátu.

V oblasti komparatívneho výskumu sociálneho štátu existujú tri ciele. Prvý je *deskriptívny*, jeho zmyslom je akoby otvorenie "čiernej skrinky" sociálneho štátu. To znamená, že pri deskripcii sociálneho štátu sa nemôžeme sústrediť iba na nákladovú stránku systémov, ale musíme preskúmať aj základné princípy poskytovania verejnej podpory a spôsoby distribúcie nárokov na finančné i nefinančné sociálne dávky. Druhým cieľom je využitie *kauzálnej analýzy*. Metódu komparácie možno použiť na testovanie rôznorodých, aj protichodných hypotéz o podstate hybných síl rozmachu sociálneho štátu a jeho variácií. Po tretie, je potrebné skúmať zamýšľané a nezamýšľané *dôsledky jednotlivých sociálnych programov*. Medzinárodné odlišnosti v štruktúre inštitúcií sociálneho štátu nám poskytujú možnosť bližšie sa zaoberať odlišnosťami vo výsledkoch ich fungovania: *nakoľko efektívne sú jednotlivé stratégie sociálnej politiky v redukovaní chudoby a sociálnych nerovností? Aké sú efekty dávok sociálneho zabezpečenia vo vzťahu k ponuke práce a úsporám? Vzhľadom na ohraničenosť priestoru dovoľm si formulovať iba niekoľko predbežných poznámok k nasledujúcim trom problémom: Čo je škandinávsky model? Prečo sa objavil? Aké má dôsledky?*

Pôvod systémov sociálneho zabezpečenia

Prvé reformy sociálneho zabezpečenia mali veľký vplyv na následný vývoj. Sami osebe, najmä čo sa týka sociálnych dávok, neboli ničím výnimočné: rovnako ako na severe, aj v iných častiach Európy dávky boli dosť skromné.

¹ Článok je prekladom vystúpenia J. Palmeho na oslave storočnice *Nórskeho systému sociálneho zabezpečenia v Lillehameri* 7.-8. 9. 1994.

* Dr. Joakim PALME, Swedish Institute for Social Research, Universitetsvägen 10E, Frescati, 106 91 Stockholm, Sweden

Reformy neboli výnimočné ani svojou časovou realizáciou - prišli v približne rovnakom čase v severských krajinách tak ako inde v Európe. Je však dosť zaujímavé, že vplyv vtedajšej nemeckej reformy na zmeny v severských krajinách bol ohraničený [11]. Prvé reformy v severnej časti Európy boli založené buď na princípe dobrovoľnosti, alebo boli založené na určitom stupni testovania príjmov. To bolo v ostrom rozpore s povinným a korporativistickým charakterom Bismarckovej reformy sociálneho zabezpečenia v Nemecku.

V súlade s T. H. Marshallom [12] môžeme inovácie v sociálnom poistení interpretovať ako nový vývojový stupeň občianstva, nasledujúci za inštitucionalizáciou rovnosti občianskych a politických práv. Oproti starému systému zákona o chudobe, ktorý upieral poberateľom verejnej podpory ich politické a občianske práva, nové programy možno považovať za rozšírenie týchto práv. Nároky na dávky v prvopočiatoch zavádzania programov sociálneho zabezpečenia však neboli založené iba na občianstve, ale aj na ďalších kritériách, ako sú preukázaná potreba alebo pracovná zásluhovosť. Pracovná zásluhovosť sa stala základným princípom korporativistického modelu, zatiaľ čo potreba sa stala základom cieľného alebo príjmovovo testovaného modelu sociálneho zabezpečenia.

Objavenie sa severského modelu

Severský model je predovšetkým povojnovým fenoménom [2]. Po početných reformách v 40. rokoch boli zavedené starobné dôchodky a dávky na deti, ktoré sa stali skutočne univerzálnymi. Univerzálne boli v tom zmysle, že pokrývali všetkých občanov bez toho, aby podliehali testovaniu príjmov alebo dokazovaniu, že oprávnený poberateľ je alebo bol zamestnaný. Od toho času boli programy založené na princípe občianstva a znamenali vlastne zhmotnenie Marshallovej predstavy o tom, čím by sociálne práva mali byť.

Čo sa týka starobných dôchodkov, Švédsko zaviedlo *Národnú penzijnú reformu* v roku 1948 a stalo sa prvou severskou krajinou, ktorá zrušila testovanie príjmov. V 50. rokoch Švédsko nasledovali ostatné nordické krajiny. Koncom desaťročia sa Fínsko, Dánsko a Nórsko rozhodli zrušiť testovanie príjmov. Nazdávam sa, že po tomto období možno hovoriť o objavujúcom sa severskom modeli starobných dôchodkov [13; 14].

Pokiaľ ide o dávky na deti, vývoj v tejto oblasti nebol taký priamočiary, ale všetky severské krajiny patria do skupiny národov, ktoré v určitom čase zaviedli nárok na sociálne dávky založený na princípe občianstva. Fínsko zaviedlo univerzálne dávky pre rodiny s najmenej štyrmi deťmi v roku 1943 a rozšírilo ich na všetky rodiny s deťmi v roku 1948. Nórsko zaviedlo dávky pre rodiny s dvoma deťmi v roku 1946 a v roku 1969 ich rozšírilo na všetky rodiny s deťmi. Švédsko zaviedlo univerzálne dávky pre rodiny s deťmi už v roku 1948. Dánsko zaviedlo po prvýkrát dávky na deti v roku 1952, ale tie zostali príjmovovo testované až do roku 1961 [17].

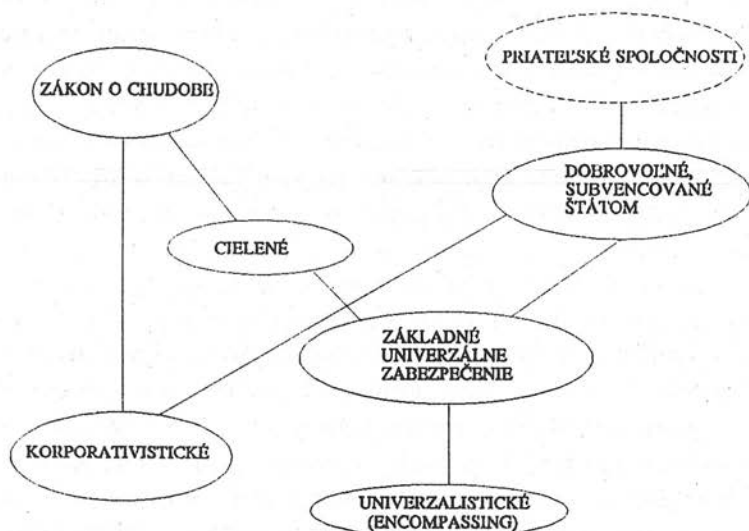
Rozmach severského modelu

Druhý stupeň vo vývoji severského modelu sa začal po zavedení dávok závislých od zárobku (earning-related benefits). Vo Švédsku sa peňažné nemocenské dávky stali univerzálne, a zároveň závislé od zárobku v roku 1955 a v roku 1959 bola zavedená nadstavbová schéma starobných dôchodkov odvodených zo zárobku, ktoré tvorili doplnok k univerzálnym základným starobným dôchodkom. Bola to "verejná" stratégia vychádzajúca v ústrety potrebám príjmového zabezpečenia pre prevažnú väčšinu pracujúcej populácie a ostatné severské krajiny, s niektorými konkrétnymi odlišnosťami, túto stratégiu nasledovali.

Švédskemu programu dávok závislých od pracovného príjmu je najbližšia nórška schéma. Fínsky systém je odlišný v tom, že uzákonené a povinné programy sú spravované oddelene podľa rôznych sektorov v spoločnosti, zväčša súkromnými poisťovacími spoločnosťami. Dánsky doplnkový program nie je postavený na závislosti od zárobku, ale dávky závisia od počtu odpracovaných rokov [14].

Vývojové cesty

V čom je teda severský model odlišný od modelov, ktoré sú výsledkom vývoja sociálnych politík v iných krajinách? Graf 1 je skromným pokusom opísať vývoj inštitúcií sociálneho zabezpečenia v rozvinutých priemyselných krajinách za posledných sto rokov.

Graf 1. Rozvoj inštitúcií sociálneho poistenia

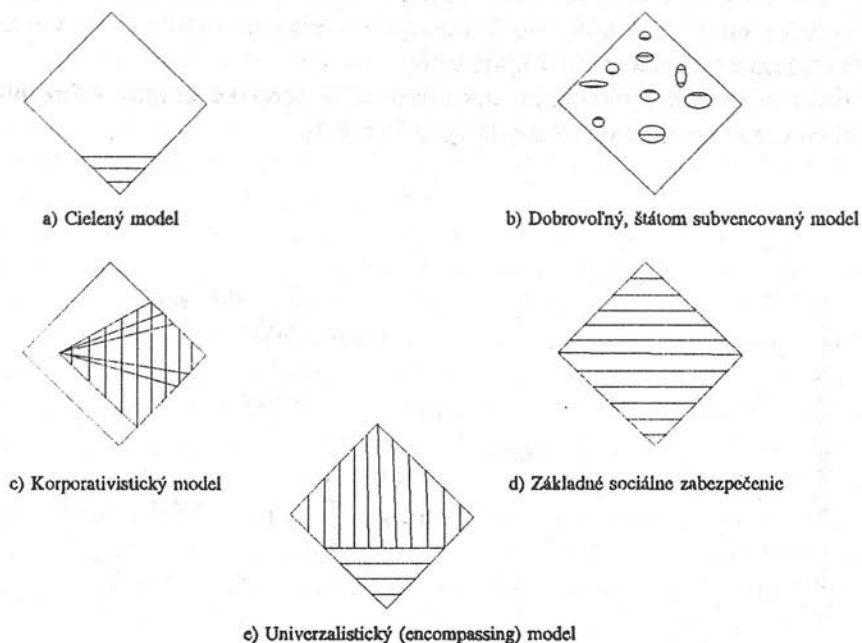
Existujú dva významné body, v ktorých sa od seba odlišuje legislatíva v oblasti moderného sociálneho zabezpečenia. Prvým je starý systém založený na *zákone o chudobe* (poor law). Druhým bodom sú iné, variabilné formy *dobrovoľných organizácií*, ako napríklad spoločnosti priateľov. *Korporativistickú cestu*, ktorá sa priamo odkláňa od základov zákona o chudobe si vybralo Bismarckove Nemecko, ale táto cesta sa stala bežnou v mnohých krajinách európskeho kontinentu. Bol to veľmi rozsiahly inštitucionalizovaný systém a krajiny, ktoré podobný systém zaviedli, majú tendenciu v ňom zotrvať.

V severských krajinách bolo bežnejšie nasledovať iné cesty vývoja. Prvé zákony týkajúce sa dôchodkov boli *cielené*, t. j. udržali si princíp testovania príjmov typický pre zákonodarstvo týkajúce sa chudobných, ale značne rozšírili kategórie tých, ktorých sa dotýkali. Keď sa zrušilo testovanie príjmov, ako sa to stalo v prípade dôchodkov, môžeme hovoriť o inštitucionalizácii modelu *všeo-
becného univerzálneho zabezpečenia*. So zavedením dávok závislých od zárobku začali všo-
becné základné programy sociálneho zabezpečenia *zahŕňať všetko*, alebo - použijúc Titmussovú [15] terminológiu - stali sa "inštitucionálnymi". Tu sa ideálnym spôsobom stretáva potreba základnej a príjmovej bezpečnosti. Ale nemali by sme zabudnúť na druhý moment odlišujúci severské programy, na zavedenie štátnych subvencií do dobrovoľných programov. V oblasti nemocenského poistenia a poistenia pre prípad nezamestnanosti vyústili prvé štátne zásahy do vzniku *dobrovoľného, štátom subvencovaného modelu*. V povojnovom období sa mnohé z týchto programov stali univerzálnymi.

Graf 2 je pokusom ukázať, pokrytie občanov týmto programom a priblížiť rozdelenie dávok v rámci rôznych inštitúcií sociálneho poistenia. Grafy v tvare diamantu majú popisovať sociálnu hierarchiu. V dolnej časti je znázornená najchudobnejšia vrstva spoločnosti, nad ňou je robotnícka trieda a potom stredná vrstva spoločnosti. V hornej časti sú najvyššie príjmové vrstvy obyvateľstva, skutočne bohatí ľudia. Chudobných a bohatých je relatívne málo, zatiaľ čo robotnícka trieda a stredná vrstva sú početné, čo je vyjadrené šírkou "diamantu".

V ciele model, kde sa široko uplatňuje testovanie príjmov, dávky smerujú k najchudobnejším. Tí dostávajú rovnakú úroveň dávok, tak ako to naznačujú horizontálne čiary. Tí, ktorí sú na tom lepšie, dávky nedostávajú - pokrytie nie je úplné. Počet tých, na ktorých sa dávky nevzťahujú, závisí aj od tvrdosti testovania príjmov. Model dobrovoľných štátnych subvencií má tiež neúplné pokrytie jednoducho preto, lebo poistenie je dobrovoľné. Dávky môžu byť buď rovnaké, alebo závislé od zárobku (druhý prípad nie je znázornený na grafe). Časť poistenej populácie sa však nachádza v inej vrstve. Korporativistickému modelu chýba univerzálne pokrytie, pretože podmienkou nároku na dávky je zväčša aktívna participácia na trhu práce (zamestnanie). Takže najviac zarábajúci sú z povinného poistenia vylúčení. Dávky sú vyplácané na základe vzťahu k zárobkom, ako to naznačujú vertikálne čiary. Hrubé čiary indikujú existenciu vzájomne oddelených poistných programov pre rôzne kategórie poberateľov.

Graf 2. Modely inštitúcií sociálneho poistenia

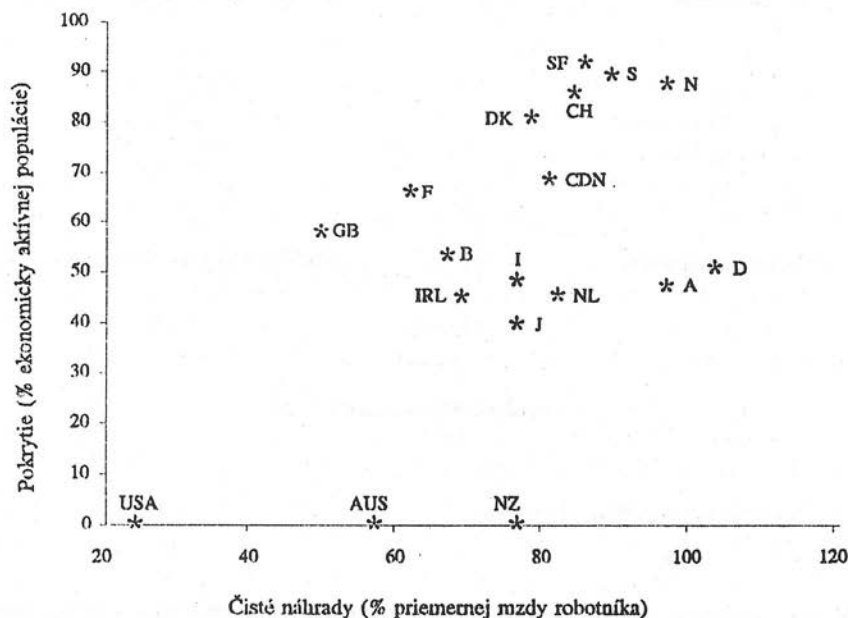
V modeli univerzálneho základného zabezpečenia je pokrytý každý, pričom všetci dostávajú rovnaké dávky. K všeobecnému pokrytiu a k dávkam základného zabezpečenia univerzalistický (encompassing) model navyše priradzuje dávky závislé od zárobku - s cieľom uspokojiť požiadavky príjmového zabezpečenia. Ako všade inde, základné dávky sú naznačené horizontálnymi čiarami a dávky odvodené zo zárobku sú zvýraznené vertikálnymi čiarami.

Programy

Doposiaľ sme identifikovali dôchodkový systém ako sociálnu dimenziu vo všeobecnosti a v jeho variáciách. Všeobecné minimálne dôchodky, založené na princípe občianstva, sú zaiste dôležitou črtou severského modelu. Ale z hľadiska medzinárodných porovnaní nie sú ojedinelé. Dávky založené na princípe občianstva nachádzame v Kanade, v Holandsku a na Novom Zélande. Čo sa týka dávok odvodených zo zárobku, Dánsko sa od ostatných severských krajín odlišuje, pretože takéto dávky neposkytuje. Všetky ostatné priemyselne vyspelé krajiny sú si v tomto ohľade podobné: neposkytujú kombináciu minima vyplývajúceho z občianstva a dodatkov odvodených zo zárobku, ktoré poskytujú príjmo-

vú bezpečnosť pre iné ako nízko príjmové skupiny. Kombináciu vysokých dávok a vysokej miery pokrytia, ktorá existuje vo Fínsku, v Nórsku a vo Švédsku, nenachádzame v žiadnej inej krajine [6].

Iným kľúčovým programom, v ktorom sú si severské krajiny veľmi blízke, je poskytovanie nemocenských dávok (pozri graf 3).

USA - Spojené štáty americké

AUS - Austrália

NZ - Nový Zéland

J - Japonsko

IRL - Írsko

NL - Holandsko

A - Rakúsko

I - Taliansko

B - Belgicko

D - Nemecko

GB - Veľká Británia

F - Francúzsko

CDN - Kanada

DK - Dánsko

CH - Švajčiarsko

N - Nórsko

S - Švédsko

SF - Fínsko

Graf 3. Pokrytie a čistá náhrada nemocenských dávok v 18 krajinách OECD v roku 1985

Graf 3 ukazuje bivariantný náčrt náhrady príjmu a miery pokrytia. Na osi x je naznačená úroveň náhrady dávkami (ako priemer pre štyri odlišné typické prípady choroby; jeden týždeň a šesť mesiacov pre dva typy domácností), na osi y je zachytené percento pokrytia populácie v ekonomicky aktívnom veku.

Severské krajiny vytvárajú zhluk v hornom pravom rohu, čo naznačuje vysokú úroveň pokrytia dávkami a vysokú úroveň náhrady zárobku. To, že v tomto zhluku sa nachádza aj Švajčiarsko, je spôsobené tým, že úroveň náhrady pracovného príjmu sa vzťahuje na kovorobotníkov, ale iné skupiny zamestnancov dostávajú nižšie dávky. Spojené štáty americké nemajú federálny zákon o nemocenských dávkach. Pre Austráliu nie je vôbec možné načrtnúť mieru pokrytia, pretože dávky v tejto krajine sú príjmovovo testované.

Kľúčové programy dávok pre prípad nezamestnanosti sú tradične spravované odborními, čo sa odlišuje od ideálneho typu štátneho prístupu k sociálnemu zabezpečeniu v severských krajinách. V tomto ohľade je výnimkou Nórsko, kde existuje povinné poistenie pre prípad nezamestnanosti. Od januára 1994 je tento druh poistenia povinný aj vo Švédsku.

Čo sa týka podpory rodine, severské krajiny majú vysoké všeobecné dávky na deti vyplácané matkám, tomu zodpovedajúce nízke rodinné úľavy na daniach a pomerne extenzívnu podporu pre osamelé matky. Od ostatných rozvinutých európskych krajín sa to odlišuje v tom zmysle, že tieto krajiny majú tendenciu nasmerovať podporu k veľkým rodinám a dávky na deti sa často vyplácajú pracujúcemu otcovi. V anglofónnom svete sa väčšmi spoliehajú na daňovú úľavu a dávky na deti sú buď nízke, alebo žiadne. Navyše sa tu objavuje tendencia zavádzať testovanie príjmov do oblasti podpory rodine.

Čo severský model nie je

Iný spôsob prístupu k severskému modelu sociálneho zabezpečenia vedie cez definovanie toho, čo tento model nie je [1]. Uvediem viacero negatívnych charakteristík, ktoré je potrebné, podľa mňa, vyjasniť.

- Po prvé, náklady znovurozdeľovacích (transferových) systémov sa neodlišujú od západoeurópskych vzorov.
- Po druhé, nie všetky programy sú konformné s ideálom typického univerzalistického modelu.
- Po tretie, možno dokonca tvrdiť, že žiadny jednotlivý program nezodpovedá všetkým kritériám kladeným na štruktúru a na výsledky, ktoré zvyčajne spájame so severským modelom.
- Po štvrté, všetky krajiny sa odchyľujú od severského modelu aspoň v jednej dôležitej stránke.
- Po piate, severské krajiny sa negrupujú podľa všetkých bodov alebo programov.
- Po šieste, aby sme pochopili severský systém, nepostačuje pozerať sa na sociálny transfer tohto systému oddelene. Musíme prihliadať aj na interakcie znovurozdeľovacieho systému s trhom práce, so sociálnymi službami i s ostatnými politikami, ako je politika sociálnej pomoci, rodinná politika a politika prekonávania rozdielov medzi pohlaviami.

Až donedávna mali severské krajiny, okrem Dánska, nezamestnanosť, ktorá sa úrovňou odlišovala od západoeurópskych vzorov. Už napríklad podiel pracovných síl mužského pohlavia je vyšší ako kdekoľvek inde. To má významné dôsledky na rozdelenie spoločenských práv, osobitne, keď sa dávky vzťahujú na zárobky. Vysoký podiel mužských pracovných síl je, samozrejme, spojený s existenciou rozsiahleho sektora sociálnych služieb. Prístup k dennej starostlivosti o deti a pomoc v domácnostiach starším obyvateľom poskytujú významné možnosti pre zapojenie žien do práce. Okrem toho, sektor sociálnych služieb je zamestnávateľom veľkého počtu žien [1].

Vysvetlenia

Prečo škandinávsky model vznikol? Súčasný výskum krížových porovnaní (cross-national) národných variácií v sociálnych právach poukázal na dva dôležité faktory: triednu politiku a "závislosť od nastúpenej cesty" ("path dependency") [5; 2; 8; 3; 12].

Mobilizácia pracujúcej triedy sa už dlho vydeľuje ako dôležitý predpoklad rozvoja sociálneho štátu (welfare state). Na podporu tejto hypotézy sa tiež uvádza, že severské krajiny - s tradične silným robotníckym hnutím - mali dobre rozvinuté systémy sociálneho zabezpečenia. Redukovanie tohto rozvoja iba na sociálnodemokratickú iniciatívu by mohlo viesť k veľkému zjednodušeniu dosť zložitého procesu. Napríklad ako môžeme vysvetliť to, že všetky univerzalistické penzijné reformy boli jednomyselne podporené v parlamentoch? A prečo v Nórsku iniciovali doplnkové penzie v závislosti od zárobkov liberáli, a nie predstavitelia ľavice?

Časť odpovede je potrebné hľadať v koalíčných štruktúrach sociálnodemokratických strán. Pred druhou svetovou vojnou sa formovali červeno-zelené koalície s agrárnou stranou, spájajúce záujmy farmárov a vznikajúcej robotníckej triedy. Základné všeobecné penzie vyžadovali potrebu dôchodkovej podpory pre vidiecke a mestské obyvateľstvo. Od roku 1950 a potom neskôr sociálnodemokratické strany začali hľadať koalície s narastajúcou triedou zamestnancov, s tzv. "bielymi goliermi" (white collars). To podporovalo zavedenie dávok v závislosti od zárobkov.

Časť odpovede by sa mohla nájsť v Duvergerovom koncepte "nákazy zľava", a to v tom zmysle, že politická pravica, uchádzajúc sa o hlasy na ľavom krídle strán [9], využívala pre tvorbu svojej politickej stratégie aj oblasť sociálnej politiky.

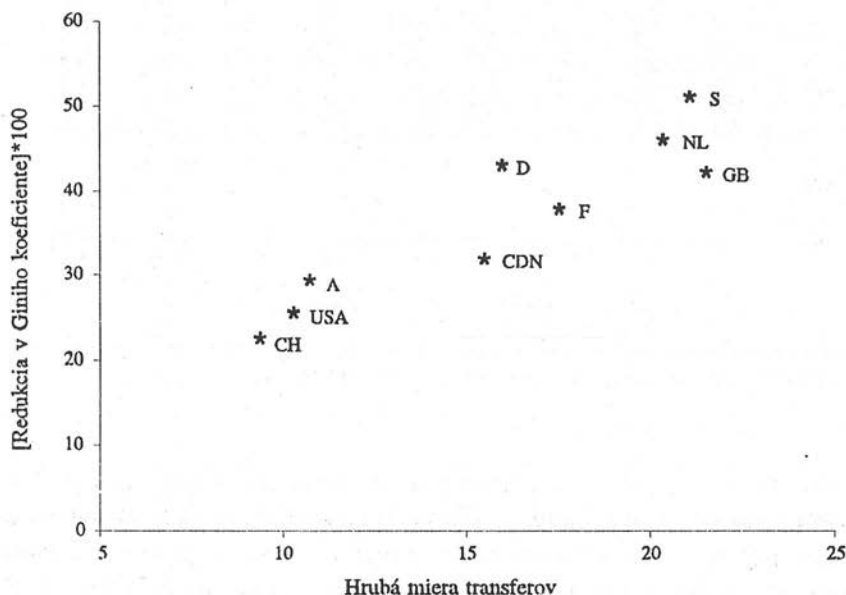
Nedávny výskum vývoja sociálnych práv ukázal, že sociálnu politiku významne ovplyvňoval aj existujúci inštitucionálny rámec. Politické konflikty okolo otázok sociálneho zabezpečenia sa vždy vybojovali na predeterminovanom bojisku. Záujmy a priority politických aktérov vždy ovplyvňovali existujúce štruktúry inštitúcií sociálnej politiky. Vo vyspelých priemyselných krajinách bola pozoru-

hodná aj stabilita inštitúcií sociálneho poistenia. To sa označovalo ako "závislosť od nastúpenej cesty" (path dependency) vo vývoji inštitúcií. Z pohľadu teórie zdrojov moci² možno existujúce inštitúcie považovať za vklad moci do rozdeľovacieho boja (pozri napr. [6]).

Výsledky

Zdá sa správne predpokladať, že škandinávske sociálne štáty dosahujú výsledky zodpovedajúce rozsahu a zameraniu ich programov. Výsledky sú však pravdepodobne zamýšľané i nezamýšľané. Okrem toho existuje dosť paradoxov spôsobených vzťahmi medzi sociálnymi programami a výsledkami.

Mohli by sme spolu s G. Tullockom [16] vysloviť hypotézu, že čím viac sú štátne sociálne programy zamerané na tých, ktorí nie sú chudobní, tým viac strácajú tí, ktorí sú v spoločnosti na tom najhoršie. Ako sa zdá, v skutočnosti sa presadzuje iný smer - čím viac sa v sociálnom štáte ráta so strednou vrstvou spoločnosti, tým lepšia situácia sa vytvára aj pre zraniteľné skupiny a tým viac spoločenských nerovností sa naozaj redukuje programami daňových transferov.

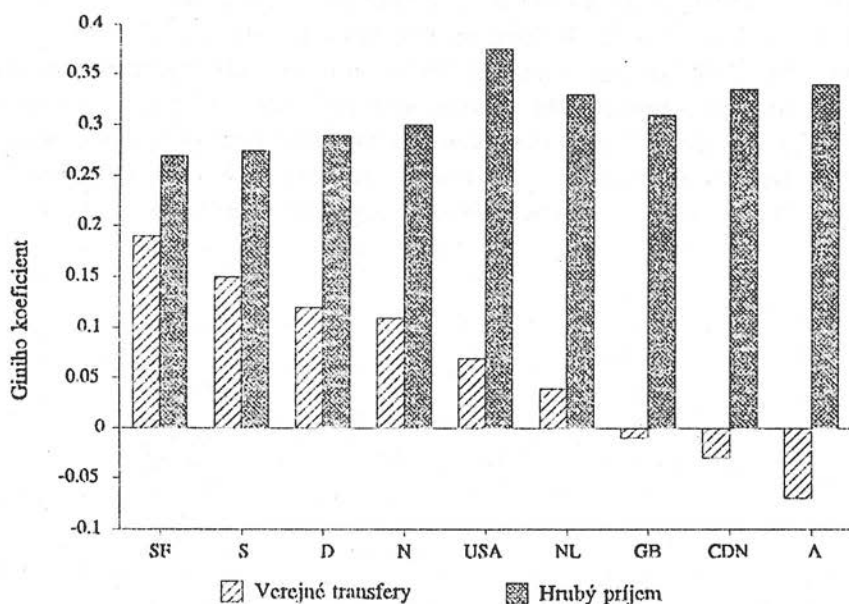

Graf 4. Hrubý transfer a znovurozdeľovanie príjmu celkovej populácie v 9 krajinách OECD

² Teória, ktorú vo Švédsku rozpracúva Walter Korpi pod názvom "power resources approach" (poznámka prekladateľov).

Na grafe 4 je znázornený vzťah medzi relatívnym významom verejných transferov úhrnného dôchodku a veľkosťou dôchodku rozdeľovaného medzi dospelé pracujúce obyvateľstvo v krajinách OECD. Graf potvrdzuje, že medzi týmito dvoma premennými existuje úzka zhoda. Stručne povedané - čím väčší transfer, tým lepšie.

Krížové porovnávanie národných údajov (ktoré tu neuvádzam) skutočne ukazuje negatívny vzťah medzi cieľovosťou a veľkosťou redistribúcie. Je faktom, že v krajinách s cieľovými programami sa prejavuje tendencia redistribuovať veľmi malé sumy peňazí.

Graf 5. Príjmová nerovnosť medzi dôchodkami v 9 krajinách OECD

Vzťah medzi penziami a nerovnosťou v príjmoch spôsobuje istý paradox, podobný tomu, ktorý ilustruje graf 5. Medzi krajinami, o ktorých sme mali údaje, najväčší stupeň nerovnosti nachádzame v prípade verejných penzií vo Fínsku, vo Švédsku, v Nemecku a v Nórsku. Najvyrovnanejšie penzie sú v Austrálii. V Kanade, vo Veľkej Británii, v Holandsku a v USA sa vyrovnanosť mierne znižuje. Nerovnosť penzií sa tu meria Giniho koeficientom na základe pozorovaní usporiadaných podľa veľkosti hrubého dôchodku.

Ak skúmame distribúciu hrubého dôchodku (zdroje dôchodku), poradie krajín je obrátené. Je to preto, lebo súkromné penzie a kapitálové dôchodky sú oveľa významnejšie v takej krajine, ako je Austrália, a v krajinách, kde dávky

sa poskytujú iba zo základného zabezpečenia. To, že súkromné penzie prejavujú omnoho väčšiu tendenciu k nerovnému rozdeľovaniu, naznačuje, že čím viac súkromných penzií bude "vytláčaných" verejnými programami závislými od zárobku, tým menej bude nerovností. Dobrým príkladom je Fínsko, krajina, kde v programoch závislých od zárobku nie je limitovaný žiaden z ich dôchodkov.

Doteraz sme zvažovali vzťah medzi sociálnym štátom, redistribúciou a nerovnosťou. Existujú však aj iné faktory, ktoré možno uviesť k Tullockovej hypotéze, že najchudobnejší budú najviac poškodení, keď programy blahobytu budú zahŕňať strednú triedu. Iné indikácie o tom, či je to naozaj pravda, môžeme získať skúmaním situácie medzi starými ľuďmi a osamelými matkami. Ukázal sa opak toho, čo sme mohli očakávať podľa Tullocka. Miera chudoby medzi týmito sledovanými skupinami bola najnižšia v krajinách s extenzívnymi sociálnymi štátmi. Zistilo sa, že najchudobnejším segmentom spoločnosti sa dostáva najlepšej pomoci v tých sociálnych štátoch, kde štátna podpora nie je výhradne určená priamo týmto skupinám [10].

Súčasný trendy vo Švédsku

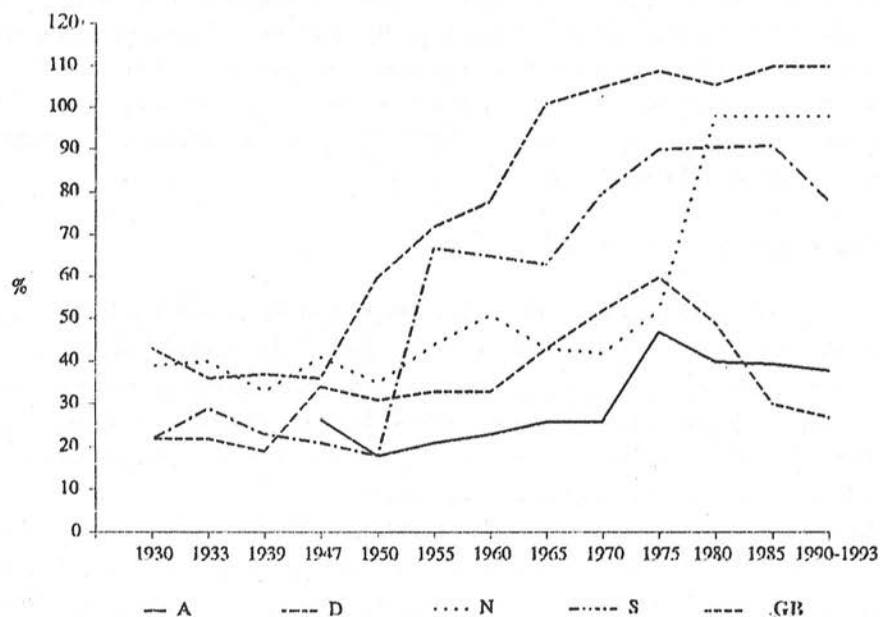
Túto prezentáciu chcem uzavrieť komentovaním súčasných tendencií v politikách, ktoré pôsobia na švédsky systém sociálneho zabezpečenia. Keďže diskusie a reformy prebiehajúce vo Švédsku neobišli ani jeden aktuálny problém, súčasná švédska situácia pre výskum sociálnej politiky ponúka zaujímavý prípad. Prečo je tu taký radikálny záujem? Čo sa usilujú rôzni činitelia dosiahnuť? Čo sa vykonalo doteraz? Čo sa stane v budúcnosti?

Za kriticismom voči znovurozdeľovaciemu systému, ktorý sa vracia k vrcholu neoliberalizmu z 80. rokov, je nesporne silný ideologický prvok. Zo straníckopolitického pohľadu tu zaiste má význam zmena vlády v roku 1991, keď koalícia štyroch buržoázných strán nahradila sociálnodemokratický kabinet. Je však dôležité vedieť, že zmeny a zásahy sa konali aj za predchádzajúcej sociálnodemokratickej vlády. Inou zaujímavou črtou súčasného vývoja je, že skutočné zmeny sa udiali v súvislosti s akútnymi ekonomickými a politickými krízami. To znamená, že ekonomická recesia je pre súčasný vývoj podstatná najmä preto, lebo rôzni autori pochopili reálnu povahu a príčiny recesie.

Zmeny implementované v pokračujúcej reforme doteraz nezmenili podstatné charakteristiky švédskeho modelu sociálneho poistenia, aj keď miera väčšiny dôchodkových náhrad klesla z 90 % na 80 % a tzv. čakacie dni³ (waiting days) boli upravené v niekoľkých programoch. Graf 6 ukazuje vývoj mier náhrad nemocenských dávok (replacement rates) v piatich krajinách OECD od roku 1930. Vidíme, že Nemecko poskytovalo plnú náhradu zárobkov už v roku

³ Vo Švédsku sa napríklad nemocenské dávky nevyplácajú hneď od prvého dňa choroby.

1970. V Nórsku bola 100% náhrada zavedená neskôr, od roku 1978 však táto úroveň trvá. Švédsko, ktoré zaviedlo v roku 1974 náhradu na úrovni 90 %, postupne túto úroveň do roku 1990 redukovalo. Ale úroveň dávok je omnoho vyššia ako vo Veľkej Británii a v Austrálii. Obe krajiny poskytujú dávky rovnaké pre všetkých (v Austrálii sú viazané na testovanie príjmov). Vo Veľkej Británii úroveň náhrady výrazne klesla počas 80. rokov, v dôsledku zrušenia prídavkov k zárobkom (earning-related) (zavedených v roku 1966), zmien v indexovaní a redukcii príplatkov na odkázané osoby.

Graf 6. Miera čistej náhrady nemocenských dávok vo Švédsku a v štyroch krajinách OECD v rokoch 1930-1985

Viacero projektov, správ expertných skupín a správ parlamentných komisií navrhovalo ďalšie reformy takmer vo všetkých programoch sociálnej politiky. To ukazuje na prítomnosť potenciálu hlbšej zmeny. Výsledok týchto procesov bude možné rozpoznať za niekoľko rokov.

Možno stanoviť niekoľko hlavných alternatív. Prvá alternatíva je, že dôjde k niekoľkým reformám vnútri súčasnej štruktúry systému. Sociálni demokrati, Liberálna strana, a možno aj Strana ľavice budú pravdepodobne podporovať túto alternatívu. Druhá alternatíva predpokladá, že dôjde k viac alebo menej radikálnemu zníženiu hraníc dôchodku pre potreby dávok. To spôsobí posun k inému modelu - od dôchodkového zabezpečenia k základnému sociálnemu zabezpečeniu. Táto stratégia aspoň nakrátko zväčší redistributívne efekty systému.

Takýto vývoj pravdepodobne podporí Strana stredu, Strana zelených a najpravdepodobnejšie Kresťanskí demokrati. Z dlhodobého pohľadu je tu riziko, že podpora takéhoto systému strednou vrstvou spoločnosti bude podliehať erózii, pretože jej príslušníci budú musieť platiť na svoje sociálne zabezpečenie dvakrát - verejne i súkromne. Tretia alternatíva by znamenala omnoho radikálnejšiu transformáciu transferového systému, a to preto, lebo by sa musela zmeniť na povinné poistenie so súkromnými účastníkmi. Súkromné poisťovacie spoločnosti by realizovali rozdielne poisťovacie programy. Je tiež možné, že táto alternatíva sa bude realizovať iba v niektorých programoch, napríklad pri úrazovom poistení. Uvedenú alternatívu by najpravdepodobnejšie podporovala politická pravica. Je menej pravdepodobné, že odbory a sociálni demokrati budú presadzovať korporatívne riešenie, aké bolo naznačené v tzv. krízovom balíku, ktorý bol výsledkom finančnej krízy v roku 1992. Takýto vývoj by mal jasné paralely s hlavnou stratégiou posunu zodpovednosti na poisťovacie spoločnosti, čo má aj iné politické implikácie.

No jediná vec, o ktorej dnes môžeme vysloviť jasný záver je, že žijeme vo veku neistoty, aspoň pokiaľ ide o oblasť sociálneho zabezpečenia. Táto neistota má niekoľko koreňov. Ekonomické ťažkosti sú nesporne dôležité, z čoho vyplýva, že budúcnosť švédskej ekonomiky je podstatná aj pre vývoj systému transferov. Ale kríza, o ktorú tu ide, je rovnako politická ako ekonomická.

Epilóg

Počas prípravy tohto článku som našiel veľmi zaujímavú prácu od Jona Eivinda Kolberga k otázkam severského modelu. Odhalil viacero faktorov, ktoré prispievajú ku kríze. *Znižovanie mier rastu a zvyšovanie rozpočtových deficitov vykonávajú veľký tlak na znižovanie všetkých druhov verejných výdavkov. Zvyšujúce sa miery nezamestnanosti prispeli k zvýšeniu výdavkov a k zníženiu daňových základov. Ideologický útok novej pravice a oslabovanie ľavicových strán viedli k erózii legitimitnosti politickej podpory pre extenzitu sociálneho štátu. No vládnúci menšinový kabinet mal problémy s aktuálnym krátením sociálnych programov.*

Jeho argumenty som považoval za veľmi presvedčivé, hoci túto prácu nenapísal počas súčasnej krízy, ale počas krízy pred viac ako desiatimi rokmi [7].

Stein Kuhnle [11] si na začiatku 80. rokov v závere svojej knihy o škandinávskom modeli sociálneho štátu položil dve otázky o tom, aká bude pravdepodobná budúcnosť tohto štátu. Pýtal sa sám seba: *Kríza? Skôr nie, ako áno* - odpovedal. *Konsolidácia? Skôr áno, ako nie.*

Ja si myslím, že je čas odpovedať na prvú z dvoch otázok *áno* a druhú ponechať rozhodne *otvorenú*.

Literatúra

- [1] ABRAHAMSON, P.: A Scandinavian Model: Myth or Reality? [Paper presented at the Conference of the Nordic Sociological Association.] Gävle, 14.-16. augusta 1993.
- [2] ESPING-ANDERSEN, G. - KORPI, W.: From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavian Social Policy: In: *The Scandinavian Model: Welfare States and Welfare Research*. Edited by Robert Erikson, Eirik Jørgen Hansen, Stein Ringen and Hannu Uusitalo. New York, ME Sharpe 1987.
- [3] ESPING-ANDERSEN, G. - KORPI, W.: *The Three Worlds Welfare Capitalism*. Cambridge, Policy Press 1990.
- [4] KANGAS, O.: *The Politics of Social Rights*. Stockholm, Swedish Institute for Social Research Dissertation, 1991, séria č. 19.
- [5] KANGAS, O.: The Merging of Welfare State Models? Past and Present Trends in Finnish and Swedish Social Policy. *Journal of European Social Policy*, 1994, s. 79-94.
- [6] KANGAS, O. - PALME, J.: Statism Eroded? In: *Welfare Trends in Scandinavia*. Edited by Erik Jørgen Hansen, Stein Ringen, Hannu Uusitalo and Robert Erikson. Stockholm 1993.
- [7] KOLBERG, J. E.: Utviklingen av de skandinaviske velferdsstater fra 1970 til 1980. [Paper for the 12 Nordic Congress of Sociology.] Stavanger, 19.-22. augusta 1983.
- [8] KORPI, W.: Social Policy and Distributional Conflict in the Capitalism Democracies: A Preliminary Comparative Framework. *European Politics*, 1980, 3(3), s. 296-316.
- [9] KORPI, W.: Power, Politics and State Autonomy in the Development of Social Citizenship: Social Rights During Sickness in 18 OECD-Countries since 1930. *American Sociological Review*, 1989, 54, s. 309-328.
- [10] KORPI, W. - PALME, J.: Svensk socialpolitik, kris och reformer. [Suppl. 17 to SOU.] (Nya villkor för ekonomi och politik). Stockholm 1993.
- [11] KUHNLÉ, S.: *Velferdsstatens utvikling*. Oslo, Universitetsforlaget 1993.
- [12] MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. Cambridge, Cambridge at the University Press 1950.
- [13] PALME, J.: *Pension Rights in Welfare Capitalism*. Stockholm, Swedish Institute for Social Research Dissertation, 1990, séria č. 14.
- [14] SAIMINEN, K.: *Pension Schemes in the Making*. Helsinki, The Central Pension Security Institute 1993.
- [15] TIMUSS, R. A.: *Social Policy*. London, George Allen & Unwin 1974.
- [16] TULLOCK, G.: *Economics of Income Redistribution*. Boston, Kluwer-Nijhoff 1983.
- [17] WENNEMO, I.: *Sharing the Costs of Children*. Stockholm, Swedish Institute for Social Research Dissertation, 1994, séria č. 24.

NORTHERN MODEL OF SOCIAL SECURITY

Joakim PALME

Joakim Palme from Swedish Institut for Social Research of Stockholm University compares in this article the social security systems in Denmark, Finland, Norway and Sweden as the Nordic Model with the similar systems in other welfare state regimes. He is describing and analysing the main aspects of this model, explaining differences among four nordic countries, so that he could answer three issues: "What is the Scandinavian model? Why has it emerged? What consequences does it have?" After doing it, he is informing about recent problems connected with system of social security and about the new trends in Sweden economy, that will affect the development of this system.

Macroeconomic Features of Foreign Capital Invested in the Slovak Republic¹

Pavol KÁRÁSZ*

1. Introduction

The aim of this contribution is to identify macroeconomic relationships connected to foreign investment allocated in Slovakia. It concerns as to recognize factors influence foreign capital inflows, as well as, to recent effects of foreign direct investment (FDI) in the economy.

The basis for accomplishment of above goals is given by recent features of economic development and up to now development of foreign capital invested in the Slovak Republic.

2. Economic Development and Invested Foreign Capital

As pointed out recently "The countries of Central and Eastern Europe are not yet major players as regards FDI inflows and outflows. In 1994, total inflows into the region, at \$6 billion, were lower than inflows to Singapore alone, and the region's cumulative stock (of some \$20 billion) was comparable to that Argentina" [4]. Position of the Slovak Republic from the viewpoint of the amount of invested foreign capital is least favorable from the Central European post communist countries. The share of Slovakia in World stock of inward FDI was in 1994 0,0002 %. It is just 3,1 % from total stock of inward FDI allocated to Visegrád countries (Czech Republic, Hungary, Poland and Slovak Republic). In duration of 1995 the situation remains the same. To the end of this year the level of FDI was given by 138 USD per capita. It represents in comparison to the same indicator achieved in Hungary less than 20 %, in the Czech Republic less than 50 % and in Poland less than 90 %.

This development was registered in spite a fact that in 1994, in the second year of the dissolution of the Czech and Slovak Federal Republic an economic growth was achieved. In this year the growth rate of the Slovak gross domestic

---

¹ This article is revised version of contribution presented on 4th INFORUM WORLD CONFERENCE on TRADE and FOREIGN INVESTMENT held in Tokyo, September 16-21, 1996.

Research supported by a grant of the Slovak Academy of Sciences No: 2/1160/94 *Stabilization and Restructuring Perspectives of the Transforming Slovak Economy* and partly by a grant of RSS/HESP No: 1259/846/1995 *The Exchange Rate and External Adjustment in Selected Transition Economies*.

* Dr. Pavol KÁRÁSZ, CSc., Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava

product (GDP) was the second highest from the CEFTA countries,² and by 2,3 points exceeded the GDP rate of growth reached in the Czech Republic. It was accompanied with preservation and strengthening of macroeconomic stability. Registered inflation rate was the second lowest from the CEFTA countries,³ and just by 1,7 points exceeded the rate of inflation occurred in the Czech Republic. The unemployment rate slightly increased and was the second highest from the CEFTA countries.⁴ In spite of an increase of the foreign debt, Slovakia remain its position in CEFTA as the country with lowest foreign debt. The level of the Slovak gross foreign debt was given by 788 USD per capita.⁵

Results for the year 1995 signalize successful admission of economic transition. GDP raised by 7,4 %, which was the highest growth rate of GDP from the CEFTA countries. By the private sector was created 64,9 % of GDP. The rate of inflation rose just by 7,2 %, which was the lowest inflation rate from the CEFTA countries. The stable exchange rate, the growth in foreign exchange reserves, low inflation, and growth of GDP created conditions for ordering to the SKK convertibility in the framework of the current account of the balance of payments from 1 October 1995. The level of the gross foreign debt to the end of 1995 was given by 1 099 USD per capita, which means that the Slovak gross foreign debt remains the lowest from the CEFTA countries. A look on some of main features of the Slovak economy development gives table 1.

Table 1
Basic Indicators of the Slovak Economy Development

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Real GDP in %	-2,5	-14,6	-6,5	-3,7	4,9	7,4
Nominal GDP per capita in USD	2 915	2 051	2 213	2 256	2 576	3 252
Gross fixed capital formation in % of GDP	31,3	31,2	28,1	27,3	23,2	29,3
Inflation rate in %	10,4	61,2	10,0	25,1	11,7	7,2
Unemployment rate in %	1,6	11,8	11,4	12,7	14,6	13,8
Budget balance in % of GDP	-0,2	-3,6	-2,6	-6,9	-5,7	-1,6
Total foreign debt in % of GDP	-	-	-	30,8	31,2	33,2
Exchange rate SKK/USD	18,0	29,5	28,3	30,8	32,0	29,7

Source: Statistical Office of the Slovak Republic, Bratislava 1996.

² At this year the highest growth rate of GDP given by 5 per cent was achieved in Poland.

³ The highest and lowest inflation rate given by 29,4 and 10,0 per cent were achieved in Poland and in the Czech Republic.

⁴ The highest unemployment rate given by 16,0 per cent was registered in Poland.

⁵ The highest gross foreign debt given by 2779 USD per capita was registered in Hungary.

About development of foreign capital invested in Slovakia and its basic characteristics give an information table 2 - table 4.

T a b l e 2

Foreign Capital Invested in Slovakia in mill. USD

	1993	1994	1995
Stock of inward FDI	366	552	733

Source: Statistical Office of the Slovak Republic. Bratislava 1996.

T a b l e 3

Flows of Inward FDI as a Share of GDP and Gross Fixed Capital Formation in Slovakia in %

	1993	1994	1995
Share of GDP	1,14	1,29	1,04
Share of Fixed Capital Formation	4,16	5,56	3,68

Source: Statistical Office of the Slovak Republic. Bratislava 1996.

T a b l e 4

The Composition of Gross Capital Inflows Invested in Slovakia in %

	1993	1994	1995
Portfolio investment	56,1	63,8	38,0
FDI	43,9	36,2	62,0

Source: National Bank of Slovakia. Bratislava 1996.

On the basis of above is possible state smaller amount but higher efficiency of foreign capital allocated to the Slovak Republic than in ambient transforming countries. In the recent stage of economic transition the amount of FDI in smaller rate took part on GDP growth and gross fixed capital formation than in the Czech Republic, Hungary and Poland.

The share of FDI on GDP and on gross fixed capital formation was given in 1994 in the Czech Republic by 2,4 and 9,0 per cent, in Hungary by 3,7 and 18,4 per cent and in Poland by 1,5 and 9,3 per cent.⁶ The composition of gross capital inflows invested in Slovakia also signals less speculative capital entering Slovakia than e.g. Hungary, where the share of portfolio investment and FDI on gross capital inflows was given in 1993 by 62,6 and 37,4 per cent and in 1994 by 68,2 and 31,8 per cent.

⁶ It can be still add that in European Union in 1993 the share of FDI on GDP was 1,11 % and on gross fixed capital formation 5,8 %.

⁷ It can be still add that in the World the share of portfolio investment and FDI on gross capital inflows was given in 1994 by 64,4 and 35,6 %.

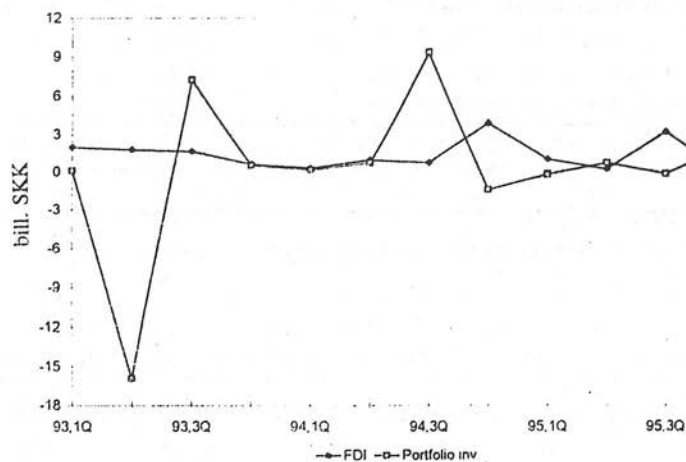

Figure 1. Foreign Capital Flows in Slovakia

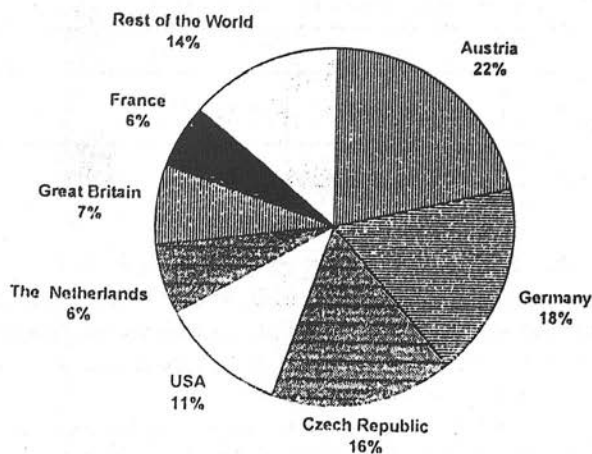

Figure 2. Foreign Capital Invested in Slovakia by Countries of Origin in 1995

A look on sectoral breakdown of foreign capital invested in Slovakia gives table 5.

Presuming the continuation of developments in the previous year, it can reasonably be expected that by the end of 1996, although an increase, Slovakia's international position would not change significantly concerning the stock of FDI received.

Table 5
Sectoral Breakdown of Foreign Capital Invested in Slovakia

	Share to Dec. 1994 in %	Share to Dec. 1995 in %
Agriculture	0,2	0,2
Mining and quarrying	0,1	0,1
Manufacturing	46,9	43,4
Electricity, gas and water supply	0,0	0,0
Construction	1,4	1,1
Wholesale and retail trade	31,2	32,4
Hotels and restaurants	3,2	2,4
Transport and communication	0,5	0,4
Financial intermediation	11,0	15,7
Other business services, research	5,0	3,4
Education	0,0	0,0
Health care and social security	0,0	0,0
Other public services	0,5	0,9
Industries total	100,0	100,0

Source: Statistical Office of the Slovak Republic. Bratislava 1996.

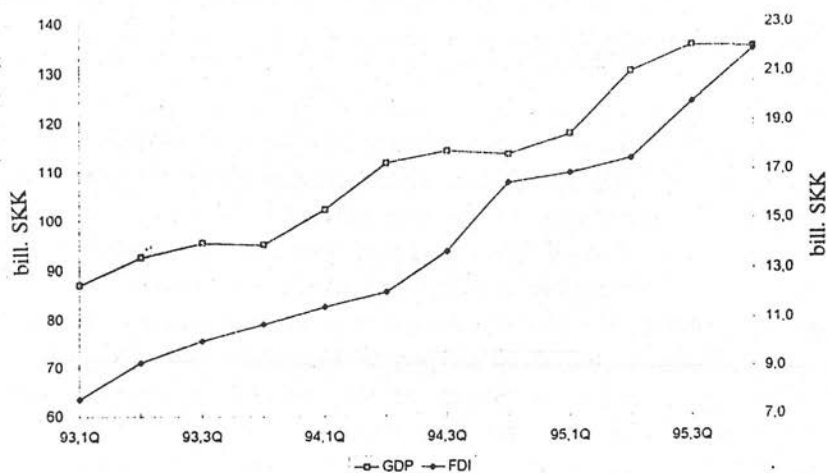

Figure 3. Foreign Capital Invested in Slovakia and GDP

3. Macroeconomic Relationships Connected to Foreign Investment

Analyses show that from economic point of view the recent flows of foreign capital to Slovakia were, first of all, influenced by external macroeconomic stability and GDP development.

Relationships between FDI received in Slovakia, in one hand, and external macroeconomic stability and GDP, on the other hand, can be characterized by following function:⁸

$$\begin{aligned} \text{forcap} &= -276,981 \cdot \text{exch} + 0,235 \cdot \text{gdp} & (1) \\ & \quad (-5,475) \quad (11,954) \\ \text{RSQ} &= 0,922 \quad \text{RHO} = 0,20 \quad \text{MAPE} = 7,00 \end{aligned}$$

where forcap is the total FDI received in Slovakia (in current prices, in Skk billion), exch is the nominal effective exchange rate $0,6 \cdot \text{DEM} + 0,4 \cdot \text{USD}$ per 1 SKK, gdp is the GDP (in current prices, in Skk billion).

RSQ denotes the coefficient of multiple correlation, RHO denotes the auto-correlation coefficient of residuals, and MAPE denotes the mean absolute percentage error. In brackets under the parameters, the values of Student t - statistics are given.

The function (1) represents a characterization of influence of the exchange rate accompanied with the GDP, on the amount of foreign capital invested to enterprises in the Slovak Republic. It represents an influence of external macroeconomic stability or instability and incomes created in the economy on the inflows of FDI. The exchange rate development represents an external macroeconomic stability or instability and the GDP characterizes incomes created in the economy.

On the basis of function (1) calculated exchange rate elasticity of FDI shows, that 1 % decrease of the exchange rate (in the sense of exch) leads to 0,9 % increase of FDI received in Slovakia, when GDP is without change. It can still be added, on the same basis calculated GDP elasticity of FDI shows, that 1 % increase of GDP leads to 1,9 % increase of FDI received in Slovakia, when the exchange rate (in the sense of exch) remain the same.

Effects of FDI in the Slovak economy recently most strikingly manifested in the sphere of exports, industrial production and labor productivity.

Relationship between the Slovak exports and FDI received in the country can be characterized by the following function:

$$\begin{aligned} \text{exp} &= 22,934 + 2,152 \cdot \text{forcap} & (2) \\ & \quad (9,833) \\ \text{RSQ} &= 0,906 \quad \text{RHO} = 0,13 \quad \text{MAPE} = 4,78 \end{aligned}$$

where exp is the exports (f.o.b. in current prices, in SKK billion).

The function (2) gives a representation on trade effect of FDI inflows to the Slovak Republic. It describes an influence of FDI received by the enterprises in Slovakia on the Slovak exports.

⁸ For estimation of the functions (1)-(4), the time series for the period 1993. 1Q - 1995. 4Q have been used.

On the basis of function (2) calculated FDI elasticity of exports shows, that 1 % growth of FDI received in Slovakia leads to 0,6 % increase of the Slovak exports.

Relationship between the industrial production in Slovakia and FDI received in the country can be characterized by the following function:

$$\begin{aligned} \text{prod} &= 57,988 + 3,444*\text{forcap} & (3) \\ & \quad (11,583) \\ \text{RSQ} &= 0,931 & \text{RHO} = -0,17 & \text{MAPE} = 3,13 \end{aligned}$$

where prod is the production of goods in industry (in current prices, in SKK billion).

The function (3) gives a representation on production effect of FDI inflows to the Slovak Republic. It describes an influence of FDI received by the enterprises in Slovakia on the country's industrial production.

On the basis of function (4) calculated FDI elasticity of industrial production shows, that 1 % growth of FDI received in Slovakia leads to 0,5 % increase of the Slovak industrial production.

Relationship between the labor productivity in Slovakia and FDI received in the country can be characterized by the following function:

$$\begin{aligned} \text{gdp/emp} &= -0,014 + 0,002*\text{forcap} + 0,044*\text{gdp/gdp}[1] & (4) \\ & \quad (17,268) & \quad (3,617) \\ \text{RSQ} &= 0,971 & \text{RHO} = 0,26 & \text{MAPE} = 1,84 \end{aligned}$$

where emp is the total employees in the economy.

The function (4) gives a representation on labor productivity effect of FDI inflows to the Slovak Republic. It describes an influence of FDI received by the enterprises in Slovakia on the labor productivity in the country.

On the basis of the function (4) calculated FDI elasticity of labor productivity shows, that 1 % increase of FDI received in Slovakia leads to 0,4 % increase of labor productivity, when the rise of gdp is without change. It can be still added, on the same basis calculated growth of GDP elasticity of labor productivity shows, that 1 % increase of the growth rate of GDP leads to 0,8 % increase of labor productivity, when FDI received in Slovakia remains the same.

4. Conclusions

The role of foreign capital, in strengthening of recent economic growth in the Slovak Republic is irreplaceable. It concerns, first of all, to supply side of economic growth with special attention to improvement of competitiveness and acceleration of structural changes. From the viewpoint of further development it means that for Slovakia is more convenient to consider in the framework of

maximization of foreign capital efficiency invested in the country than in the framework of maximization its amount. Respecting of this principle means listen special attention to promotion to FDI connected also with technological inflows, and its allocation to those industries which have highest chance to support long term economic growth.

Received on October 24, 1996

References

- [1] ALMON, C. (1989): The Craft of Economic Modeling. 2nd Edition. University of Maryland, Ginn Press.
- [2] HEINRICH, R. (1996): Central Europe's Place in Global Capital Movements. In: CSAKI, Gy. - FOTI, G. - MAYED, D. (ed.): Foreign Direct Investment and Transition the Case of the Visegrád Countries. Budapest, Institute for World Economy of the Hungarian Academy of Sciences, pp. 31-56.
- [3] KÁRÁSZ, P. (1996): Foreign Investment in Slovakia and Its Macroeconomic Impact. In: CSAKI, Gy. - FOTI, G. - MAYES, D. (ed.): Foreign Direct Investment and Transition the Case of the Visegrád Countries. Budapest, Institute for World Economy of the Hungarian Academy of Sciences, pp. 95-101.
- [4] UNCTAD (1995): World Investment Report 1995 - Transnational Corporations and Competitiveness. Geneva and New York.

MAKROEKONOMICKE ŠPECIFIKÁ ZAHRANIČNÉHO KAPITÁLU INVESTOVANÉHO V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Pavol KÁRÁSZ

Článok vychádza z charakteristiky základných parametrov vývoja a štruktúry zahraničného kapitálu investovaného v Slovenskej republike. V nadväznosti na túto charakteristiku identifikuje jednak makroekonomické závislosti, ktoré súvisia s doterajším prívom zahraničného kapitálu, jednak závislosti, ktoré charakterizujú jeho vplyv na vývoj ekonomiky. Získané výsledky ukazujú, že z ekonomického hľadiska, doterajší prílev zahraničného kapitálu najviac súvisel s vývojom kurzu a hrubého domáceho produktu. Efekt priamych zahraničných investícií sa zatiaľ najvýraznejšie prejavuje v oblasti rastu vývozu, priemyselnej produkcie a produktivity práce. Ukazuje sa, že úloha zahraničného kapitálu v Slovenskej republike je nezastupiteľná. Dotýka sa predovšetkým ponukovej stránky ekonomického rastu, s osobitným zreteľom na zlepšenie konkurencieschopnosti a urýchlenia štruktúrnych zmien. Z hľadiska ďalšieho vývoja je pre Slovensko výhodnejšie uvažovať skôr v intenciách maximalizácie efektívnosti zahraničného kapitálu investovaného v krajine než v intenciách maximalizácie jeho objemu. Rešpektovanie tohto princípu znamená venovať osobitnú pozornosť priamym zahraničným investíciám súvisiacim aj s prívom technológie, ako aj podpore ich alokácie do tých odvetví, ktoré majú najväčšiu šancu podporiť dlhodobý ekonomický rast.

Changes in Wage Structure and Differences in Determinants of Earnings: in 1984 and 1992 in the Czech and Slovak Republics¹

Zuzana SAKOVÁ*

Introduction

This paper attempts to assess the differences in a wage structure across the time and region together with the changes in gender gap size, changes in returns to education and experience across time in the Czech and Slovak Republics. The two years of comparison (1992 and 1984) and availability of data in those years allows us to compare and assess the differences between the year after the institutional change in 1989 with the benchmark year 1984 before the change. In addition, the structural changes in wage determinants, which took place after 1989 as reflected in the basic human capital models across two countries will be examined.

The main goal of this paper is to measure to what extent the aggregate demand shocks, which affected the labor market severely after 1989, generated a new wage structure patterns, caused a devaluation of some skills, revaluation of others or lessened the role of demographic characteristics. Immense sectorial shifts, resulting from the transition, were likely to initiate changes, whose prospects of success depend largely on the degree of flexibility and substitutability of skills acquired prior 1989 and the skills suddenly demanded after the change in 1989. Some argue that the type of skills acquired in the shortage economy tend to be of a more general nature rather than being highly specific. Shortage of supplies, electricity and labor, forced firms to exhibit a significant degree of flexibility (Kollo, 1996).

This would imply that the elasticity of substitution between different types of skills is perhaps higher than we would expect given the highly specialized (technical) nature of educational systems, where highly specialized training was considered very valuable for the national economies and attainment of such skills was generously rewarded.

---

¹ I would like to thank John Earle, Janos Kollo, Maria Lesi and Alexander Voicu for useful comments and discussions. I am grateful to Petr Mateju and Jiri Vecernik who provided me with data and its explanation. Part of the research was supported by the Academy of Science, Institute of Sociology in Prague.

* Ing. Zuzana SAKOVÁ, M.A., Central European University, Táborská 23, P.O.Box 114, 130 87 Praha 3, Česká republika

In the light of enormous and fundamental institutional changes in the post-1989 period, this paper tests for the differences in the wage distribution. This, to a large extent, unexpected political and economic evolution might had a profound impact on most factors determining earnings not only across the time (comparing periods prior- and post-1989) but very likely across countries. While in 1984 the egalitarian wage-setting systems managed to compensate for any differences across the countries, the post-1989 period is likely to entail different evolution path for each country.

Consequently, this paper estimates the impact of those changes over the time and across two countries the Czech and Slovak Republics on some basic demographic earnings determinants firstly for the working population only and subsequently for the whole population by imputing wages for unemployed and non-participants.

The paper is organized as follows: section I describes data and definition of variables used in the analysis. Section II studies changes in the earnings profiles in each year and for both countries separately. Section III performs a sequence of Chow tests, describes the procedure and presents the test results together with its implications. Section IV summarizes the result from several multivariate analyses across several dimensions and tests the hypothesis about a change in the coefficients across the time and across countries. The tested hypothesis considers an increase in the wage gap between the Slovak Republic and the Czech Republic, a decline in the gender gap over time and an increase in returns to education in 1992. The returns to higher education for women will be tested together with returns to education 1992. Section V describes procedure used to correct for the selection bias, caused by unobserved wages of the non-participants. Section VI concludes.

1. Data and variable definitions

In this section, data, sampling procedures, restriction on samples and definitions of variable used in empirical analysis will be described. The main data source for this paper are two individual surveys. One carried out in 1984 and second in February and April 1993² in the Czech Republic (in May 1993 in the Slovak Republic), by the Institutes of Sociology, at the Academy of Science in Prague and in Bratislava.

The 1992 survey was organized as a part of a large comparative survey called *The Social Stratification Survey* (SSS). In the Czech Republic the survey was organized as a parallel survey to the Microcensus 1992 - a statistical income survey - which was carried out on a random sample of 0.5 % of house-

---

² Although gathered in 1993 some of the questions, such as income statement, apply to the 1992 year. In the paper I refer to this data set as to 1992 data for that reason.

holds. The SSS was conducted on approximately 33 % subsample from the addresses issued for Microcensus except in Prague, where all addresses issued for Microcensus 1992 were also used for SSS. In the Slovak Republic, the survey was conducted on a sample, randomly selected from the lists of voters from the 1992 elections. In the 1992 data set, the questions and wording are identical in both countries.

The survey from 1984 entitled *Class and Social Structure of the Czechoslovak Population in 1984*, was based on a representative sample of 18 829 respondents of age 15 and higher from the whole of Czecho-Slovakia. This sample was created in three sampling steps (residence-household-individual) from the file originally created for the statistical survey of income in 1981. 21 000 respondents were randomly selected from the original file of 120 000 individuals and 200 000 households. For the year 1984 the whole sample consists of 6 196 individuals for the whole of Czecho-Slovakia. The survey was conducted by the Czech Statistical Office parallel to the statistical income survey on a random sample of 0.16 % of households.

Considering the size and random selection procedure of the samples, it may be claimed to be a representative sample for both years. However, the 1992 empirical sample does have some biases in its composition by region, where Prague residents are over-represented.

Description of variables

For the purpose of this analysis the original sample was restricted to economically active full-time employed individuals.³ The other group of excluded individuals was comprised of self-employed individuals. This is a group which is hard to base any human capital theories upon, and in addition to this, entrepreneurs are known for chronically misreporting of their true incomes.⁴ All calculations, Tables and regressions considered in this paper applies to this restricted sample.

---

³ Any respondent reporting part-time employment status has been excluded, since the definition of part-time tends to be ambiguous, particularly in this region. We can also hypothesise that part-timers may have different objectives while entering employment than the full-time employees and hence that they earn less income because expected to supply lower input, and signalling their relatively short-term commitment to their job. The full-time respondents represent approximately 60 % of the whole sample.

⁴ A small group of self-employed people was excluded as they might have underreported their earnings, plus their earnings profile is expected to be quite different from the rest of the population. Self-employed women, for example, are not expected to have significantly lower income from their male counterparts. Women are also less likely to engage into entrepreneurial activities in the whole region (Hanley, 1996).

In a case of 1984 dataset, the information on self-employed people was available but only for three people out of who none was reporting working status or income, so this restriction wasn't applied for that period.

Table 1
Descriptive Statistics of Basic Demographic Variables

Descriptives of Explanatory Variables	1984		1992		Total
	CR	SR	CR	SR	
Employed Sample (N)	2 749	1 303	3 003	2 782	9 837
Percentage	100	100	100	100	100
Female (N)	1 327	617	1 477	1 295	4 716
Percentage	48	47	49	47	48
Elementary Education (N)	579	372	374	453	1 778
Percentage	21	29	13	16	18
Vocational Education (N)	1 259	474	1 273	984	3 990
Percentage	46	36	42	35	41
Secondary Education (N)	693	352	982	997	3 024
Percentage	25	27	33	36	31
University Education (N)	218	105	304	256	883
Percentage	8	8	10	9	9
less than 25 years old (N)	297	201	146	183	827
Percentage	11	15	5	7	8
25-30 years (N)	329	203	241	269	1 042
Percentage	12	16	8	10	11
30-35 years (N)	404	202	348	340	1 294
Percentage	15	16	12	12	13
35-40 years (N)	436	155	451	446	1 488
Percentage	16	12	15	16	15
40-50 years (N)	618	273	1 032	915	2 838
Percentage	23	21	34	33	29
50-60 years (N)	507	206	651	486	1 850
Percentage	18	16	22	18	19
more than 60 (N)	158	63	134	143	498
Percentage	6	5	5	5	5
Years of Experience Categories					
less than 2 years (N)	122	77	35	58	292
Percentage	4.5	5.9	1.2	2.1	3.0
3-6 years (N)	198	140	254	268	860
Percentage	7.3	10.8	8.5	9.7	8.8
7-11 years (N)	269	202	367	378	1 216
Percentage	9.8	15.6	12.3	13.7	12.4
12-16 years (N)	414	198	411	387	1 410
Percentage	15.2	15.3	13.7	14.1	14.4
17-20 years (N)	316	113	357	366	1 152
Percentage	11.6	8.7	11.9	13.3	11.8
21-25 years (N)	232	97	405	348	1 082
Percentage	8.5	7.5	13.5	12.7	11.1
26-30 years (N)	410	163	483	398	1 454
Percentage	15.0	12.6	16.1	14.5	14.9
31-40 years (N)	544	229	571	426	1 770
Percentage	19.9	17.7	19.1	15.5	18.1
more than 40 years (N)	226	77	110	121	534
Percentage	8.3	5.9	3.7	4.4	5.5
Total (N)	2 731	1 296	2 993	2 750	9 770

Note: Total (N) employed sample refers to full-time employed people, excluding self-employed. All percentages are column percentages.

Source: Author's own computations.

After a close evaluation of income ranges in both years, I decided to exclude individuals who report less than 100 CSK crowns monthly income in the 1984 sample.⁵ This restriction together with above mentioned criteria, selected data comprises cross-sectional data of 2 782 observations in 1992 in the Slovak Republic. In the database describing the Czech Republic, the full-time working sample includes 3 003 observations. After the same restrictions were applied, the 1984 dataset consists of 2 749 Czechs and 1 303 Slovaks.

Table 2
Mean Net Income, Age and Experience by Year in Both Republics

	1984		1992		Total
	Czech Republic	Slovak Republic	Czech Republic	Slovak Republic	
Net Income					
Mean	2 818	2 709	4 161	3 852	3 452
Maximum	8 280	8 550	33 500	70 000	70 000
Minimum	130	150	1 120	190	130
AGE					
Mean	41	39	43	42	42
Maximum	83	81	72	72	83
Minimum	16	17	22	21	16
Years ever worked					
Mean	22	20	21	20	21
Maximum	70	64	54	58	70
Minimum	0	0	1	1	0

Note: Sample includes all full-time employees claiming in 1984 income larger than 100 CSK.

Source: Author's own computations.

The definition of income in 1984 is the following: What is your main current average monthly salary at this time (not taxed)?⁶ The question pertaining definition of income in the 1992 survey: How much did you get from your main job? In this survey the respondents were given a choice to state their income per month or year. It seems very unusual that full-time employees would report his/her income statement yearly, unless he/she doesn't have a regular full-time job. Also if their monthly income (or their supply of hours per month) fluctuates significantly or if they want to disguise their income by very rough approximation, we may explain such a behavior. Though facing the dilemma of the sample selection bias by excluding this group of people, who

⁵ This restriction has been used after the evaluation of respondents age, occupation and branch.

⁶ As the amount of tax paid was provided by respondents the monthly income net taxes could be simply imputed.

may constitute a very specific, nonrandom group of people, the reasons stated above cast more doubt than light on the characteristics of that particular group. In order to eliminate the potential noise caused by the respondents who were giving their income information per year, they were excluded from the consequent analysis.

2. Earnings profiles

Czecho-Slovakia, during the period prior to 1989, caught the attention of labor economists as a country with the tightest and the most egalitarian wage distribution but with the largest gender gap among the former socialist countries (Vecernik, 1995). The most cited differences are the uniquely equal wage dispersion across countries and for most demographic characteristics, where the gender is the only striking exception. In this section I will look at the earnings profiles in each year separately for the Czech Republic and the Slovak Republic, focusing on gender differences and differences across the basic human capital categories.

At the first glance at Tables 3 and 4, the simple wage distribution, by gender, across 7 age categories and by educational types shows that the mean wage distribution in 1984 was considerably tighter than in 1992.

From Table 3 we can see that the difference between the average nominal income of men and women is basically unchanged. We can impute, however, that proportionally Czech women in 1992 earn on average 74 % of men's wage as opposed to a mere 65 % in 1984. On average, Slovak women earned 66 % of the average men's salary in 1984, while in 1992 their average salary made up 76 % of average male earnings. Although this is just a simple crosstabulation, the change of about 10 % of proportionate rise in women's salaries in 8 years is astonishing, especially if we think that most of the change had happened after 1989, as the earlier period in the former Czecho-Slovakia was known for its political vacuum associated with a inertia in the political and economic activity in the society, already more pronounced in Hungary or Poland, for example.

The wage dispersion by educational types exhibits a trend different from the change in wage dispersion between men and women. The income range in 1984 is significantly tighter if we look at the average wage range from the lowest elementary type of education to the completed university education. From the continuation of Table 3 we can impute that in the Czech Republic an average person with elementary education earned 66 % of the average wage of university educated person. This ratio dropped by 10 % in 1992. The Slovak Republic experienced an even higher increase in the inequality, the ratio dropped from 67 % in 1984 to a mere 55 %.

Tables 3
Earnings Profiles by Basic Demographic Characteristics

Net Income	Czech Republic		Slovak Republic		Total
	1984	1992	1984	1992	
Men					
Mean	3 386	4 774	3 230	4 323	4 000
Minimum	130	1 500	440	190	130
Maximum	8 280	33 500	8 550	60 000	60 000
Count	1 422	1 526	686	1 487	5 121
Women					
Mean	2 220	3 529	2 137	3 302	2 859
Minimum	140	1 120	150	480	140
Maximum	5 530	27 600	6 200	70 000	70 000
Count	1 327	1 477	617	1 295	4 716
Education Categories					
Elementary					
Mean	2 348	3 164	2 462	3 075	2 709
Minimum	240	1 120	150	680	150
Maximum	6 210	10 000	5 260	28 000	28 000
Count	579	374	372	453	1 778
Vocational Without Diploma					
Mean	2 795	3 861	2 708	3 635	3 289
Minimum	130	1 150	160	190	130
Maximum	7 890	33 500	6 850	36 800	36 800
Count	1 259	1 273	474	984	3 990
Secondary Diploma					
Mean	2 984	4 434	2 657	3 867	3 638
Minimum	260	1 500	160	300	160
Maximum	8 280	27 600	6 880	35 000	35 000
Count	693	982	352	997	3 024
University					
Mean	3 507	5 621	3 635	5 513	4 804
Minimum	210	1 800	430	1 550	210
Maximum	6 730	19 000	8 550	70 000	7 0000
Count	218	366	105	323	1 012

Source: Author's own computations.

Similarly, looking at the age profiles in Table 4, for both countries and both years, the earnings dispersion has increased for both countries in 1992, surprisingly in favor of older cohorts. Remarkably, our Table displaying mean income by age groups, shows a shift of the peak in the average earnings toward the older cohorts. The category of people 60 years and older shows the highest average income. This is probably the result of a smaller inequality within the group where the minimum reported earning is higher than in the rest of the age groups.

Table 4
Age Earnings Profiles

Net Income	Czech Republic		Slovak Republic		Total
	1984	1992	1984	1992	
Age Categories					
Less than 25 years old					
Mean	2 191	3 452	2 119	3 330	2 618
Minimum	190	1 500	160	190	160
Maximum	7 750	8 000	4 390	35 000	35 000
Count	297	146	201	183	827
26-30 years					
Mean	2 645	4 164	2 496	3 617	3 160
Minimum	210	1 120	160	1 200	160
Maximum	7 690	33 500	5 070	8 000	33 500
Count	329	241	203	269	1 042
30-35 years					
Mean	2 746	4 236	2 746	3 703	3 342
Minimum	130	1 400	150	840	130
Maximum	7 000	20 000	6 850	10 000	20 000
Count	404	348	202	340	1 294
35-40 years					
Mean	3 138	4 251	2 828	3 919	3 633
Minimum	790	1 500	460	1 400	460
Maximum	7 890	30 000	6 560	30 000	30 000
Count	436	451	155	446	1 488
40-50 years					
Mean	3 064	4 148	3 031	4 096	3 747
Minimum	450	1 150	220	300	220
Maximum	6 980	28 000	7 560	70 000	70 000
Count	618	1 032	273	915	2 838
50-60 years					
Mean	3 020	4 171	3 039	3 738	3 579
Minimum	500	1 700	450	400	400
Maximum	8 280	12 000	7 330	12 000	12 000
Count	507	651	206	486	1 850
More than 60					
Mean	2 027	4 666	2 461	4 131	3 126
Minimum	230	1 852	740	860	230
Maximum	6 450	15 672	8 550	35 000	35 000
Count	158	134	63	143	498

Source: Author's own computations.

Table 5 displays a simple crosstabulation of earnings across experience categories.⁷

⁷ The experience is defined as number of years spent in the labor force.

Table 5
Earnings profiles by Experience

Experiences Categories	Czech Republic		Slovak Republic		Total
	1984.00	1992.00	1984.00	1992.00	
Less than 2 years					
Mean	1 990.51	3 910.33	1 907.84	3 535.71	2 461.59
Minimum	240.00	1 800.00	340.00	1 500.00	240.00
Maximum	7 750.00	12 960.00	3 340.00	8 000.00	12 960.00
Count	122	35	77	58	292
3-6 years					
Mean	2 491.75	3 827.49	2 294.92	3 478.20	3 116.39
Minimum	190.00	1 320.00	160.00	190.00	160.00
Maximum	7 190.00	20 000.00	4 920.00	35 000.00	35 000.00
Count	198	254	140	268	860
7-11 years					
Mean	2 707.87	4 294.81	2 570.43	3 771.24	3 437.92
Minimum	260.00	1 400.00	160.00	840.00	160.00
Maximum	7 690.00	33 500.00	5 500.00	30 000.00	33 500.00
Count	269	367	202	378	1 216
12-16 years					
Mean	2 756.71	4 246.50	2 671.32	3 805.53	3 412.55
Minimum	130.00	1 120.00	220.00	1 000.00	130.00
Maximum	70 000.00	30 000.00	6 850.00	9 000.00	30 000.00
Count	414	411	198	387	1 410
17-20 years					
Mean	3 046.07	4 013.07	2 829.33	3 993.04	3 569.17
Minimum	320.00	1 150.00	150.00	680.00	150.00
Maximum	6 760.00	11 000.00	6 200.00	30 000.00	30 000.00
Count	316	357	113	366	1 152
21-25 years					
Mean	3 147.78	4 292.04	3 219.18	4 043.68	3 841.51
Minimum	530.00	1 878.00	690.00	300.00	300.00
Maximum	6 890.00	28 000.00	7 560.00	70 000.00	70 000.00
Count	232	405	97	348	1 082
26-30 years					
Mean	3 070.00	4 105.74	2 978.14	3 932.20	3 595.94
Minimum	330.00	1 600.00	220.00	300.00	220.00
Maximum	6 980.00	21 000.00	7 330.00	60 000.00	60 000.00
Count	410	483	163	398	1 454
31-40 years					
Mean	2 968.35	4 216.43	2 967.39	4 064.66	3 582.54
Minimum	450.00	1 700.00	560.00	400.00	400.00
Maximum	8 280.00	14 000.00	6 700.00	36 800.00	36 800.00
Count	544	571	229	426	1 770
More than 40					
Mean	2 387.97	4 037.79	2 698.71	3 195.39	2 849.06
Minimum	230.00	1 852.00	740.00	1 600.00	230.00
Maximum	6 450.00	15 672.00	8 550.00	6 750.00	15 672.00
Count	226	100	77	121	534

In both Czech and Slovak Republics in 1984, the returns to experience prove an increasing tendency until the 26-30 year of experience and after, when the average wage tends to decline continuously. In 1992 the mean wage distribution is not as simple and hardly linear. The first 2 years, for example, seem to be rewarded on average more than the group of people who have 3-6 years of experience in both republics. In the Czech Republic the next cohort which entered the labor force in 1981-1985 is rewarded higher and the similar trend continues in the Slovak Republic when people with more experience are rewarded on average slightly better. The peak of average earnings is marked by the group which entered the labor force in 1968-1972 (which corresponds to the 21-25 years of experience). This trend is reversed for the group of people who work for more than 25 years (entered labor force in 1967-1962). The cohort which joined labor force between 1961-1951 gets again a higher average wage than the previous group.

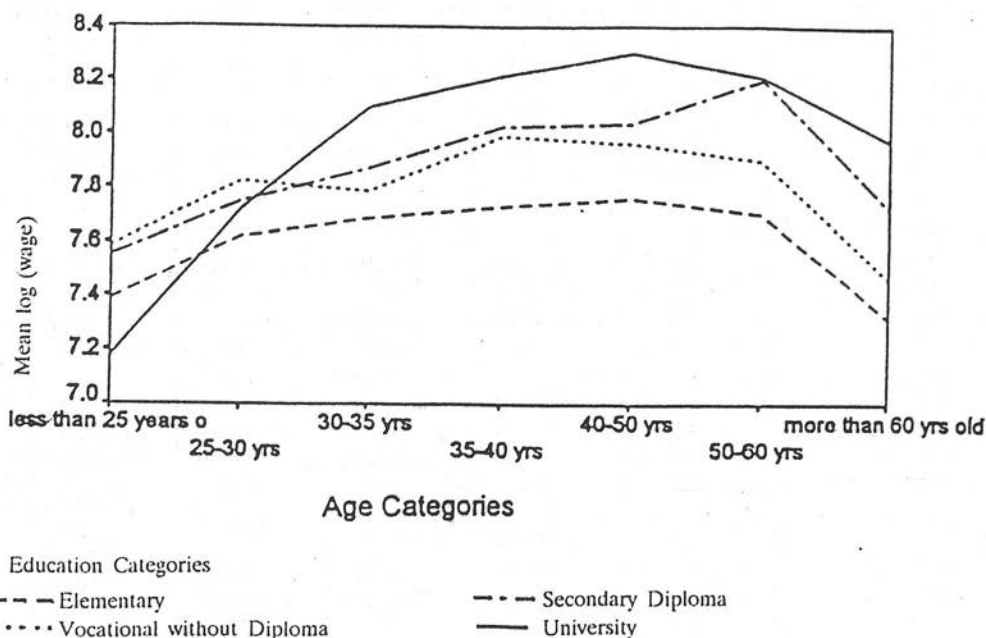

Chart 1. Earnings Profiles by Age Czech Republic, 1984

Charts 1 through 8, illustrate the above described changes in each republic in 1992 and 1984. When looking at the earnings profiles by educational types and by age and compare 1984 with 1992, we can see that the profiles for each of the educational types in 1992 have flattened considerably in both republics. The wage profiles in the Czech Republic, displayed in Charts 1 and 2, show a more dramatic decrease of the returns to age relatively to 1984 by the educational types than the age profiles in the Slovak Republic.

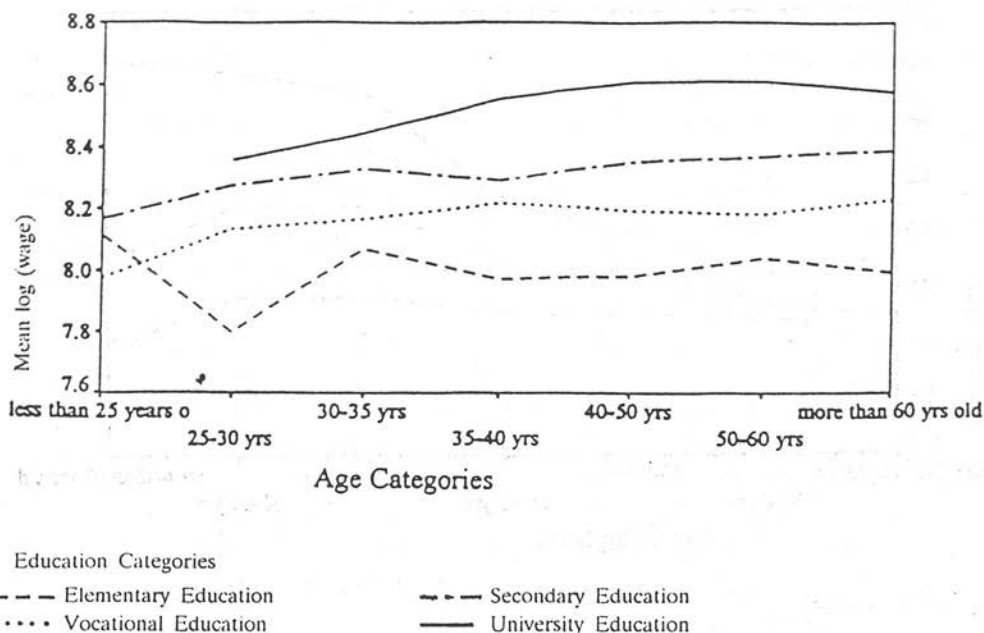

Chart 2. Earnings Profiles by Age Czech Republic, 1992

In the Slovak Republic the change in the education by age, displayed in Chart 3 and 4, has diminished but at more moderate rate. Comparing the age profiles by education types in 1984 in the Czech and Slovak Republics, we can see a different pattern of earnings profiles. While in the Czech Republic the 1984 age earnings profile looks more like a standard returns to education across the life time that we see in the West, the same earnings profile in the Slovak Republic is less responsive to age, especially for vocational and secondary education. In the Slovak Republic, for both years it seems that the returns to age for university educated people has a non-quadratic shape. Contrary to what we can see in the West, in the Slovak Republic, the profile resembles convex rather than concave shape for the younger part of population. The rise in the returns to age at the increasing age is consistent with what we would expect in the socialist economy where the age was overemphasized in the wage determination. The age profile of university educated people in the Czech Republic has a concave shape and flattens to the extent where the returns to university education is almost constant across the age groups.

Looking at the experience profiles by different educational attainments, we can observe a similar pattern of change as with the age profiles, such as when the 1992 wage distribution had flattened in both republics. Only in the Slovak Republic has the experience profile for university educated people changed and become convex.

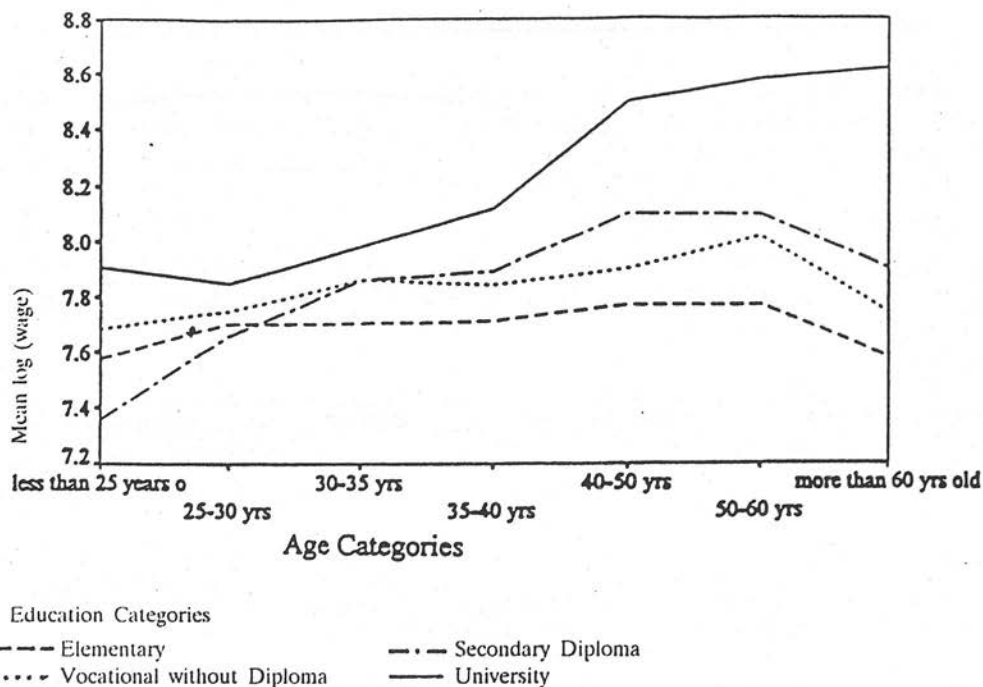

Chart 3. Earnings Profiles by Age Slovak Republic, 1984

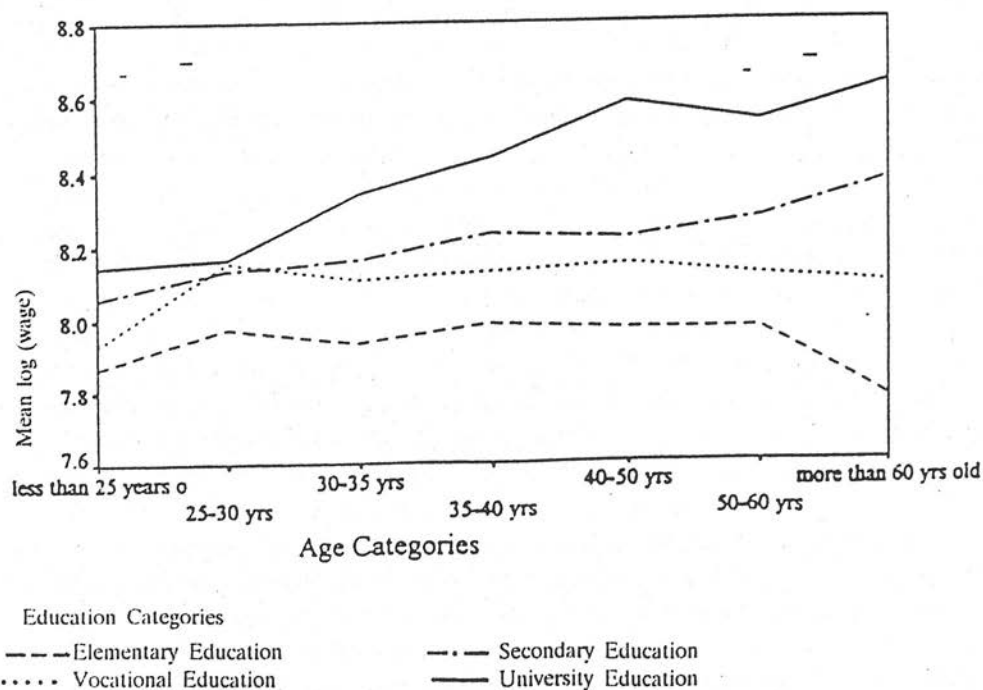

Chart 4. Earnings Profiles by Age Slovak Republic, 1992

Interestingly, the profiles of university educated Czechs and Slovaks have a very similar kinked shape in 1992. It seems that the steepest increase in earnings are typical for university educated people in their 3-6th year of experience which corresponds with the cohort which entered the labor force after 1985 and right before the 1989. The next kink in both republics are people who entered labor force between 1972 and 1976. This is the generation which was at school during 1968 and experienced a more liberal academic environment, very commonly followed by extended education abroad. Especially in the Czech Republic this cohort seems to be evaluated higher than the group of people which entered labor force earlier.

Comparing age and earnings distributions in 1984 we can observe that the age distribution has a more convex shape for every type of education, while the experience profiles had a less impact on the differences in the slope of the earnings profiles, they vary only by the level. This implies that age was more important in shaping peoples return to education, while experience had a little impact on the wage differentials. This effect of age on the wage profile was basically wiped out in the 1992 analysis, the wage profiles flattened and exhibit little variation in the slope across different age or experience categories.

3. Testing for parameter stability across the time and region

As the analysis uses several datasets at two points of the time 1984, 1992 and in two countries, Czech and Slovak Republics, this section describes the tests performed before interpreting the results of the actual multivariate analysis of the data. A test was applied to test the null hypothesis of parameter stability across the time for the whole Czechoslovak sample, and separately for the pooled Slovak subsamples of 1984 and 1992 and pooled Czech subsamples across the two years. Parallel tests were performed on testing the same hypothesis across the country on the pooled Czech and Slovak data for each year separately.

The Chow test, the most well-known test of parameter stability proceeds in a following manner: OLS regressions are run for two subsamples (in our case either two regional subsamples or in two subperiods, i.e. before and after suspected structural change) and for the pooled sample. Then the quantity to measure is the proportionate increase in the sum of squared residuals.⁸

⁸ The formula for the test is:

$$\Sigma \epsilon p^2 - \frac{(\Sigma \epsilon 1^2 + \Sigma \epsilon 2^2)}{\Sigma \epsilon 1^2 + \Sigma \epsilon 2^2} \cdot \frac{n1 + n2 - 2k}{k}$$

where $\Sigma \epsilon p^2$ states for sum of squared residuals from the pooled sample, $\Sigma \epsilon 1^2$, $\Sigma \epsilon 2^2$ sum of squared residuals of the first and second samples, $n1$ and $n2$ state for the number of observations in each sample.

The tested null hypothesis would be expressed as H_0 : no structural shift in the function has occurred. We expect the F-test to be smaller than the critical value of the F-statistic. If the structural shift occurred we expect the above expressed quantity to be large.

Performing the Chow test on pooled Czech and Slovak data in 1992 and in 1984, I was testing the change in the slope of coefficients assuming the equal variances and that the error term is uniformly distributed in both countries. Testing of structural change before and after historical institutional changes in this region, refers to the profound institutional change in 1989. For that purpose classic human capital earnings functions were estimated:

$$\ln(Y_i) = \alpha_1 + \beta_i x_i + \epsilon_i$$

where log-normal of normalized income is regressed on x , a vector of dummy variables specifying different levels of the respondent's highest education level, years of experience and gender dummy. β represents a vector of coefficients for the set of demographic characteristics.

The tested hypothesis that slope coefficients on the gender experience and education dummies are equal in both countries was tested separately across the time for the whole Czecho-Slovakia and in each Slovak and Czech Republics. In order to test the hypothesis across the time, I normalized the income variable the mean income in each year, and ran the basic human capital regressions in the pooled Czecho-Slovak data from 1984 and 1992. As the results from Table 6 display, the computed F-statistics of 43.83 for the pooled Czecho-Slovak data from 1984 and 1992, suggests that we can refuse the null hypothesis of comparable earnings structures before 1989 and after. The parallel tests performed for the Czech Republic and the Slovak Republic separately, the test result was about 25.62 for the Czech Republic and 18.61 for the Slovak Republic which are considerably higher than the corresponding critical values of the F-statistic at the 1 % level. From the value of the estimated Chow test we can argue that the structural changes between 1984 and 1992 were much more pronounced in the Czech case. So we can reject the null hypothesis and assume a structural difference between 1984 and 1992 for all Czecho-Slovakia, and the Czech and Slovak Republics separately.

In addition to this, we can argue that a similar structural change might have happened across the republics in the former Czecho-Slovakia. Performing a Chow test on pooled and separate Czech and Slovak data in 1992, I tested the change in the slope of coefficients in each country. The test performed on 1984 resulted in the $F = 1.69$ which is lower than the critical value of F statistic. As the result the 1984 sample will be pooled in the following analysis of differences and changes in wage structures of the Czech and Slovak Republics over time.

Table 6

Reported Sum of Square Residuals Used in the Computation of the Chow Tests

Dataset	ESS	Computed F-stat from the Chow test	N
Czecho-Slovakia pooled	1 092	43.83 (across time)	7 965
Czecho-Slovakia 1984	545	1.69 (across region)	3 686
Czecho-Slovakia 1992	512	7.06 (across region)	4 272
Czech Republic pooled	636	25.62 (across time)	4 753
Czech Republic 1984	364		2 511
Czech Republic 1992	252		2 235
Slovak Republic pooled	443	18.61	3 205
Slovak Republic 1984	178		1 168
Slovak Republic 1992	250		2 030

Note: Computed F-stat from the Chow test are significant at 1 % level.

Source: Author's own computations.

However while performing the Chow test on the 1992 data, I found the value of the test (7.06) to be higher than the critical value, thus rejecting the hypothesis of equal parameter estimates. Following the previous reasoning this test proves that the structural break which happened in 1989 changed the wage structure in both countries but at different scale. While the 1984 wage structure in the Slovak Republic was essentially identical, the 1992 wage structure between those two countries altered substantially. This fact is not so surprising if we look at the differences in the sample structure. Negative correlation of age and education, implies that in countries with demographic differences such as a higher proportion of younger in the Slovak Republic (Table 1), we would expect higher returns to education than in the Czech Republic. In addition, some other demographic characteristics, such as higher proportion of rural population, plus different industrial structure (disproportionately represented heavy industry, agriculture and forestry), suggests a more paternalistic and clientelistic type of society in the Slovak Republic, which could be the reason for a higher returns to experience in that country.

4. Size of Differences in Wage Structures

Results from the Multivariate Analysis

This section investigates the direction and size of changes that occurred between two years and across countries in the basic demographic characteristics. First three separate regressions were estimated. Table 7 displays the estimated coefficient for the pooled 1984 data for the both Czech and Slovak

Republics. For the 1992 data, two separate regressions were estimated. As the results from the Chow test showed, the structure of wage determinants had changed not only across the time but across the countries, suggesting that the 1992 regressions should be run separately for the Czech and Slovak Republic. In 1984 the wage structure seems to be identical in both countries, so dataset were pooled together.⁹ Basic Mincerian earnings function including gender dummy, experience, a squared term of experience and dummies for our each of educational level was specified for each year and for both countries in 1992 separately. The standard semilogarithmic specification was used.

Table 7
Regression Coefficients (standard errors in parenthesis)

Explanatory Variables	Logarithm of net income		
	1984	1992	
		Czech Republic	Slovak Republic
Female	-.44 (.01)	-.30 (.01)	-.28 (.02)
Experience	.042 (.002)	.016 (.003)	.021 (.003)
Experience Squared* 1000	-.78 (.037)	-.31 (.056)	-.42 (.063)
Vocational Education	.08 (.02)	.10 (.03)	.11 (.02)
Secondary Education	.21 (.02)	.31 (.02)	.25 (.02)
University Education	.37 (.03)	.48 (.03)	.51 (.04)
N	3 686	2 235	2 030
Adjusted R2	.34	.28	.24

Note: All coefficients are significant at .0001 significance level. For the educational categories, the elementary education is the reference category.

Definitions of variables: FEMALE- a gender dummy, indicating 1 if female
EXPERIENCE- years ever worked

Source: Author's own computations.

Overall, we can conclude that the explanatory power of the model, had diminished after 1989. In 1984 the basic human capital model was able to explain 34 % of variation in the wages.¹⁰ The same model specification explains only 22 % of variation in earnings in the Czech Republic and a mere 20 % in the Slovak Republic in 1992. This phenomena corresponds with the

⁹ In fact, the difference between the wage structure of the Czech and Slovak Republics in 1984 was so small, that in additional specifications where dummy for country was introduced the coefficient was not significantly different from zero.

¹⁰ The adjusted R2 in the basic human capital models are explaining on average about 15-20 % of wage variation. This is a standard result in US and the explanation from the human capital theory argues that there are other factors important in wage determination such as ability, luck etc.

findings of Vecernik (1995) who also noticed that the demographic characteristics such as gender, age or education are becoming considerably less important determinants of wages.

Returns to experience

Correspondingly with other parallel research in the Eastern Europe the returns to experience tend to decline substantially after 1989. The reasoning is simple, the experience from the old socialist sector, evaluated very generously by the previous system, became obsolete in the new market conditions. We can see from the Table 7, that this is the case in the pre- and post-1989 Czech and Slovak Republics. The coefficient on the experience decreased by more than a half. The coefficient on the square term of the experience suggests the positive, but increasing at a decreasing rate returns to experience.

Returns to gender

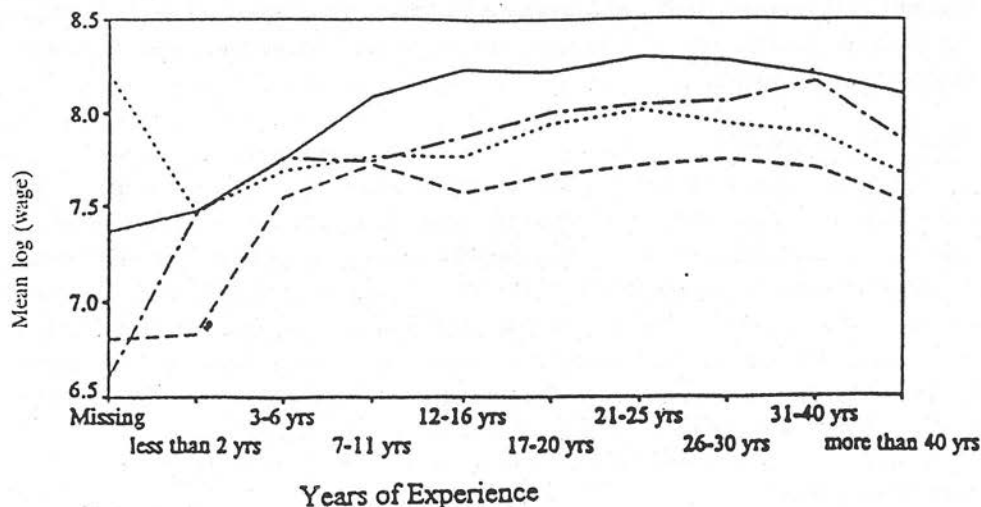
A broad examination of the gender gap in the works of labor economists and sociologists proposes that men and women tend to have different level of experience, other labor market skills such as education, or they tend to be disproportionately represented in certain occupations or industries. The structure of the wages in different period of times and in different regions plays an important role in explaining those differences (Blau, Kahn, 1995). Given the fact that women are penalized at the labor market because of their dropping out of the labor force, we could anticipate a larger gender gap in an economy where the premium on experience is higher (as in 1984 dataset). Also the negative correlation between age and education, suggests that in a period when we see considerably higher returns to age we can also expect lower returns to higher education.

The significant change of the size of gender gap prior and after the 1989, could be attributed to the change in the labor force participation of women. The often cited fact of the largest gender gap among all other former socialist countries in Czecho-Slovakia prior 1989, is another way to say that the labor force participation of women was also the highest in the region (Vecernik, 1995). Results from the analysis of the demand side of the labor market is just a partial justification of the phenomena.

The coefficient on the gender dummy in 1984 shows that on average women earned 45 % less than their male counterparts. This result is significant and robust across several specifications including party membership, position in former Communist Party, marital status and some firm characteristics such as branch and occupation.¹¹

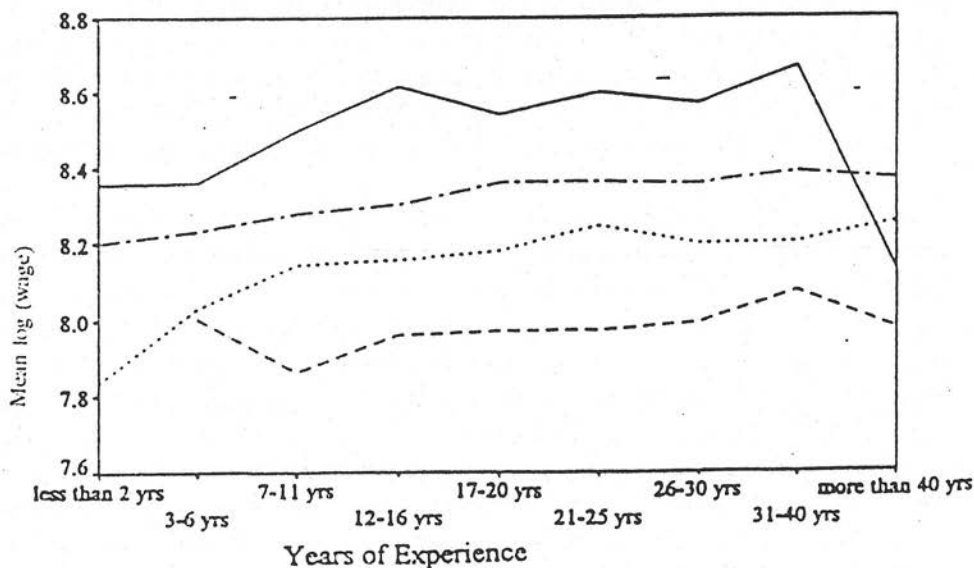
¹¹ In this extended specification the coefficient on gender dummy stays as high as 43 %.

Education Categories

- Elementary
 ..... Vocational without Diploma
 - . - Secondary Diploma
 — University

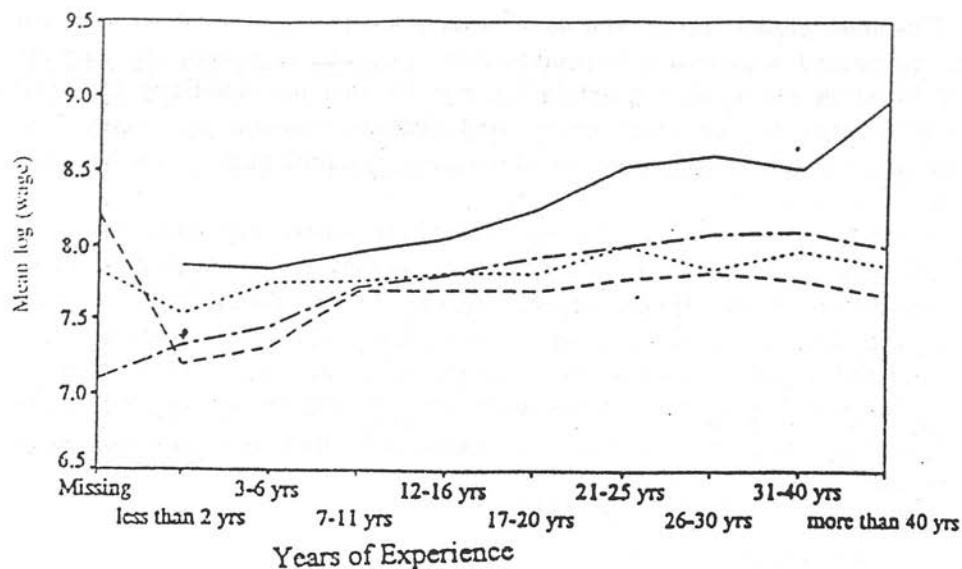
Chart 5. Experience Profile by Experience Czech Republic, 1984

Education Categories

- Elementary Education
 ..... Vocational Education
 - . - Secondary Education
 — University Education

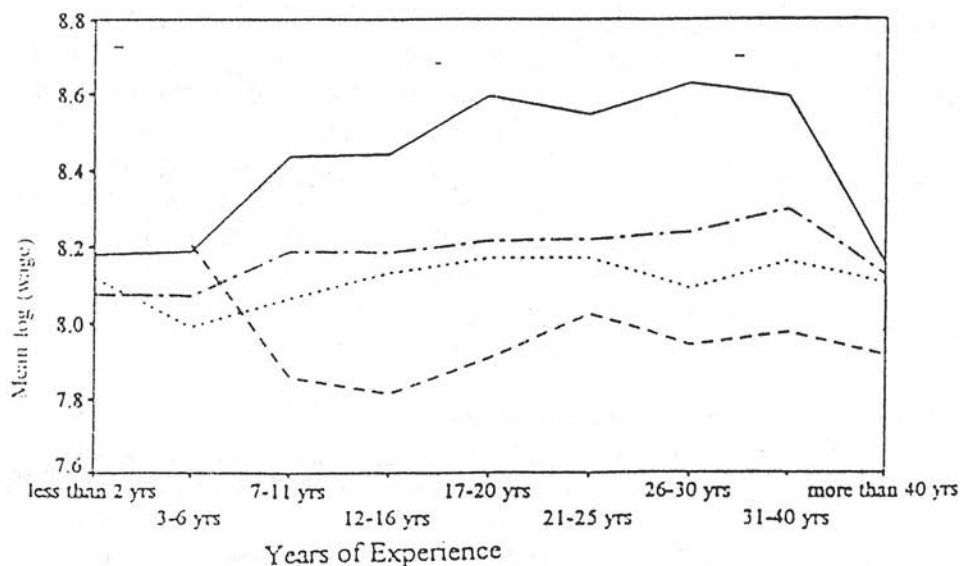
Chart 6. Earnings Profiles by Experience Czech Republic, 1992

Education Categories

- Elementary
 ..... Vocational without Diploma
 - . - Secondary Diploma
 — University

Chart 7. Earnings Profiles by Experience Slovak Republic, 1984

Education Categories

- Elementary Education
 ..... Vocational Education
 - . - Secondary Education
 — University Education

Chart 8. Earnings Profiles by Experience Slovak Republic, 1992

This huge gender gap is even more striking taking into account the fact that the centralized wage-setting institutions were designed to reduce the earnings differences in the whole population. It's possible that the equal pay for equal work resulted in the employment discrimination followed by occupational segregation where women were disproportionately represented in the low-wage jobs.

In 1992 Slovak women face a more moderate gender gap relatively to the Czech women. One of many alternative explanations is the evidence of higher unemployment in the Slovak Republic relative to the Czech Republic. This, combined with the factual evidence of a higher proportion of women among unemployed, together with the decline in the labor force participation of women after 1989.¹² In fact the unobserved wages of women who became unemployed or left the labor force are very likely to be from the lower tail of the wage distribution.

Returns to Education

As suggested by the previous section looking at the wage profiles together with generally observed increase in overall inequality, we expect the returns to human capital on average to increase after 1989. Our data from 1992 already proves that tendency. In 1992 the returns to vocational education,¹³ has increased relatively to the returns in 1984 only marginally (by 1 and 2 % in the Czech and Slovak Republics respectively). The returns to secondary education increased by 10 % in the Czech Republic and only by 4 % in the Slovak Republic. University educated people had experienced the largest increase in their relative earnings, since on average a university graduated Czech earns a premium of 48 % while the premium is even higher in the Slovak Republic, 51 %. Our regression results from 1984 show relatively smaller returns to university education which averaged 37 %. The unobserved wages of unemployed and out-of-the labor force people, who are more likely to have basic or vocational training can shed some light on the explanation of increased dispersion of average wages across educational types.

5. Correcting for sample selection bias

The above described analysis of income suffers from several drawbacks, and one of them is the sample selection bias caused by omitting people who were at the time of the survey out of the labor force. This non-randomly selected

---

¹² Already in 1992, the unemployment rate in the Slovak Republic oscillated around 12-13 %, while the Czech Republic maintained its miraculously low unemployment rate averaging 5 %.

¹³ Elementary education category is the reference group.

sample, used to estimate behavioral relationships, creates a selection bias, that arises due to the missing data for the people of particular demographic characteristics. Women or people with certain type of recently devaluated educational credentials may be dropping out of the labor force non-randomly.¹⁴ The selection bias is not a severe problem in the 1984 dataset, due to the full-employment situation and exceptionally high labor force participation of women.¹⁵

Table 8

Regression Results after Including Worker Characteristics (standard errors in parenthesis)

Explanatory Variables	Czecho-Slovakia 1984	Czech Republic 1992	Slovak Republic 1992
Female	-.39 (.015)	-.25 (.02)	-.27 (.02)
Experience	.04 (.002)	.02 (.002)	.02 (.003)
Experience Squared* 1000	-.74 (.04)	-.30 (.05)	-.43 (.06)
Vocational Education	.08 (.02)	.07 (.02)	.07 (.02)
Secondary Education	.16 (.02)	.21 (.03)	.16 (.03)
University Degree	.31 (.03)	.34 (.04)	.38 (.04)
Party Members	.07 (.02)*	no	no
Party Position	.05 (.03)	no	no
Occupation Categories	yes	yes	yes
Branch Categories	yes	yes	yes
Ownership	no	yes	yes
N	3 598	2 215	2 019
Adjusted R2	.37	.36	.29

* Significant at 10 level.

Note: All non-marked coefficients are significant at .0001 significance level. For the educational categories, the elementary education is the reference category.

Source: Author's own computations.

In the following analysis, instead of looking at the wage differentials for the employed respondents, I took the larger sample of respondents, including respondents who are unemployed and out-of-the labor force. There are several examples of selection bias, such as, since the mean wage of the working female sample is higher than the mean of the wage offer distribution for the total female population. Due to the higher incidence of female unemployment and women that are out of the labor force, the estimated coefficient of the OLS model we expect to be underestimated.

¹⁴ The sample selection bias may emerge for another reason too. In the previous analysis, for example, some specific selection criteria were used for the estimation of basic human capital models.

¹⁵ The 1984 dataset however, suffers from another drawback and that is the possible endogeneity of education. If the exogeneity assumption of the left hand side is invalidated, the education dummies may be highly correlated with the error term.

Table 9

Regression Results, Controlling for Selection Bias Czech Republic, 1992

Variable	Coefficient	Standard Error	z = b/s.e.	P ['Z'_z]	Mean of X
Constant	7.9991	0.37493 E-01	213.347	0.00000	
Female	-0.33087	0.15874 E-01	-20.844	0.00000	0.4992
Exp	0.19708 E-01	0.27080 E-02	7.278	0.00000	20.14
Sqexp	-0.38908 E-03	0.61095 E-04	-6.368	0.00000	520.7
Voc	0.95650 E-01	0.25278 E-01	3.784	0.00015	0.4320
Sec	0.32779	0.25998 E-01	12.608	0.00000	0.3338
Univ	0.50720	0.32739 E-01	15.492	0.00000	0.1087
IMR	0.86717 E-01	0.24703 E-01	3.510	0.00045	0.4779 E-01

Ordinary least squares regression Weighting variable = ONE

Dependent variable is LNW Mean = 8.23836 S.D. = 0.4369

Model size: Observations = 2 382 Parameters = 8 Deg. Fr. = 2 374

Residuals: Sum of squares = 329.251 Std. Dev. = 0.37241

Fit: R-squared = 0.27552 Adjusted R-squared = 0.27339

Model test: F [7, 2 374] = 128.98 Prob value = 0.00000

Autocorrel: Durbin-Watson Statistic = 1.82049 Rho = 0.08976

Table 10

Regression Results, controlling for selection bias Slovak Republic, 1992

Variable	Coefficient	Standard Error	z = b/s.e.	P ['Z'_z]	Mean of X
Constant	7.2329	0.12131	59.621	0.00000	
Female	-0.31395	0.17604 E-01	-17.834	0.00000	0.4540
Exp	0.41150 E-01	0.58706 E-02	7.010	0.00000	41.01
Sqexp	-0.45887 E-03	0.69891 E-04	-6.566	0.00000	1 787.
Voc	0.10858	0.27005 E-01	4.021	0.00006	0.3842
Sec	0.27568	0.27064 E-01	10.186	0.00000	0.3625
Univ	0.51829	0.35410 E-01	14.637	0.00000	0.1017
IMR	0.79231 E-01	0.21440 E-01	3.695	0.00022	0.8012 E-01

Ordinary least squares regression Weighting variable = ONE

Dependent variable is LNW Mean = 8.15863, S.D. = 0.4595

Model size: Observations = 2 262, Parameters = 8, Deg. Fr. = 2 254

Residuals: Sum of squares = 368.299 Std. Dev. = 0.40422

Fit: R-squared = 0.22859, Adjusted R-squared = 0.22620

Model test: F [7, 2 254] = 95.42, Prob value = 0.00000

Autocorrel: Durbin-Watson Statistic = 1.87003, Rho = 0.06498

By using a corrective procedure (Heckman's two-step estimation procedure) I account for the sample selection bias, and estimate unbiased coefficients for gender and education dummies in 1992 in the Czech Republic. I didn't apply the corrective procedure in the 1984, which is basically a fully employed sample, with the absence of self-employed and part-time employees.

The model used, consists of two equations; a sample selection equation and a standard Mincerian OLS earnings model. First I ran a probit model for the whole employable population.¹⁶ The dependent variable defined as dummy, which takes on value of 1 if employed and 0 if unemployed or out-of-the labor force, is regressed on a vector of personal characteristics, such as gender, age, education, family background variables and locality size. The estimated Inverse Mills Ratio (IMR) was included in the OLS earnings function in addition¹⁷ to the standard human capital model. The results estimated for the Czech 1992 sample are presented in Table 9 and for Slovak Republic in Table 10. The figures show that the gender gap estimated by the simple OLS model was underestimated and so was the change from the 1984 to 1992. The gender gap as estimated while controlling for the selection bias is -33 % in the Czech 1992 sample as opposed to the -30 % estimated by the simple OLS regression. This result shows that the decline in the gender gap overtime, has been smaller, if we look at the whole distribution from the selection model rather than at the working population only. From the selection model we can also see that the returns to education estimated in the previous analysis are also very likely to be underestimated. As we can observe from Table 9, which presents the results of the corrected OLS model, also the returns to higher education seem to be slightly higher if we consider than the ones presented in Table 6 for the working population only. Premium to both secondary education and especially to university education increases as compared to the previous analysis. Table 10 shows the results from the selection model for the Slovak Republic. Similarly to the Czech Republic the premium on education credentials increases if including Inverse Mills Ratio. The explanatory power of the model in Table 9 and 10 ecreases slightly compared with models estimated with working population only.

We can observe similar results if we take into account people with unobserved wages in the Slovak Republic. The gender gap in the Slovak Republic increases up to 32 % from the 28 % difference in the mean wages of men and women for the working population. The premium on one year of experience has increased in the Slovak Republic similarly to the Czech Republic. Interpretation of higher returns to university education for the working population in the Slovak Republic and higher returns to university education for the whole population, goes along with the argument of a notably higher unemployment rate in the Slovak Republic, connected with the higher incidence of

---

¹⁶ The sample excludes disabled persons and women on maternal leave. Women on maternal leave in 1992 were receiving 90 % of their wage for the first 6 months and then lump-sum of 1,900 CSK per month until the third year of a child. This suggests that a woman's decision to leave her job and have a child could be qualified as a decision independent on the wage level.

¹⁷ Family background variables include marital status, number of children, parent's education.

unemployment among people with basic education or vocational education. The almost identical proportion of increase in the gender gap by 3 % in both Republics when controlling for the selection bias for the working and whole sample, implies that a higher proportion of unemployed women or women out-of-the-labor force would not solely account for that fact.

6. Conclusion

This paper strived to look at the differences and changes in the wage structure before and after sudden and unexpected institutional changes took place. The demand side analysis of the labor market evolution attempted to shed some light on the tendencies and size of changes in the wage determinants. Hypothesizing about the structural break in 1989, we tested hypotheses about the appropriateness of pooling data from two different time periods, before and after the institutional change, enriched by the regional dimension of two republics which were a part of one country before 1989 and went their own way in 1993. The Chow tests proved that there had been a structural shift in the wage determination not only across the time but across the region and within each region across the time. The only period of time when the parameters proved to be stable in both countries was the year 1984. This allowed us to pool the data in that year and compare the coefficients with the results obtained from the analysis of 1992 run separately in the Czech and Slovak Republics. Those results proved that the wage gap decreased across the time in both republics, but the increase is smaller in the Slovak Republic. The returns to education had also increase in both republics and again in the Slovak Republic the returns to university education has proved to be larger.

Applying the corrective sample selection procedure, computing inverse mills ratio and running OLS including ratio for the 1992 Czech sample, shows that the gender gap in 1992 was largely underestimated, implying that the change in the gender premium was not as dramatic. The premium on education has proved to be larger while controlling for the sample bias.

Received on October 24, 1996

Bibliography

- [1] BLAU, F. D. - KAHN, L. M.: The Gender Earnings Gap: Some International Evidence. NBER, The University of Chicago Press 1995.
- [2] EARLE, J. S. - OPRESCU, G.: Employment and Wage Determination, Unemployment and Labor Policies in Romania. [Paper presented at the World Bank Conference on Unemployment, Restructuring and the Labor Market in East Europe and Russia.] Washington, October 1993.
- [3] FLANAGAN, R. J.: Were Communists Good Human Capitalists? The Case of the Czech Republic. [Working paper.] Stanford, Stanford University 1993.

- [4] FREEMAN, X. Y. - KATZ, X. Y.: Differences and Changes in Wage Structures. Chicago, The University of Chicago Press 1995.
- [5] GLINSKAYA, E. - MROZ, T.: The Gender Gap in Wages in Russia from 1992 to 1995. [A paper prepared for the 10th ESPE Anniversary Meeting.] Uppsala, June 13-15, 1996.
- [6] HANLEY, E.: Self-Employment in Post-Communist Eastern Europe: A Refuge from Poverty of the Emergence of a New Petty Bourgeoisie. [PhD Dissertation.] UCLA, Los Angeles, University of California 1996.
- [7] HECKMAN, J.: Sample Selection Bias as a Specification Error. *Econometrica*, Vol. 47, 1979, No 1.
- [8] KOLLO, J. - NAGY, G.: Earnings Gains and Losses from Insured Unemployment in Hungary. [Working paper.] Budapest, Academy of Science 1996.
- [9] KRUEGER, A. B. - PISHCHKE, J. S.: A Comparative Analysis of East and West German Labor Markets: Before and After Unification. Princeton, Princeton University 1992.
- [10] NORWOOD, L. J.: The Female-Male Earnings Gap. Washington, D.C., Bureau of Labor Statistics 1982.
- [11] ORAZEM, P. - VODOPIVEC, M.: Winners and Losers in Transition: Returns to Education, Experience, and Gender in Slovenia. [Working paper.] New York, World Bank, August 1994.
- [12] VECERNIK, J.: Changing Earnings Distribution in the Czech Republic: Survey Evidence from 1988-1994. *Economics of Transition*, 1995, Volume 3 (3), 355-371.

ZMENY V MZDOVEJ ŠTRUKTÚRE A ROZDIELY V DETERMINANTOCH PRÍJMOV V ROKU 1984 A V ROKU 1992 V ČESKEJ REPUBLIKE A SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Zuzana SAKOVÁ

Predložený príspevok analyzuje zmeny vo finančnom ohodnotení pracovníkov podľa základných demografických charakteristík, a to pohlavia, veku, vzdelania a pracovných skúseností, a dokumentuje vývoj v zárobkovej štruktúre po roku 1989. Hlavným zdrojom údajov pre empirickú analýzu sú tri relatívne veľké a reprezentatívne databázy: jedna databáza z roku 1984 pre celú bývalú Československú republiku a dve porovnateľné databázy z roku 1992 pre Českú republiku a Slovenskú republiku.

Sekvencia testov (Chow test) sa použila na analýzu predpokladanej štruktúrnej zmeny v zárobkovej kompozícii medzi dvoma časovými intervalmi a medzi dvoma regiónmi. Mzdové profily spolu s regresnými koeficientmi naznačujú, že rozdiel medzi priemernými zárobkami mužov a žien, *ceteris paribus*, sa znížili, návratnosť k vyššiemu vzdelaniu sa zvýšila, ale vek a pracovné skúsenosti sú podstatne menej dôležité pre finančné ohodnotenie v roku 1992 v porovnaní s rokom 1984.

Po ekonometrickej korekcii údajov, berúc do úvahy nižšiu zamestnanosť v roku 1992 v porovnaní s rokom 1984, výsledky naznačujú, že zmena pred rokom 1989 a po roku 1989 v poklese rozdielov medzi pohlaviami (len pre pracujúcu populáciu v roku 1992) a nárast v rozdieloch medzi rôznymi druhmi vzdelania neboli až také veľké ako sa dá vidieť zo štandardných ekonometrických analýz. Dôvodom je nárast počtu žien, ktoré sa rozhodli zostať v domácnosti a disproporčne väčšia pravdepodobnosť nezamestnanosti medzi ženami a nižšie kvalifikovaným obyvateľstvom.

Úroveň výživy obyvateľstva na Slovensku a jej medzinárodná komparácia s krajinami Európskej únie

Rudolf ŠTANGA*

Úvod

Výkyvy na trhu potravín v dôsledku zmien hospodárskeho vývoja a málo racionálna úroveň výživy zo zdravotného hľadiska vyžadujú analýzu a riešenie. Multifaktoriálnosť problémov, zahŕňajúcich hľadiská nutritívne, výživové, cenovú dostupnosť pre všetky sociálne skupiny, zdravotnú nezávadnosť a ďalšie, potvrdzuje, že výživová a potravinová problematika presahuje hranice poľnohospodárstva a výživy a má medzirezortný charakter.

Skúsenosti z doterajšieho vývoja ukazujú, že ani systém prikazovacej ekonomiky, ani samoregulačné funkcie trhu v podmienkach ekonomickej reformy pri prechode na trhovú ekonomiku nevyriešia problémy výživy nášho obyvateľstva. V našich podmienkach je nevyhnutná cieľavedomá, predvídavá a účinná výživová a potravinová politika. Taká, ako ju aplikujú najvyspelejšie štáty sveta.

V procese humanitného vývoja spoločnosti je zabezpečenie výživy jedným z kľúčových faktorov. Vo všeobecno-politickej rovine sa deklaruje základná zásada výživovej politiky Slovenskej republiky - zabezpečiť pre každého občana reálnu dostupnosť potravín v takom množstve, štruktúre a kvalite, aby úroveň výživy umožnila zdravý telesný a duševný vývoj pri zohľadnení všetkých sociálno-ekonomických a vekových špecifík a zdravotných aspektov.

Zámerom predkladaného príspevku je komparatívna analýza spotreby základných skupín potravín a výživových hodnôt obyvateľstva Slovenskej republiky z aspektu jej vývoja v krajinách Európskej únie (12), v USA, Rakúsku, Kanade a ČR. Pretože v SR sa od roku 1989 významne zmenila štruktúra spotreby potravín a túto tendenciu možno očakávať i v ďalšom období - a to aj z dôvodov celkovej stability spotreby v sledovaných krajinách - hodnotíme a porovnáваме ich spotrebu v rokoch 1993 so spotrebou v SR v roku 1995.

Do roku 1989 bola u nás spotreba potravín charakterizovaná nárastom, najmä potravín živočíšneho pôvodu a niektorých energeticky bohatých rastlinných zdrojov (obilniny, cukor). Spotreba ovocia a zeleniny však stagnovala s veľkými medziročnými výkyvmi a nízka bola aj spotreba rýb a strukovín. Z hľadiska výživy znamenala táto štruktúra spotreby nadmerný príjem energie, tukov, živočíšnych bielkovín, cholesterolu, a naopak nízky príjem vitamínov.

* Ing. Rudolf ŠTANGA, CSc., Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava

1. Vývoj spotreby potravín podľa potravinových skupín

Mäso a mäsové výrobky patria k najviac diskutovaným potravinám u nás aj v zahraničí. Výrobné náklady a spotrebiteľské ceny mäsa sú vysoké, jeho spotreba sa považuje za jedno z meradiel životnej úrovne. Mäso vo výžive človeka je zdrojom viacerých pozitívnych výživových faktorov (napr. plnohodnotných bielkovín, vitamínov a minerálnych látok), ale vysokú spotrebu mäsa zdravotníci kritizujú pre vysoký prívod tukov, v ktorých prevládajú nasýtené mastné kyseliny, cholesterol a purínové látky. Nemožno zabúdať na výborné senzorické vlastnosti tepelne upraveného mäsa a mäsových výrobkov, ktoré často prevládnu nad triezvou kalkuláciou pozitívnych a negatívnych nutritívnych prínosov.

Spotreba mäsa v hodnote na kosti bola u nás zrejme najvyššia v rokoch 1989 a 1990 a dosiahla úroveň 84 kg na obyvateľa za rok. Cenová náprava (9. 7. 1990), liberalizácia cien od 1. 1. 1991 a zrušenie dotácií, resp. tzv. zápornej dane z obratu, zavedenie DPH od roku 1993 (5 %), devalvácia Sk (10 %) a zvýšenie DPH v auguste 1994 o ďalšie 1 % výrazne zvýšili spotrebiteľské ceny mäsa a mäsových výrobkov na vnútornom trhu (spotrebiteľská cena napr. výsekového mäsa sa zvýšila o 35 %).

Tento vývoj pokračuje a je komplikovaný problémami pri transformačných a privatizačných procesoch v poľnohospodárstve a v potravinárskom priemysle. Faktický rozpad oficiálnych sústav štatistických údajov sťažuje štatistikom prácu a neumožňuje im celkom presne zachytiť napríklad vývozy jatočných zvierat a mäsa, stanoviť naturálnu spotrebu mäsa (platobná neschopnosť poľnohospodárskych družstiev viedla často k vyplácaniu miezd formou naturálií, napr. vykŕmenými ošpanými). Zníženie spotreby mäsa je a bude veľmi diferencované pri jednotlivých príjmových a sociálnych skupinách obyvateľstva. Znížený odbyt mäsa a mäsových výrobkov na vnútornom trhu tlmí v súčasnom období produkčnú aktivitu v poľnohospodárstve i v potravinárstve, naproti tomu konkurencia na trhu smeruje už teraz k zlepšovaniu sortimentu a akosti mäsa a mäsových výrobkov. Veľmi žiaduca je väčšia ponuka kvalitného a lacnejšieho kuracieho a morčacieho mäsa na našom trhu.

Spotreba mäsa v Slovenskej republike v roku 1995 dosiahla 64,2 kg na obyvateľa za rok. V porovnaní s rokom 1989 poklesla o 23 %. Za sledované obdobie sa znížila spotreba hovädzieho mäsa o 48 %, bravčového o 16 % a hydinového o 5 %. V štruktúre spotreby dominuje bravčové mäso s 58 % (nárast o 5 %), potom nasleduje hovädzie s 18 % (pokles o 9 %) a hydinové s 21 % (nárast o 4 %). Ak však porovnávame lekármi odporúčanú dávku spotreby mäsa spolu (55,5 kg), jeho spotreba v roku 1995 je ešte vyššia o 16 %, z toho bravčového mäsa o 65 %, hydiny o 32 %. Na druhej strane (podľa zdravotníkov), nežiaduco poklesla spotreba hovädzieho mäsa, ktorá je nižšia o 41 % (tab. 1).

T a b u l k a 1

Štruktúra spotreby mäsa v Slovenskej republike v kg na obyvateľa za rok

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	odporúčaná dávka	EÚ (12) 1993
Mäso spolu (v hodnote na kosti) v tom:	83.9	84.0	77.2	69.3	64.9	63.9	64.2	55.5	93.2
hovädzie	22.3	21.8	16.4	14.5	14.9	13.7	11.5	19.5	20.9
teľacie	0.4	0.3	0.2	0.1	0.7	0.6	0.4	0.5	.
bravčové	44.5	44.5	42.1	39.9	36.2	36.7	37.4	22.7	41.4
hydina	14.2	15.2	16.8	13.3	11.8	11.9	13.5	10.2	18.4
baranie, kozie, konské	1.1	1.0	0.8	0.7	0.5	0.4	0.4	0.5	4.0
zverina	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	.	.
králiky	1.1	0.9	0.6	0.5	0.5	0.6	0.8	2.0	.

Prameň: [4; 5]

Z porovnania spotreby v rokoch 1989 až 1993 v sledovaných štátoch vyplýva, že najvyššiu spotrebu zaznamenali v USA (115.1 kg), z EÚ vo Francúzsku (111.5 kg) a v Dánsku (108.5 kg). Pre nás je jednoznačne veľmi významný vývoj priemernej spotreby mäsa v EÚ (93.2 kg). Pri porovnaní spotreby v rokoch 1989 až 1993 možno konštatovať, že trendy spotreby mäsa nie sú jednoznačné. V niektorých štátoch sa spotreba v priebehu troch rokov zvyšovala (Belgicko-Luxembursko, Španielsko, Írsko, Holandsko a Portugalsko). Ustálená spotreba mäsa s malými výkyvmi je v Dánsku, mierne klesá vo Veľkej Británii a v Nemecku, kde sa na poklese podieľajú krajiny bývalej NDR svojou nižšou ekonomickou úrovňou a nižšou kúpyschopnosťou obyvateľstva.

Z hľadiska štruktúry spotreby mäsa v USA a Kanade prevláda spotreba hovädzieho mäsa a hydiny na úkor bravčového mäsa. V európskych štátoch to bolo naopak. Taký rapídny pokles v spotrebe mäsa v hodnote na kosti ako v SR a v takom krátkom časovom období nezaznamenal ani jeden zo sledovaných štátov.

V súvislosti s kvalitou mäsa a mäsových výrobkov aj s obsahom tukov v nich (tak ako aj v našej strave) treba poukázať na to, že vyspelé krajiny sa orientujú na mladé zvieratá s nižšou porážkovou hmotnosťou. Na porovnanie uvádzame ich priemernú porážkovú hmotnosť v krajinách EÚ (tab. 2). Keďže v 100 g chudého bravčového mäsa sa nachádza 70 mg cholesterolu, pričom denná spotreba pre človeka je 300 mg, takéto mäso nemusí byť nebezpečné zo zdravotného hľadiska. Požiadavka konzumentov na chudé bravčové mäso sa musí rešpektovať už v plemenárskej práci. Je to celosvetový trend.

T a b u l k a 2

Priemerná porážková hmotnosť jatočných zvierat (v kg)

	SR				EÚ	NSR	Najvyššia	Najnižšia
	1992	1993	1994	1995				
Hovädzí dobytok	471	426.0	430.0	434.0	308.0	321.0	Belgicko Luxembursko 412.0	Grécko 246.0
Teľatá	56.3	92.0	90.0	88.0	133.0	126.3	Belgicko Luxembursko 156.0	Veľká Británia 47.0
Ošípané	125.7	113.0	115.0	114.0	84.0	91.0	Taliansko 108.0	Grécko 64.0
Ovce a kozy	27.0	25.0	24.0	17.0	14.0	18.4	Dánsko 37.0	Taliansko 9.0

Prameň: [3; 5]

Medzinárodná organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) vo svojej výročnej správe o výžive ľudstva uvádza, že svetová produkcia hydinového mäsa sa podieľa 24 % na celkovej výrobe mäsa pri priemernej spotrebe 8 kg na obyvateľa. V Slovenskej republike sme doteraz dosiahli najvyššiu spotrebu hydinového mäsa 16.8 kg v roku 1991 s podielom na celkovej spotrebe mäsa 22 % a najnižšiu 11.8 kg v roku 1993 s podielom 18 %.

V krajinách EÚ v roku 1993 dosiahli 18.9 kg na obyvateľa s podielom 20 % na celkovej spotrebe mäsa. Pre celkovú orientáciu uvádzame, že najvyššiu spotrebu tohto mäsa dosiahli v roku 1990 v USA 40.8 kg. V Kanade sa v roku 1992 spotrebovalo 29.7 kg, v Španielsku v roku 1993 to bolo 23.7 kg a v Írsku 25.3 kg. Najnižšiu spotrebu v sledovaných štátoch dosiahli v roku 1993 v Nemecku 12.4 kg a v Dánsku 13.9 kg.

Pokiaľ ide o ČR, v roku 1989 sa tu zmenila spotreba potravín živočíšneho pôvodu tak v objeme na obyvateľa za rok, ako aj v štruktúre. V dôsledku rastu spotrebiteľských cien došlo predovšetkým k výraznému zníženiu podielu hovädzieho mäsa, mlieka a mliečnych výrobkov, masla a rýb na celkovej spotrebe potravín. Celková spotreba mäsa klesla o 13,5 %, pričom najviac hovädzieho mäsa o 38,7 %. V porovnaní s tým je stále vysoká spotreba bravčového mäsa, ktorá sa trvalo podieľa 57 % na celkovej spotrebe mäsa, a jeho celková spotreba sa od roku 1989 znížila iba o 6,4 %. Ďalšie druhy mäsa (teľacie, jahňacie, kozie, králičie, zverina a ryby) tvoria iba doplnok týchto základných zložiek domácej spotreby potravín živočíšneho pôvodu. Vývoj spotreby mäsa v Českej republike uvádza tabuľka 3.

T a b u l k a 3

Spotreba mäsa v hodnote na kosti v Českej republike v kg na obyvateľa za rok

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Mäso (v hodnote na kosti)	97.4	96.5	88.4	86.6	84.3	81.2
v tom:	30.0	28.0	22.4	20.4	19.8	18.4
hovädzie	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3	0.3
bravčové	49.9	50.0	47.8	48.8	48.1	46.7
ostatné	4.1	4.5	5.0	4.6	4.0	4.2
hydina	13.0	13.6	12.8	12.5	11.7	11.6
ryby	6.0	5.4	3.8	4.6	4.5	4.8

Prameň: [12]

Významné je konštatovanie Slovenskej pobočky Svetovej vedeckej hydínárskej spoločnosti, že hydínové mäso - kuracie a morčacie - sa bude významne podieľať na realizácii projektu ozdravenia výživy v SR v rámci Národného programu podpory zdravia. Reálnym cieľom je dosiahnuť spotrebu 18 kg na obyvateľa z domácej výroby.

Podľa štatistických údajov štúdie CMA (Centrale Marketinggesellschaft der Deutschen Agrarwirtschaft) z roku 1993 v popredí spotreby mäsových výrobkov v Európe na obyvateľa sú Nemecko, Dánsko, Belgicko a Luxembursko, Španielsko a Veľká Británia. Ročne ich spotrebujú v Nemecku 30 kg, v Dánsku 20.8 kg, v Belgicku a Luxembursku 18.6 kg, v Španielsku 18.3 kg, vo Veľkej Británii 16.6 kg, vo Francúzsku 16.1 kg, v Taliansku 15.6 kg, v Holandsku 10.9 kg, v Portugalsku 5.6 kg a v SR 11.6 kg.

Celkove vykazuje trh s priemyselne vyrábanými mäsovými výrobkami v štátoch EÚ mierne stúpajúcu tendenciu. Zistila sa však zmena v nárokoch konzumentov v smere väčšieho záujmu o ľahšie a na tuk chudobnejšie potraviny. Tento trend si postupne osvojuje aj výroba. Zatiaľ čo spotreba čerstvého mäsa klesá, stúpa dopyt po polotovaroach a hotových jedlách.

Spotreba rýb ako doplnkových hodnotných bielkovín vyjadrených v mŕtvej hmotnosti v porovnaní s rokom 1989 klesla o 17 % a dosahuje iba 65 % odporúčanej dávky (6 kg) na obyvateľa za rok. Spotreba rýb závisí od dovozu morských rýb a ich výlovu v naturálnej spotrebe. Nutritívny význam spotreby rýb zdôraznili objavy, podľa ktorých masné kyseliny (z radu omega 3), obsiahnuté v morských rybách a kaproch, pôsobia antiskleroticky aj v minimálnych množstvách (tab. 6).

Mimoriadne vysokú spotrebu rýb vykazovali: Portugalsko (57.9 kg), Španielsko (37.7 kg), Francúzsko (30.6 kg), Kanada (25.3 kg) a i. Najnižšiu spotrebu dosiahli Rakúsko (9.1 kg), Česká republika (4.8 kg) a na samom konci v sledovaných štátoch je SR (3.8 kg v roku 1993).

Mlieko a mliečne výrobky patria v našej výžive medzi dôležité zdroje živočíšnych bielkovín, vápnika a vitamínu B₂. Ich spotreba v roku 1995 dosiahla 163.7 kg na obyvateľa za rok, čo je oproti roku 1989 menej o 35 %. Pri porovnaní s odporúčanou dávkou (220 kg) je spotreba nižšia o 26 %.

Vzhľadom na to, že mlieko je donátorom asi 2/3 odporúčanej dávky vápnika, možno tento enormný pokles spotreby považovať za veľmi vážny. Ohrozené nízkym príivodom vápnika sú najmä deti, mládež a dôchodcovia. Jeho spotrebu ukazuje tabuľka 4.

T a b u ľ k a 4

Spotreba mlieka a mliečnych výrobkov (v kg)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Odporúčaná dávka	EÚ (12) 1993
Mlieko a mlieč. výrobky	253.2	226.3	211.8	193.8	170.6	165.7	163.7	220.0	.
Mlieko konzumné	115.7	110.9	101.8	92.7	87.1	78.1	77.9	108.5	100.9
Syry	6.6	6.2	5.6	5.0	4.9	5.2	5.4	6.0	15.0
Tvarohy	3.6	3.7	3.2	3.5	3.7	2.5	2.9	3.5	.

Prameň: [4, 5]

Z hľadiska medzinárodného porovnávania spotreby konzumného mlieka v súbore vybraných štátov (celková spotreba mlieka je neporovnateľná, pretože za sledované štáty niet oficiálnych údajov) sme boli na začiatku sledovaného obdobia na poprednom mieste. Najviac konzumného mlieka spotrebúvajú v Írsku (195.2 kg), vo Veľkej Británii 134.2 kg), v Dánsku (129.3 kg) a v Holandsku (126.9 kg).

V strede tejto spotreby je Portugalsko (99.9 kg) a Francúzsko (97.9 kg). Naša súčasná spotreba je pred Talianskom (61.3 kg) a Gréckom (61.3 kg). V ČR je to 79.8 kg.

Spotreba syrov a ďalších mliečnych výrobkov by mala v záujme zdravia našich ľudí znovu začať rásť, ako je to pri spotrebe syrov v sledovanom období. Napríklad kým v Slovenskej republike bola v roku 1995 spotreba syrov a tvarohu na osobu okolo 8.6 kg, v krajinách EÚ (12) je to v priemere 14.1 kg. Pritom vo Francúzsku je to 22.6 kg, v Grécku 19.4 kg, v Taliansku 16.8 kg, ale vo Veľkej Británii 7.2 kg, v Portugalsku 6.3 kg a v Španielsku iba 4.5 kg. V Českej republike je to 6.6 kg.

Pri porovnávaní sortimentu našich a zahraničných syrov sme jasne zaostali v kategórii tvrdých zrejúcich syrov, ale i mäkkých syrov. (Náš sortiment je prevažne zameraný na parené syry.)

V žiadnom prípade nemôžeme byť spokojní so spotrebou vajec aj napriek tomu, že ich spotreba v roku 1995 poklesla oproti roku 1989 o 16,0 % (z 354 na 296 kusov na obyvateľa za rok; tab. 6), a to predovšetkým s prihliadnutím na vysoký obsah cholesterolu. Táto spotreba je vzhľadom na odporúčanú dávku (238 ks) ešte vyššia o 24 % a z hľadiska racionálnej výživy je nevyhovujúca.

Súčasná úroveň spotreby vajec v Slovenskej republike predstavuje svetovú špičku. Zo sledovaných štátov máme najvyššiu spotrebu vajec, ale aj cholesterolu. Kvôli porovnaniu spotreby, ktorá sa pri medzinárodnom porovnaní robí v kg na obyvateľa za rok, prepočítavame ju na kg koeficientom 18 ks vajec na 1 kg. V takomto prípade naša spotreba v roku 1995 predstavuje hodnotu 16,4 kg vajec. Maximálnu spotrebu vajec na obyvateľa za rok dosahovali v Španielsku (15,3 kg), v Dánsku (14,9 kg), potom vo Francúzsku (14,7 kg), v Rakúsku (13,7 kg) v USA (13,6 kg). Najmenej v Portugalsku 8,4 kg. V ČR je to 17,1 kg. Priemer za EÚ (12) je 12,5 kg.

Bolo by vhodné nielen zo zdravotného hľadiska, ale aj s prihliadnutím na vývoj vo vyspelých štátoch spotrebu vajec u nás v budúcnosti podstatne znížiť.

Najviac znepokojuje vysoká spotreba tukov s negatívnym dopadom na celkovú energetickú úroveň i štruktúru spotreby a tým aj na zdravotný stav našej populácie. Ich spotreba v sledovaných rokoch prakticky neklesla a prekračuje odporúčanú dávku spotreby až o 34 % (v tom bravčovej masti o 29 %, rastlinných jedlých tukov a olejov o 78 %; pozri tab. 5). V ČR sa na porovnateľnej úrovni spotrebovalo 26,0 kg tukov, z toho 5,3 kg masla, 5,7 kg bravčovej masti a 15,0 kg rastlinných jedlých tukov a olejov.

T a b u l k a 5

Štruktúra spotreby tukov v Slovenskej republike v kg na obyvateľa za rok

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	Odporúčaná dávka	EÚ (12) 1993
Tuky spolu (v hmotnosti)	24.6	25.3	24.8	24.0	24.3	23.3	24.2	18.0	.
v tom:									
maslo	6.8	6.4	6.3	4.6	4.1	3.6	3.2	5.3	4.4
bravčová masť	6.8	6.9	6.8	6.4	6.6	5.1	4.5	3.5	.
rastlinné oleje									
tuky a oleje	10.9	11.9	11.6	12.9	13.5	14.5	16.4	9.2	7.9-26.7

Prameň: [4, 5]

V štruktúre spotreby tukov došlo k pomerne vysokému zníženiu spotreby masla (o 53 %), a to pod vplyvom vysokej ceny i ponuky celého radu druhov substitučných rastlinných tukov. Naopak, k zvýšeniu spotreby došlo pri rastlin-

ných jedlých tukoch a olejoch (o 50 %), a to v závislosti od veľmi dobrej ponuky našich i zahraničných výrobkov, intenzívnej reklamy a výhodnej ceny. Vysokú úroveň si však zachovala spotreba bravčovej masti, najmä vplyvom vysokej prírodnej spotreby bravčového mäsa (domáce zakáľacky), keďže porážková hmotnosť ošpaných zo samozásobenia dosahuje vyššie percento surovej slaniny.

Problematika spotreby tukov u nás je z medzinárodného hľadiska zaujímavá skôr podielom a úrovňou spotreby rastlinných tukov a olejov a masla. Najvyššiu spotrebu tukov a olejov dosahovali v Španielsku (26.7 kg) a v Taliansku (24.3 kg). Najnižšiu v Nemecku (9.7 kg) a v Belgicku-Luxembursku (7.9 kg). Masla skonzumovali najviac vo Francúzsku (8.4 kg), Nemecku (6.9 kg) a Belgicku-Luxembursku (6.7 kg), najmenej v Portugalsku (1.4 kg), Grécku (1.2 kg) a v Španielsku (0.4 kg). Priemerná spotreba masla za EÚ (12) dosahuje 4.4 kg na obyvateľa za rok.

Rizikovým faktorom vo výžive obyvateľstva je nadmerná spotreba *cukru*. V sledovanom období klesla spotreba o 11.0 %, pričom v roku 1990 a 1991 dosiahla vrchol (46.3 a 42.6 kg) vykazovanej spotreby, ktorá súvisela s nadmernou tvorbou zásob v domácnostiach ako protiinflačné opatrenie spotrebiteľov. Súčasná spotreba (34.2 kg) prekračuje odporúčanú dávku (28 kg) o 22.0 % (tab. 6). Väčšia časť cukru (56.3 %) sa spotrebuje priamo a zvyšok vo výrobkoch. V štruktúre výrobkov stúpla spotreba kakaových výrobkov (o 11.0 %), z nich najmä čokoládové cukrovinky (o 7.0 %). Mierne klesla spotreba nečokoládových cukrovínok a cukrárskych výrobkov.

Znižovanie pomerne vysokej spotreby bude závisieť od zabezpečovania dostatočných zdrojov kalorických, a najmä nekalorických vysokosladivých náhradiek cukru. V tomto smere zaostávame ešte za vývojom vo svete, kde výrazne rastie spotreba fruktózy, laktózy, sorbitu, chuťovo prijateľných a hygienicky nezávadných umelých sladidiel.

V spotrebe cukru dominovalo Belgicko-Luxembursko (40.3 kg), Veľká Británia (38.9 kg), Holandsko (38.9 kg). Najnižšiu spotrebu vykázalo Portugalsko (29.0 kg) a Taliansko (28.2 kg); Nemecko v roku 1993 vykázalo spotrebu 37.1 kg, ale v bývalej NDR bola spotreba 46.2 kg na obyvateľa za rok; v ČR je to 38.6 kg. Priemerná spotreba cukru za EÚ je 33.9 kg.

Spotreba *obilnín v hodnote múky* klesla v roku 1995 v porovnaní s rokom 1989 zo 112.1 kg na 101.2 kg, t. j. o 10 % a zodpovedá už zhruba hornej hranici odporúčanej dávky spotreby (94–103 kg). V štruktúre spotreby klesla spotreba pšeničnej múky o 9.0 %, ražnej múky o 26.0 %, chleba o 4 %. Zároveň sa však vykazuje vyššia spotreba ryže o 19.0 %, pšeničného pečiva o 68.0 % a cestovín o 5.0 %.

Zvyšovanie spotreby pšeničného pečiva na úkor spotreby chleba je z hľadiska racionálnej výživy nežiaduci jav. Súčasné cenové relácie tento nepriaznivý trend pravdepodobne zmenia. Rovnako z tohto titulu prestanú aj nákupy napríklad chleba na kfmne účely.

Tabuľka 6

Spotreba potravín v Slovenskej republike v kg na obyvateľa za rok

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995		EÚ (12) 1993
							predbežné údaje	odporúčaná dávka	
Mäso v hodnote na kosti	83.9	84.0	77.2	69.3	64.9	63.9	64.2	55.5	93.2
z toho:									
hovädzie	22.3	21.8	16.4	14.5	14.9	13.7	11.5	19.4	20.9
bravčové	44.5	44.5	42.1	39.9	36.7	36.4	37.4	22.7	41.4
teľacie	0.4	0.3	0.2	0.1	0.7	0.6	0.4	0.5	.
baranie, kozie a konské	1.1	1.0	0.8	0.7	0.3	0.4	0.4	0.5	4.0
hydina	14.2	15.2	16.8	13.3	11.8	11.9	13.5	10.2	18.4
zverina (králiky a ostatné drobné zvieratá)	1.4	1.2	0.9	0.5	0.5	0.3	0.2	2.0	.
Ryby	4.7	4.4	3.6	4.0	3.8	4.1	3.9	6.0	.
Mlieko a mliečne výrobky	253.2	226.3	211.8	193.8	170.6	165.7	163.7	220.0	.
Vajcia	354.0	348.0	348.0	323.0	293.0	295.0	296.0	238.0	225.0
Tuky spolu	24.6	25.3	24.8	24.0	24.3	23.3	24.2	18.0	.
z toho:									
maslo	6.8	6.4	6.3	4.6	4.1	3.6	3.2	5.3	4.4
bravčová masť	6.8	6.9	6.8	6.4	6.6	5.1	4.5	3.5	.
jedlé a rastlinné tuky a oleje	10.9	11.9	11.6	12.9	13.5	14.5	16.4	9.2	7.9-26.7
Cukor rafinovaný	34.8	46.3	42.6	36.6	34.5	34.6	33.0	26.0	33.9
Obilniny v hodnote múky	112.1	116.5	114.9	108.5	104.3	104.9	101.2	93-103	80.9
Zemiaky	77.6	85.8	90.8	77.7	89.0	74.2	74.4	87.5-90	83.0
Strukoviny	1.9	1.9	2.0	1.8	1.9	1.9	2.1	3.8-5	.
Zelenina	106.4	100.6	109.8	105.0	108.3	107.3	105.8	103-125	39-140
Ovocie	60.0	54.0	59.7	62.5	64.4	65.5	68.1	78-98	.

Prameň: [4; 5]

V sledovaných štátoch sa v oficiálnej štatistike vykazuje samostatne spotreba obilia a samostatne spotreba ryže. Ak porovnáваме spotrebu obilia v SR v hodnote múky v množstve 95.0 kg, Slovenskú republiku v spotrebe obilia prevyšovalo Taliansko (120.7 kg) a Grécko (102.9 kg), po ňom nasleduje Írsko (94.2 kg), Portugalsko (83.7 kg) a Veľká Británia (74.0 kg). Najmenej obilia spotrebovalo Holandsko (58.4 kg). Na Slovensku sa v roku 1995 spotrebovalo 6.2 kg lúpanej ryže na obyvateľa za rok. V spotrebe lúpanej ryže nás prevyšovalo Portugalsko (14.5 kg) a Španielsko (6.6 kg). Ostatné štáty sú hlboko pod našou úrovňou spotreby. Najmenšiu spotrebu však má Dánsko (1.2 kg). Európska únia vykazuje priemernú spotrebu obilia 80.9 kg a ryže 4.2 kg na obyvateľa za rok.

Spotreba *zemiakov* v roku 1995 dosiahla úroveň 74.4 kg na obyvateľa za rok. Pri porovnaní s rokmi 1989 a 1995 spotreba klesla o 4 %. V porovnaní s odporúčanou dávkou (87.5–96.0 kg) sa ich spotreba nachádza pod úrovňou racionálnej výživy. V celkovej spotrebe zemiakov nezohráva ešte významnú úlohu priemyselné spracovanie zemiakov na polotovary a hotové výrobky, ktorých je na našom trhu ešte málo. Rozhodujúci vplyv na spotrebu má však úroda v tom-ktorom roku, kvalita zemiakov realizovaných prostredníctvom trhu a znižujúce sa nároky obyvateľstva na predzásobovanie (nedostatok skladovacích priestorov v modernej bytovej výstavbe). V každom prípade treba mať na pamäti to, že zemiaky sú významným zdrojom vitamínu C.

V spotrebe zemiakov jednoznačne vedie Írsko (159.2 kg), potom nasleduje Portugalsko (154.8 kg), Španielsko (112.3 kg), Belgicko-Luxembursko (100.6 kg), Veľká Británia (105.8 kg). Na konci sledovanej spotreby je Dánsko (57.0 kg) a Taliansko (44.5 kg). Priemer spotreby EÚ sa za posledné sledované roky pohybuje v rozpätí 78.1–83.0 kg na obyvateľa za rok; v ČR je to 78.0 kg.

Pri *strukovinách* je dlhodobá nízka spotreba. V sledovanom období dosahuje hodnotu 1.8–2.1 kg na obyvateľa za rok. Ich význam vo výžive obyvateľstva je nedocenený, čo zvyrazňuje ich 55% podiel na spodnej hranici odporúčanej dávky (3.8–5.0 kg). Najviac sa spotrebovalo hrachu (0.9 kg), potom fazule a šošovice (po 0.6 kg).

Jednoznačne najviac strukovín spotrebuje Portugalsko (7.0 kg), potom nasleduje Grécko (5.8 kg), Veľká Británia (5.5 kg), Španielsko (5.4 kg); najmenej strukovín spotrebuje Francúzsko (2.2 kg), Dánsko (1.1 kg) a Rakúsko (1.1 kg); v ČR je to 1.9 kg.

Spotreba *zeleniny a zeleninových výrobkov* v sledovanom období sa pohybovala od 100.6 kg do 109.8 kg na obyvateľa za rok. Spotrebou 105.8 kg v roku 1995 je blízko spodnej hranice odporúčanej dávky (103.0–125.0 kg). Vyznačuje sa však značnou kolísavosťou spotreby, najmä v období zima - jar. Bude potrebné zlepšiť štruktúru a sortiment, hľadať spôsoby na krytie sezónneho nedostatku a zvýšiť produkciu skorej zeleniny. Očakáva sa, že trh vytvorí stimuly na potrebné zlepšenie zásobovania obyvateľstva zeleninou.

V spotrebe zeleniny vysoko prevyšovalo spotrebu všetkých sledovaných európskych i zámorských štátov Grécko (207.8 kg), potom nasledovalo Taliansko (178.2 kg), Španielsko (173.9 kg). Najnižšiu úroveň spotreby vykazovalo Holandsko (99.0 kg) a Nemecko (82.3 kg); v ČR je to 75.8 kg.

Spotreba *ovocia a ovocných výrobkov* dosiahla v roku 1995 najvyššiu hodnotu 68.1 kg na obyvateľa za rok. V porovnaní s najnižšou hodnotou zaznamenanou v roku 1990 v množstve 54.0 kg je to nárast o 19 %. Na raste spotreby sa podieľal zvýšený dovoz južného ovocia a v rámci neho dovoz citrusových plodov i zvýšený konzum čerstvého ovocia. Pri porovnávaní s odporúčanou dávkou (78.0–98.0 kg) je súčasná spotreba 13 % pod dolnou hranicou racionálnej výživy.

V Európskej únii sa v rámci komodity ovocia štatisticky vykazuje samostatne spotreba ovocia i citrusových plodov. Na Slovensku sa podľa tejto metodiky v roku 1995 spotrebovalo 56.8 kg ovocia (v tom je 45.5 kg ovocia mierneho pásma a 11.3 kg južného ovocia) a 11.3 kg citrusových plodov. Maximálnu spotrebu ovocia vykazovalo Taliansko (93.3 kg), Grécko (89.4 kg), Španielsko (74.6 kg) a Nemecko (74.2 kg), minimálnu Holandsko (38.0 kg) a Írsko (38.0 kg). Pri spotrebe citrusových plodov enormne vysokú spotrebu zaznamenali v Španielsku (53.5 kg), v Taliansku (49.2 kg), v Holandsku (42.6 kg) a v Grécku (33.5 kg). Najnižšiu, ale nie takú nízku ako u nás, vykazujú v Belgicku-Luxembursku (25.4 kg) a v Írsku (11.0 kg). V Českej republike sa spotrebovalo spolu 71.5 kg ovocia, z toho 15.3 kg citrusových plodov a 13.8 kg ostatného južného ovocia.

Pri úvahách o správnej výžive treba konštatovať, že na Slovensku poklesla spotreba *alkoholických nápojov* zo 125.7 litra v roku 1990 na 110.2 litra v roku 1995, t. j. o 12 %. Medzi alkoholickými nápojmi popredné miesto zaujíma pivo - 87.5 litra a v rámci neho 12% pivo 67.4 litra (t. j. 77 %) a 10% pivo 9.2 litra (t. j. 11 %). Mierne poklesla aj spotreba hrozňového vína na 11.3 litra. Podobne poklesla aj spotreba alkoholických nápojov v prepočte na 100% lieh z 10.4 litra v roku 1990 na 7.9 litra v roku 1995. Zo 14.3 na 9.6 litra poklesla aj spotreba 40% liehovín.

V Českej republike sa spotrebovalo 180.0 litra alkoholických nápojov, z toho 156.7 litra piva a v rámci neho 90.8 litra 10% piva (t. j. 57 %) a 46 litrov 12% piva (t. j. 29 %), 13.1 litra hrozňového vína, alkoholických nápojov v prepočte na 100% lieh 9.4 litra a 40% liehovín 7.9 litra.

Z *nealkoholických nápojov*, ktorých spotreba dosiahla v roku 1995 úroveň 110.2 litra, sa pijú hlavne limonády a špeciálne nápoje (46.3 litra) a minerálne vody (28.1 litra).

Nealkoholických nápojov sa v ČR spotrebovalo 118.3 litra, v tom limonád 52.0 litra a minerálnych vôd 16.7 litra. Pri spotrebe nápojov máme na porovnanie štatistické údaje v požadovanom časovom horizonte iba za Nemecko. Ich spotreba je pri porovnaní so SR výrazne vyššia. V Nemecku sa spotrebovalo

o 55 % viac alkoholických nápojov spolu (170.4 litra), z toho vína (24.4 litra) viac o 86 %, piva (139.3 litra) viac o 59 %, alkoholických nápojov spolu v prepočte na 100% lieh (10,6 litra) viac o 34 %.

Nealkoholických nápojov spotreboval obyvateľ Nemecka (227.3 litra) dvojnásobok a v rámci nich spotreba minerálnych vôd (97 litra) predstavovala 3.3-násobok našej spotreby.

V spotrebe potravín na obyvateľa je okrem spotreby priemyselných výrobkov, finalizácie v poľnohospodárstve a produkcie živnostníkov zahrnutá aj *naturálna spotreba potravín*. Po raste cien na potravinovom trhu jej význam vzrastá. Pri mäse na kosti predstavuje ročne okolo 14 kg na obyvateľa (vrátane hydiny), viac ako polovicu vajec, okolo 16 kg výrobkov z mlieka, takmer polovicu bravčovej masti a menšie množstvo sladkovodných rýb. Význačný je podiel prírodnej spotreby zemiakov, ale najmä strukovín, zeleniny a ovocia. Je však reálne predpokladať ďalšiu rast prírodnej spotreby potravín.

2. Spotreby potravín vyjadrené vo výživových hodnotách

Pri hodnotení spotreby potravín z *nutritívneho hľadiska* možno konštatovať, že energetická hodnota spotrebovaných potravín je u nás veľmi vysoká. V roku 1994 dosiahla 13 499 KJ na obyvateľa za deň. Medicínske odporúčania (10 793 kJ) prekročila o 25 %. Na celkovej energetickej hodnote sa podieľali najmä potravinové skupiny: obilniny (39.8 %), tuky (12.7 %), cukor (12.1 %), mäso (11.7 %) a mlieko (8.6 %).

Spotreba *bielkovín* spolu dosiahla v sledovanom období najnižšiu hodnotu v roku 1994, t. j. 91.9 g na obyvateľa za deň. Táto spotreba prekračuje odporúčanú dávku (84.3 g) o 10.2 %. Najvyšší podiel tvoria bielkoviny z obilnín (33.7 %), mäsa (27.4 %), mlieka (16.0 %) a vajec (4.8 %).

Spotreba *tukov* - 118.8 g na obyvateľa za deň v roku 1994 - prekračuje ešte odporúčanú dávku o 51 %. Najvyšší podiel na tejto spotrebe majú potravinové skupiny: tuky spolu (38.0 %), mäso (25.1 %), obilniny (14.4 %) a mlieko (11.3 %).

Spotreba *sacharidov* v roku 1994 v množstve 454.6 g na obyvateľa za deň je v porovnaní s odporúčanou dávkou (373.4 g) vyššia o 22 %. Na celkovej spotrebe sacharidov participujú najviac obilniny (54.5 %) a cukor (19.7 %).

Spotreba *vápnika* v roku 1994 v množstve 822.1 mg na osobu na deň je najnižšia v sledovanom období a zaostáva za odporúčanou dávkou o 12 %. Klesajúca spotreba vápnika súvisí najmä so znižovaním spotreby mlieka, ktorého podiel na jeho spotrebe je 55 %, zelenina saturuje jeho spotrebu 11 % a obilniny 10 %.

Spotreba *železa* v množstve 19.6 mg prevyšuje odporúčanú dávku (16.7 mg) zhruba o 18 %. Najviac sa na celkovej spotrebe železa v roku 1994 podieľalo mäso (26.2 %), obilniny (24.5 %) a zelenina (12.6 %).

T a b u l k a 7

Spotreba energie a najdôležitejších živín na 1 obyvateľa za deň v Slovenskej republike

Ukazovateľ		1989	1990	1991	1992	1993	1994	Odporúčaná výživová dávka
Energetická hodnota	KJ	13 540	13 956	13 718	13 089	13 162	13 499	10 793
	kcal	3 234	3 333	3 276	3 126	3 143	3 224	2 551
Bielkoviny spolu	g	104.1	105.0	98.9	92.9	92.1	91.9	84.3
z toho:								
Živočíšneho pôvodu	g	59.3	57.8	52.9	48.7	46.1	48.2	43.0
Tuky spolu	g	126.1	126.3	122.3	115.8	116.0	118.8	78.7
Kyselina linolová	g	13.1	14.1	16.1	16.3	17.9	22.1	11.3
Sacharidy	g	430.8	453.3	452.6	436.0	440.7	454.6	373.4
Vápnik	mg	980.3	931.0	905.4	856.1	831.9	822.1	935.0
Fosfor	mg	1 699.0	1 688.90	1 677.60	1 588.40	1 580.60	1 541.10	.
Železo	mg	15.2	15.5	20.9	19.7	19.6	19.6	16.7
Vitamíny: A	m.j.	6 635.0	6 339.0	6 627.70	6 185.0	6 217.30	6 042.80	.
ekvivalent retinolu	ug	1 024.0	1 002.0	977.0	906.9	902.8	876.2	1 051.0
B ₁	mg	1.656	1.65	1.6	1.6	1.6	1.6	1.4
B ₂	mg	1 612	1.573	1.8	1.7	1.6	1.6	1.9
P-P	mg	21 23	21.87	19.1	17.9	17.9	17.9	.
ekvivalent niacínu	mg	37.08	37.97	35.7	32.9	32.4	32.2	.
C	mg	90.9	90.96	113.1	108.2	112.7	116.1	156.6

Poznámka: Vitamín A sa uvádza v medzinárodných jednotkách, aj ako retinol ekvivalent. Vitamín P-P sa uvádza v mg, aj ako niacínový ekvivalent (t. j. 60 mg triptofánu je ekvivalentné na 1 mg niacínu). Odporúčaná výživová dávky sú nové odporúčané výživové dávky pre priemerného spotrebiteľa za deň, platné od roku 1989.

Prameň: [4]

V roku 1994 bola spotreba vitamínu B_2 1.6 mg na obyvateľa za deň, čo je o 16 % menej oproti odporúčanej dávke. Na celkovej spotrebe tohto vitamínu sa najviac podieľa mlieko (30.9 %), mäso (21.6 %), zelenina (13.2 %), obilniny (12.0 %), vajcia (6.9 %) a zemiaky (5.4 %).

Odporúčanú dávku spotreby vitamínu C (156.6 mg) v našej strave sme v roku 1994 (116.1 mg) plnili iba na 74 %. Najvýznamnejším donátorom tohto dôležitého vitamínu je zelenina a zeleninové výrobky, ktorých podiel na spotrebe dosahoval 59.0 %, potom sú to zemiaky (20.0 %) a ovocie a ovocné výrobky (19.4 %).

Medzinárodné nutričné hodnotenie spotreby potravín sme urobili (z dôvodov disponibilnosti údajov a ich vzájomnej porovnateľnosti) iba za energiu, bielkoviny a tuky. V hodnotenom období malo jednoznačne najvyšší príjem všetkých troch hodnotených živín Írsko a najnižší Portugalsko. Najvyššiu energetickú náročnosť vykazovalo Írsko a Belgicko-Luxembursko, najnižšiu Holandsko, v tukoch najvyššiu Belgicko-Luxembursko a najnižšiu Portugalsko. Odchýlka Slovenska od priemeru EÚ je takáto: v energii 11.7 %, v bielkovinách spolu 11.4 %, z toho v bielkovinách živočíšneho pôvodu 25.4 %, v tukoch spolu 25.6 % a v tukoch živočíšneho pôvodu 24.4 %.

Ak porovnávame spotrebu v jednotlivých potravinových skupinách prepočítanú na nutričné hodnoty s priemernými odporúčaniami, dochádzame k nasledujúcim záverom na ozdravenie našej výživy:

- Celkový prívod energie by sa mal znížiť, najmä pri spotrebe cukru, mäsa a tuku.
- Spotreba bielkovín by mala mierne klesať, najmä pri spotrebe mäsa a mäsových výrobkov a vajec.
- Naďalej sa treba zameriavať najmä na výraznú spotrebu tukov. Znížiť sa preto musí spotreba priamych tukov a ich výrobkov, spotreba tukov z mäsa a z obilninových a mliečnych výrobkov.
- Priemerná spotreba sacharidov má ďalej klesať, a to vhodnou štruktúrou obilninových výrobkov a cukru.
- Na zvýšenie príjmu vápnika sa treba zamerať na vyššiu spotrebu mlieka a mliečnych výrobkov.
- Spotrebu vitamínu B_2 treba zvýšiť. Možno to dosiahnuť zvýšenou konzumáciou mlieka, mliečnych výrobkov a zo zvýšeného prívodu zeleniny a obilnín.
- Radikálne zvýšenie spotreby vitamínu C môžeme zabezpečiť v podstate konzumáciou odporúčaných dávok spotreby zeleniny, ovocia (vrátane citrusových plodov) a zemiakov a cieľavedome zabezpečovať jeho prívod rovnomerne počas celého roka.
- V súvislosti s kvalitou konzumovaných potravín treba obmedziť aj obsah cudzorodých látok. Pri zvýšenej spotrebe ovocia a zeleniny je nevyhnutné zastaviť rast prívodu dusičnanov a perspektívne ho znížiť o 10 %, prívod kadmia a ortute znížiť tiež o 10 %.

- Je známy vysoký prívod soli, ktorý treba radikálne znížiť, a to: obmedzením soli v detskej výžive; znižovaním soli v nových výrobkoch; znižovaním dodávania soli pri príprave stravy v domácnostiach i v spoločnom stravovaní; informovanosťou o obsahu soli vo výrobkoch; výchovou k zmene stravovacích návykov pre celú populáciu.

3. Stupeň sebestačnosti v štátoch Európskej únie

Zatiaľ čo v prípade autarkie ide o úplnú sebestačnosť štátu (teoretický model), čiastočná nezávislosť od dodávok z iných štátov, resp. z domácej produkcie presahujúca plné zásobovanie (= 100 %) je vyjadrená stupňom sebestačnosti. Tento stupeň teda vyjadruje, v akom rozsahu dokáže vlastná poľnohospodárska produkcia pri zastavení vývozu buď pokryť potreby - celkovú spotrebu (= pod 100 %), alebo o koľko percent domácu potrebu prekračuje (= nad 100 %). Stupeň sebestačnosti vykazuje v priemere medzi jednotlivými štátmi i potravinami značné rozdiely. Pri obilninách vysoký stupeň sebestačnosti vykazujú vo Francúzsku (249 %), vo Veľkej Británii (125 %), nízky v Holandsku (30 %) a Portugalsku (44 %). Pri mäse spolu najvyšší stupeň vykazujú v Dánsku (358 %), potom v Írsku (343 %) a Holandsku (240 %), najnižší vo Veľkej Británii (88 %), v Nemecku (82 %) a v Grécku (67 %). (5, 10).

Skutočnosťou je, že západoeurópske štáty sa veľmi snažia o *sebestačnosť*. Má to výhody ekonomické, a potom i politické a veľký význam nadobúdajú aj dôvody veterinárno-hygienické a zdravotné. Štáty, ktoré dokážu napríklad mäso veľmi efektívne vyprodukovať, výhodne ho aj vyvážajú (bravčové mäso z Dánska a z Holandska a hovädzie mäso z Írska má na svetovom trhu výbornú pozíciu a tým i výhodné ceny), štáty neschopné mäso ekonomicky vyprodukovať musia ho dovážať, čo sa nepriaznivo premieta do spotrebiteľských cien i do nižšej spotreby (napr. Grécko). Hydinové mäso sú schopné efektívne vyprodukovať všetky uvedené štáty. Nemecko zrejme dáva prednosť výhodnému dovozu, najmä z Holandska a Dánska. Celkove i v hlavných druhoch mäsa je EÚ ako celok v mäse sebestačná (106,0 %). Tieto skutočnosti by mohli byť dobrým poučením pre našu súčasnosť, a hlavne pre budúcnosť [5].

Potravinový trh na Slovensku v roku 1995 bol zásobený dostatočným množstvom a sortimentom potravín. Problémy sa vyskytli pri zemiakoch a cukre. Ponuka potravinárskych výrobkov mierne preyšovala požiadavky spotrebiteľov. Krytie spotreby domácou výrobou bolo pri mäse 98,5 %, mlieku 115,3 % a pri obilninách v hodnote múky 109,2 % [3].

Záver

Zámerom práce bolo, na základe výsledkov komparatívnej analýzy, identifikovať príčiny nedostatkov vo vývoji výživy obyvateľstva v podmienkach súčasnej slovenskej ekonomiky.

Podľa výsledkov analýzy sa v SR konzumujú potraviny s nadmernou energetickou hodnotou, ktoré sú charakteristické svojou nutritívnou nevyváženosťou. Hlavnými nedostatkami sú nadmerný príjem lipidov, nedostatok vitamínu C, nedostatok nestráviteľnej vlákniny, vysoká spotreba alkoholu a soli. V oblasti spotreby jednotlivých skupín potravín, a to mlieka a mliečnych výrobkoch, ako aj ovocia silne zaostávame za odporúčanou dávkou spotreby. Spotreba zemiakov, zeleniny a obilnín je zhruba na úrovni odporúčaného množstva.

Medzinárodné porovnanie spotreby potravín ukazuje, že skonzumujeme menej mäsa a pri zlej štruktúre. Nízka je spotreba hydiny, mlieka, syrov a ovocia. Na druhej strane je spotreba vajec najvyššia. Ostatné potravinové komodity sú podobné našim. Slovensko dosť výrazne zaostáva za vyspelými krajinami v jednom zo základných ukazovateľov životnej úrovne obyvateľstva - v podiele výdavkov na potraviny zo všetkých spotrebných výdavkov. Svojimi 37,4 % zaostáva v tomto indikatívnom parametri minimálne o 10, resp. 20 bodov.

Cenová politika, až na malé výnimky, neprispela k dosiahnutiu racionálnej výživy a vo viacerých smeroch pôsobila priamo proti jej zásadám.

Došlo 5. 9. 1996

Literatúra

- [1] HUTNÍK, F. a kol.: Príspevok k formovaniu perspektívneho agrárneho programu Slovenska. [Pracovné materiály, č. 6.] Bratislava, Prognostický ústav SAV 1993.
- [2] Koncepcia potravinovej bezpečnosti Slovenska. Bratislava, MP SR, apríl 1994.
- [3] Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR. Bratislava, MP SR, september 1995.
- [4] Spotreby potravín a vybraných druhov priemyselného tovaru v SR v roku 1995. [Predbežné údaje ŠÚ SR.] Bratislava 1996.
- [5] Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Münster-Hiltrup, Landwirtschaftsverlag 1995.
- [6] KRAUS, J. - HUTNÍK, F.: Výkladový slovník agrárnej ekonomiky. Praha, Výskumný ústav zemědělské ekonomiky 1993.
- [7] ŠTANGA, R.: Súčasná úroveň výživy obyvateľstva SR a metódy výpočtu globálnej spotreby potravín. [Pracovné materiály, č. 9.] Bratislava, Prognostický ústav SAV 1993.
- [8] KÁRÁSZ, P. - RENČKO, J.: Národohospodárske súvislosti formovania spotrebiteľských cien potravín v ekonomike Slovenska. Ekon. Čas., 44, 1996, č. 1, s. 17-33.
- [9] PAUHOFOVÁ, I.: Základné determinanty cenového vývoja v oblasti poľnohospodárstva a potravinárstva. Ekon. Čas., 44, 1996, č. 1, s. 34-47.
- [10] HUTNÍK, F.: Zdroje hospodárskeho rastu poľnohospodárstva na Slovensku. Ekon. Čas., 44, 1996, č. 4, s. 296-308.
- [11] Štruktúra, príjmy, výdavky a spotreba domácností. Bratislava, Štatistický úrad SR 1995.
- [12] Spotreba potravín v ČR v letech 1993-1994. Praha, Český štatistický úrad 1996.

NUTRITION LEVEL OF THE SLOVAK POPULATION AND ITS INTERNATIONAL COMPARISON WITH THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Rudolf ŠTANGA

According to the results of an analysis, the foodstuffs consumed in the Slovak Republic contain excessive energetic value and are characteristic of nutritive unbalance. To the main shortcomings belongs enormous receipt of lipoids, vitamin C deficiency, shortage of non-digestive fibres, high consumption of alcohol and salt. As for different groups of foodstuff in consumption of milk and milk products and of fruit we are far behind the recommended level. As to potatoes, vegetables and cereals the consumption is roughly of the level recommended.

On the basis of the comparison we have a substantially lower consumption of meat and its much worse structure than the EU countries have. This trend has been followed especially in case of beef and poultry. Much lower consumption of milk and milk products is also revealed. Consumption of oil is not much different except its composition, quantity of animal fat and vegetable oil. Consumption of the rest of food commodities is similar to ours.

Great stress should be put upon the strategy of reaching selfsufficiency in basic foodstuff production (produced under our conditions) that will enable to meet the needs of the population and to fill up the consumer basket. To reach the target it is necessary to make a proper use of home production conditions and of the human resources of qualified workers.

Not to speak of rare exemptions, the price policy did not support rational nutrition and in many cases it worked against its principles directly. Price interventions, the increase of nominal prices of some food groups - fruit and vegetable primarily - lowered quality of nutrition, caused stoppage of positive trends and stimulated retarding tendencies. Experiences concerning innovations of food products show that the consumer rejects innovation (a new assortment) which mean the increase of nutrition cost if they are not bringing a higher satisfaction, the nutritive value including.

Nezamestnanosť v Slovenskej republike - jej vývoj a špecifiká

Eva RIEVAJOVÁ*

Úvod

Nezamestnanosť je sociálno-ekonomický jav spojený s existenciou trhu, konkrétne trhu práce. Predstavuje dôsledok, a súčasne prejav nerovnováhy na trhu práce - medzi ponukou práce a dopytom po práci. Výška nezamestnanosti je mierou ekonomického zdravia národa. Je to vážny ekonomický problém, pretože reprezentuje stratenú potenciálnu hodnotu celej ekonomiky, ale zároveň i sociálny indikátor, pretože nezamestnanosť je spojená s takými spoločenskými javmi, ako napríklad zlé mentálne a fyzické zdravie, zvýšená rozvodovosť, zločinnosť a podobne.

Ekonomiky krajín strednej a východnej Európy prechádzajú v posledných rokoch veľkými ekonomickými i politickými zmenami, ktoré sú však sprevádzané aj určitými sociálnymi otrasmi. Najvážnejším sociálnym problémom je práve nezamestnanosť, ktorá sa vo svojej otvorenej podobe začala plne prejavovať až po roku 1989. Nie je to však iba problém transformujúcich sa ekonomík, ale je to problém celosvetový. Podľa Medzinárodného úradu práce v Ženeve (ILO) je definícia nezamestnanosti založená nielen na tom, že osoba schopná vykonávať prácu je z možnosti pracovať v platenom zamestnaní vyradená, ale i na tom, že so svojím stavom nie je spokojná a hľadá si nové platené zamestnanie, hoci len na čiastočný pracovný úväzok.

Samotná existencia nezamestnanosti je prirodzeným fenoménom a atribútom slobodnej spoločnosti založenej na trhovom mechanizme a demokracii. Jej existencia vyplýva z potreby pohybu pracovníkov a zo slobodného rozhodnutia osôb o tom, či budú závislé od príjmov zo zamestnania alebo od iných príjmov (dávkou sociálneho zabezpečenia, podpory v nezamestnanosti). Nezamestnanosť, pokiaľ sa nestáva masovou, nepovažuje sa za vážny ekonomický ani sociálny problém. Masová nezamestnanosť prináša pre spoločnosť problémy rôzneho charakteru - najcitlivejšie sú problémy finančného charakteru (náklady súvisiace s pasívnou politikou zamestnanosti, teda podpory v nezamestnanosti), organizačného charakteru (rozsiahla sieť služieb zamestnanosti) a politického charakteru (ohrozenie sociálneho zmieru a v konečnom dôsledku i prebiehajúcich sociálnych a ekonomických reforiem).

---

* doc. Ing. Eva RIEVAJOVÁ, CSc., Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1, 852 19 Bratislava

Vývoj nezamestnanosti v Slovenskej republike

Prechod slovenskej ekonomiky na trhové hospodárstvo a s tým súvisiaca transformácia všetkých sfér spoločenského života, ako aj rozdelenie ČSFR mali za následok podstatné zmeny na trhu práce Slovenskej republiky. V období 1989-1994 klesla zamestnanosť o viac ako 400 000 pracovníkov a značne sa zmenila aj štruktúra zamestnanosti. Azda najnápadnejšími zmenami bolo objavenie sa a rýchly rast dlhodobej nezamestnanosti [1]. Formovanie trhu práce a vznik otvorenej nezamestnanosti zaznamenali od začiatku svojho nástupu niekoľko vývojových etáp. Po rýchlom raste počtu nezamestnaných osôb na začiatku transformačného obdobia dochádza v súčasnosti k určitej stabilizácii. Po štyroch rokoch neprerušeného a rozsiahleho úpadku vo výrobe, sprevádzaného vysokou mierou inflácie, zaznamenala SR od roku 1994 výrazné zlepšenie svojich makroekonomických výsledkov. Pozitívne výsledky sa však zatiaľ neprejavili v oblasti štruktúrnych reforiem. Rast výroby nevedol k očakávanej tvorbe nových pracovných príležitostí.

Prvá evidencia uchádzačov o zamestnanie v Slovenskej republike sa začala vo februári 1990, keď bolo na úradoch práce evidovaných cca 1 949 uchádzačov o zamestnanie a miera nezamestnanosti dosiahla úroveň 0,07 %. Vývoj počtu evidovaných nezamestnaných mal neustále stúpajúcu tendenciu až do konca februára 1992, keď ich počet vzrástol na 319 294 osôb a miera nezamestnanosti dosiahla úroveň 12,7 %. Následne došlo k prechodnému poklesu počtu evidovaných uchádzačov. Táto zmena bola vyvolaná na jednej strane celkovou stagnáciou hospodárstva SR, v ktorom stagnovala alebo mierne klesala zamestnanosť, a na druhej strane to bol i dôsledok širokého rozvoja aktívnej politiky úradov práce spolu s legislatívnymi úpravami spočívajúcimi predovšetkým v skrátení dĺžky poberania hmotného zabezpečenia a obmedzovania zamestnávania dôchodcov [2]. To sa prejavilo v poklese dynamiky prírastkov počtu novevidovaných uchádzačov o zamestnanie a vo výraznom náraste počtu uchádzačov o zamestnanie vyradených z evidencie. Od 1. januára 1992 sa skrátila dĺžka poskytovania hmotného zabezpečenia uchádzačom o zamestnanie z maximálne 12 mesiacov na 6 mesiacov vo výške 60 % z priemerného čistého mesačného zárobku uchádzača z posledného zamestnania počas prvých troch mesiacov a 50 % tohto zárobku počas ďalších troch mesiacov (zákon č. 578/1991 Zb., ktorým bol novelizovaný zákon č. 1/1991 Zb. o zamestnanosti). V decembri 1992 bolo evidovaných 260 274 uchádzačov o zamestnanie a miera nezamestnanosti bola 10,38 %.

K novému nárastu počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie začalo dochádzať od konca novembra 1992 a tento trend pokračoval aj v roku 1993, keď v decembri 1993 bolo evidovaných 368 095 uchádzačov o zamestnanie s mierou nezamestnanosti 14,44 %, čo bola najvyššia mesačná miera v tomto roku. Do určitej miery je to jav typický, lebo na prelome rokov dochádza vo všeobecnosti

k väčším organizačným a legislatívnym zmenám a v letných mesiacoch sú vyššie miery nezamestnanosti zasa spôsobené prílevom absolventov škôl. Za ďalšie príčiny rastu počtu nezamestnaných v roku 1993 možno považovať výrazný pokles počtu vyradovaných z evidencie úradov práce v dôsledku poklesu počtu voľných pracovných miest oznamovaných zamestnávateľmi, malý rozsah finančných prostriedkov na aktívnu politiku zamestnanosti, ale najmä v dôsledku prijatia legislatívnych opatrení v oblasti odvodov do fondov nemocenského, zdravotného a dôchodkového poistenia, ktoré "motivujú" nezamestnaných "udržať sa" v evidencii uchádzačov o zamestnanie, čo postupne spôsobuje i enormné rozmery dlhodobej nezamestnanosti.

Miera nezamestnanosti v jednotlivých mesiacoch v roku 1994 sa pohybovala medzi 14-15 %, s najvyššími hodnotami v januári 14,89 % a decembri 14,59 %. Vláda pristúpila k určitým krokom na zmiernenie nezamestnanosti prijatím opatrení hospodárskej politiky, ktoré obsahovali aj konkrétne opatrenia v oblasti zamestnanosti. Tie boli v legislatívnej podobe zapracované v zákone NR SR č. 189/1994 Z. z. a vo vyhláške MPSVR SR č. 210/1994 Z. z., ktorou sa určuje postup a podrobnejšie podmienky pri vytváraní spoločensky účelných pracovných miest a organizovaní verejnoprospešných prác. Právne normy smerovali predovšetkým na postupné sprísňovanie podmienok evidencie uchádzačov o zamestnanie a poskytovania hmotného zabezpečenia. Hlavnú úlohu v tom, že nezamestnanosť nedosiahla ešte väčšie rozmery, však zohralo odsunutie bankrotov a ich systémových dôsledkov na budúce obdobie [3]. Vývoj nezamestnanosti v roku 1995 bol odrazom celkového priaznivého trendu vo vývoji našej ekonomiky, najmä pozitívnymi makroekonomickými výsledkami. V januári 1995 sa miera nezamestnanosti vyšplhala nad 15 %, v ďalších mesiacoch roka zaznamenala postupný pokles a v decembri dosiahla hodnotu 13,11 %, čo znamenalo oproti koncu roka 1994 pokles o 1,48 bodu. Na uvedený vývoj nezamestnanosti pozitívne pôsobili systémové opatrenia v oblasti aktívnej i pasívnej politiky trhu práce - opatrenia stimulujúce tvorbu spoločensky účelných pracovných miest, realizácia projektu verejnoprospešných prác od 1. 7. 1995, predĺženie výkonu verejnoprospešných prác z deväť na dvanásť mesiacov, sústredené úsilie vládnych, regionálnych a ostatných orgánov pri riešení sociálno-ekonomického rozvoja okresov s najvyššou mierou nezamestnanosti, ako aj dôslednejšia selekcia a následné vyradenie z evidencie tých uchádzačov o zamestnanie, ktorí nemajú o prácu skutočný záujem (zákon NR SR č. 197/1995 Z. z., ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v oblasti zamestnanosti). Riešenie problémov zamestnanosti však nespočíva len vo sfére trhu práce, ten je vždy primárne založený na fungovaní ekonomiky ako celku, a tak v súčasnej situácii možno za zásadnú otázku považovať oblasť efektívneho investovania a reštrukturalizácie ekonomiky v celom komplexe.

S účinnosťou od 1. januára 1995 sa zaviedlo poskytovanie hmotného zabezpečenia uchádzačom o zamestnanie v závislosti od veku, a to počas 6 mesiacov

od 15 rokov veku, 8 mesiacov od 30 rokov veku, 9 mesiacov od 45 rokov veku a následne od 1. októbra 1995 počas 12 mesiacov od 50 rokov veku (zákon NR SR č. 197/1995). Výška hmotného zabezpečenia ostala nezmenená.

V uplynulom vývoji klesal počet a podiel *poberateľov hmotného zabezpečenia*, a to až z 82 % z celkového počtu uchádzačov o zamestnanie v roku 1991 na 33,6 % ku koncu roka 1992, v decembri 1993 na 33,4 %, v roku 1994 na 22,9 % a v decembri 1995 na 27 %. Najvyšší podiel *poberateľov hmotného zabezpečenia* je v okresoch s najnižšou mierou nezamestnanosti, a naopak najnižší v okresoch s najvyššou mierou nezamestnanosti, čo súvisí s obratom v evidencii uchádzačov a s fixovaním veľkého počtu dlhodobo nezamestnaných [2]. Priemerná výška hmotného zabezpečenia na jedného uchádzača o zamestnanie v roku 1995 bola 1 768,- Sk, čo predstavovalo napríklad v porovnaní s rokom 1992, keď bola 1 478,- Kčs, zvýšenie o 19,6 %. Uvedená výška nám hovorí aj v súčasnosti o tom, že v evidencii uchádzačov o zamestnanie sú prevažne občania s hrubou mzdou výrazne pod celoslovenským priemerom (podľa údajov ŠÚ SR dosiahla priemerná nominálna mzda v SR za rok 1995 úroveň 7 195,- Sk). Maximálna výška hmotného zabezpečenia je ohraničená na 1,5-násobok minimálnej mzdy (od 1. apríla 1996 je minimálna mzda 2 700,- Sk).

Vývoj počtu *poberateľov hmotného zabezpečenia* bol ovplyvňovaný najmä legislatívnymi zmenami, ktoré sa týkali tak dĺžky *poberania hmotného zabezpečenia*, ako aj sprísnených podmienok vedenia uchádzačov v evidencii úradov práce a podmienok, po splnení ktorých patrí uchádzačovi opätovné hmotné zabezpečenie.

Štruktúra evidovaných uchádzačov o zamestnanie sa sleduje z viacerých hľadísk, predovšetkým z hľadiska pohlavia, veku a vzdelanostnej štruktúry. Podľa pohlavia sa na nezamestnanosti podieľajú viac ženy ako muži. Pre zamestnávateľa sa muž javí ako prítiažlivejší pracovník. Najviac handicapovanými sú a budú ženy s malými deťmi, ženy vo veku 25-49 rokov, nekvalifikované a menej kvalifikované ženy a absolventky škôl. Z porovnania mier nezamestnanosti mužov a žien vyplýva, že v doterajšom vývoji bola vyššia u žien, a dokonca i vyššia ako priemerná miera nezamestnanosti, napríklad v roku 1995 o 1,5 bodu (pozri tab. 1). V decembri 1995 bolo v evidencii úradov práce 171 620 uchádzačov o zamestnanie a ich podiel na celkovom počte evidovaných nezamestnaných sa pohybuje od 51-53 %. Najvyššia miera nezamestnanosti žien pretrváva v okresoch, kde dominuje poľnohospodárska výroba, v ktorej na celkovom počte pracujúcich participujú ženy 32 %. Vo vyspelých štátoch riešia s úspechom problémy zamestnanosti žien rozsiahlou ponukou skrátených pracovných úväzkov a atypických zamestnaní. Podiel žien pracujúcich na čiastočný úväzok sa napríklad v krajinách OECD pohybuje od 25 % do 50 % zo všetkých zamestnaných žien, táto forma je rozšírená najmä v sektore služieb. U nás má záujem o prácu na skrátený pracovný úväzok asi 1/4 žien, skutočne zamestnaných v takejto forme je však iba cca 3 %.

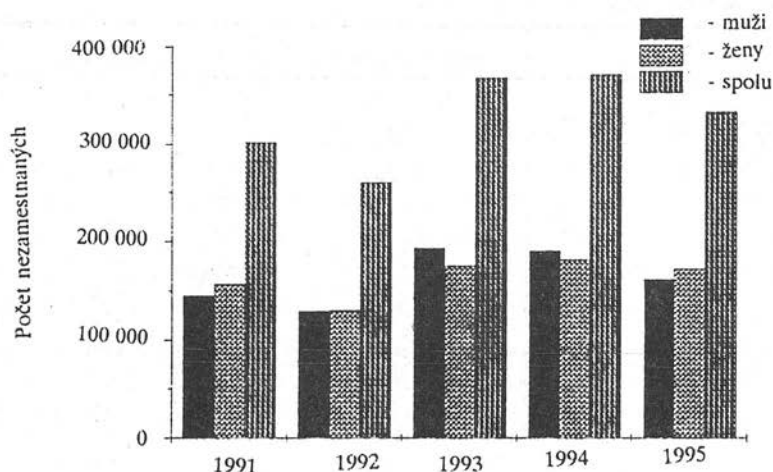

T a b u l k a 1

Vývoj počtu uchádzačov o zamestnanie a miery nezamestnanosti v SR v rokoch 1991-1995

Rok	Uchádzači o zamestnanie			Miera nezamestnanosti (v %)		
	muži	ženy	spolu	muži	ženy	spolu
december 1991	144 868	157 083	301 951	11.03	12.65	11.82
priemer 1991	83 400	85 695	169 059	6.75	7.36	7.04
december 1992	129 862	130 412	260 274	10.19	10.59	10.38
priemer 1992	141 141	144 370	285 511	11.02	11.63	11.32
december 1993	193 142	174 953	368 095	14.46	14.42	14.44
priemer 1993	167 246	155 970	323 216	12.72	13.01	12.86
december 1994	190 064	181 417	371 481	13.89	15.40	14.59
priemer 1994	189 549	176 619	366 168	13.85	15.01	14.39
december 1995	161 671	171 620	333 291	11.88	14.52	13.11
priemer 1995	174 811	175 010	349 821	12.84	14.81	13.76

Prameň: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Bratislava 1996.

Obr. 1. Počet evidovaných uchádzačov o zamestnanie

Pre Slovenskú republiku bola v predtransformačnom období typická vysoká miera účasti žien, ktorá okrem iného závisela od sociálnych noriem a ekonomickej situácie rodín. Pred rokom 1990 bolo povinnosťou pracovať a nároky na sociálne zabezpečenie sa viazali na obdobie práce. Relatívne veľkorysé materské dávky spolu s dobrým zabezpečením starostlivosti o deti uľahčili ženám vstúpiť do zamestnania, aby tak zvýšili príjem rodiny.

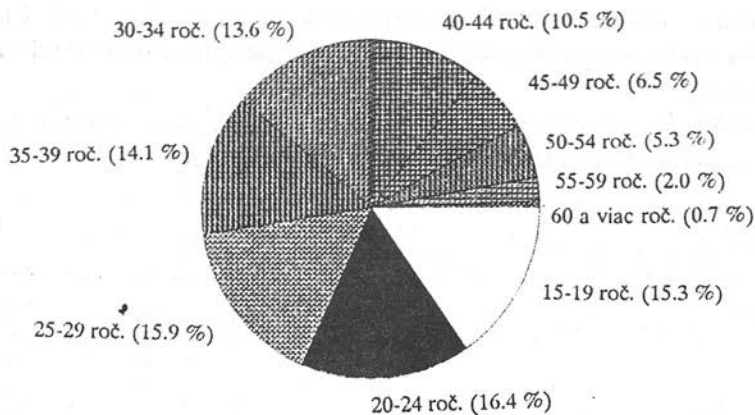
Na začiatku 90. rokov sa miera účasti žien znížila, v rokoch 1989-1995 odišlo z trhu práce cca 13 % žien. Ako dôvody možno uviesť napríklad: skutočnosť, že zvýšené ťažkosti na trhu práce viedli k skrytej nezamestnanosti; redukcia zariadení starostlivosti o malé deti; nezamestnané ženy ostávajú viac doma ako muži a menej si hľadajú novú prácu - teda ide u nich o väčší efekt "odradeneho pracovníka"; čiastočne i zvýšenie rodičovského príspevku najmä u nižšie kvalifikovaných žien s nižšími príjmami zo zárobkovej činnosti.

Jednou zo znevýhodnených skupín na trhu práce v Slovenskej republike z hľadiska veku sú, podobne ako vo vyspelých krajinách, mladí ľudia hľadajúci si svoje prvé zamestnanie. Nezamestnanosť mladých ľudí je u nás vysoká a veľmi závažnou skutočnosťou je, že podiel nezamestnaných mladých ľudí na dlhodobu nezamestnaných je takmer 40 %. Hlavnou príčinou je nízky počet novovytváraných pracovných miest, ale aj skutočnosť, že títo mladí ľudia nemajú dostatok odbornosti, ani praxe, ktorú by mohli zamestnávateľom ponúknuť [1]. Najpočetnejšiu skupinu nezamestnaných tvoria osoby mladších vekových kategórií (pozri tab. 2).

T a b u l k a 2

Nezamestnaní podľa pohlavia, veku a vzdelania za rok 1995

	Absolútne v tis. osôb	V percentách
Nezamestnaní spolu	324.7	100.0
Muži	171.8	52.9
Ženy	152.9	47.1
Podľa vekových skupín		
15-19 roční	50.0	15.3
20-24 roční	53.1	16.4
25-29 roční	50.7	15.6
30-34 roční	44.0	13.6
35-39 roční	45.6	14.1
40-44 roční	34.2	10.5
45-49 roční	21.1	6.5
50-54 roční	17.2	5.3
55-59 roční	6.5	2.0
60 a viac roční	2.3	0.7
Podľa stupňa vzdelania:		
základné vzdelanie	95.3	29.4
vyučení bez maturity	117.6	36.2
stredné odborné vzdelanie	24.1	7.4
vyučení s maturitou	8.9	2.7
úplné stredné odborné vzdelanie	54.9	16.9
úplné stredné všeobecné vzdelanie	14.0	4.3
vysokoškolské vzdelanie	8.4	2.6
bez školského vzdelania	1.5	0.4

Obr. 2. Nezamestnaní podľa veku

Mladí ľudia vo veku 15-19 rokov sa na celkovej nezamestnanosti podieľajú počtom 50 tisíc, teda 15,3 %, vo vekovej skupine 20-24 rokov 53,1 tisíc, čo predstavuje podiel 16,4 %. Teda z celkového počtu nezamestnaných je do 25 rokov veku až jedna tretina.

Počet absolventov škôl bez zamestnania kolíše v priebehu každého roka v závislosti od termínu ukončenia školy, s vrcholmi v letných mesiacoch. Vývoj nezamestnanosti absolventov škôl v SR ukazuje tabuľka 3. Z doterajších štatistických sledovaní nezamestnanosti absolventov škôl u nás bol zaznamenaný najväčší počet v septembri 1995, a to 66 402, čo predstavovalo takmer 20 % z celkového počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie. Z regionálneho pohľadu sa relatívne najviac nezamestnaných absolventov škôl sústreďuje do oblasti stredoslovenského regiónu. Najlepšie sú na tom populačne slabé okresy, ako napríklad Komárno, Levice, Lučenec, Rožňava, Poprad.

T a b u ľ k a 3
Nezamestnanosť absolventov škôl

Obdobie	Počet nezamestnaných absolventov škôl	Podiel absolventov z počtu nezamestnaných (v %)
12/1991	39 235	13.0
12/1992	33 306	12.7
12/1993	49 474	13.4
12/1994	54 021	14.5
9/1995	66 402	19.8
12/1995	48 632	14.6

Medzi nezamestnanosťou absolventov škôl v jednotlivých okresoch a mierou nezamestnanosti v týchto okresoch je významná nepriama závislosť. Čím je v okrese vyššia miera nezamestnanosti, tým je tu počet nezamestnaných absolventov škôl nižší.

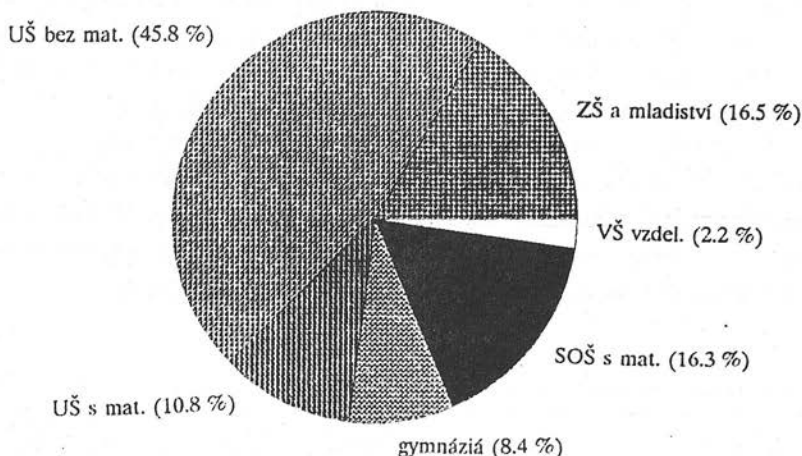
Medzi nezamestnanými absolventmi škôl možno vidieť veľké rozdiely z hľadiska stupňa dosiahnutého vzdelania, čo ukazuje tabuľka 4 a obrázok 3.

T a b u ľ k a 4

Nezamestnanosť absolventov škôl podľa dosiahnutého vzdelania v percentách

Stupeň vzdelania *	1992	1993	1994	1995
absolventi spolu	100.0	100.0	100.0	100.0
vysoké školy	7.6	5.4	3.0	2.2
stredné odborné školy s maturitou	21.6	17.9	16.7	16.3
gymnázia	10.9	8.2	7.2	8.4
učňovské školy s maturitou	10.8	11.4	11.5	10.8
učňovské školy bez maturity	35.1	45.1	47.6	45.8
základná škola, mladiství	14.0	12.0	14.0	16.5

Prameň: Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR. Bratislava, MPSVR SR 1996.

Obr. 3. Nezamestnaní podľa vzdelania v roku 1995

Najväčšie šance zamestnať sa majú absolventi s vysokoškolským vzdelaním, ktorých podiel na celkovom počte evidovaných nezamestnaných absolventov sa pohybuje od 3 % do 8 %. Najhoršie sú na tom absolventi učňovských škôl bez maturity, ktorých podiel je 44-48 %. Po nich nasledujú absolventi stredných

odborných škôl s maturitou s podielom 16-20 %. Hoci podiel mladistvých po ukončení základnej školy tvorí z počtu evidovaných absolventov priemerne ročne 10-16 %, možno ich považovať za veľmi problémovú skupinu vzhľadom na ich nezujem o prácu, ale aj o prípravu na povolanie. To má potom vážne sociálne dôsledky prejavujúce sa v raste kriminality, v drogovej závislosti a pod.

Z celkového počtu evidovaných uchádzačov z radov absolventov škôl poberá hmotné zabezpečenie 34 %, najviac poberateľov je spomedzi absolventov učňovských škôl, najmenej z vysokoškolsky vzdelaných, čo je v súlade s ich podielom na celkovej nezamestnanosti absolventov škôl. Tí z nich, ktorí majú nárok na hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti, poberajú ho vo výške 45 % z minimálnej mzdy (od apríla 1996 je to 1 215,- Sk) počas 6 mesiacov. Za klad možno považovať skutočnosť, že mladí ľudia majú veľký záujem o rekvalifikáciu, medzi rekvalifikovanými nezamestnanými je až okolo 40 % mladých ľudí do 25 rokov veku.

To, že mladí ľudia, najmä do 25 rokov veku, sa u nás označujú za problémovú skupinu na trhu práce, ktorej aj podľa zákona o zamestnanosti treba venovať zvýšenú pozornosť, možno vysvetliť aj nasledujúcimi faktmi:

- Väčšina z týchto mladých ľudí sú absolventi škôl, ktorí majú nárok na hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti bez predchádzajúcej praxe. Táto mäkká podmienka umožňuje masové prílevy absolventov do evidencie nezamestnaných.

- Mladí ľudia bez praxe nie sú pre zamestnávateľov atraktívni. To viedlo k vytvoreniu špeciálnych programov aktívnej politiky trhu práce, prostredníctvom ktorých úrady práce dotujú novovytvorené, resp. uvoľnené pracovné miesta pre absolventov škôl.

- Existuje nezhoda v potrebách pracovných návykov a skúseností medzi kvalifikáciou absolventov a požiadavkami zamestnávateľov. Mladí ľudia, ktorí si nemôžu nájsť zamestnanie vyhovujúce ich pracovným návykom a zručnostiam, prihlasujú sa do evidencie ako nezamestnaní, resp. na rekvalifikáciu. Orientácia rekvalifikácie však často tiež býva predmetom nezahody, pokiaľ neexistuje jasná spätná väzba medzi požiadavkami miestnych zamestnávateľov a orientáciou rekvalifikačných kurzov. Masívna rekvalifikácia si vyžaduje hlavne znalosť budúceho rozvoja daného regiónu.

Vysoký podiel nezamestnaných absolventov škôl nie je len problémom transformujúcich sa ekonomík, na celom svete sú mladí ľudia hľadajúci si svoje prvé zamestnanie konfrontovaní s rastúcou nezamestnanosťou. Nezamestnanosť absolventov škôl je často vyššia než priemerná miera nezamestnanosti v danej krajine. Napríklad v roku 1994 evidovali v krajinách Európskej únie 18 miliónov nezamestnaných, z ktorých 5 miliónov predstavovali mladí ľudia.

Sociálnou skupinou, ktorá doposiaľ u nás nezaznamenala kritický podiel na nezamestnanosti, sú osoby nad 50 rokov veku (8 % z evidovaných uchádzačov o zamestnanie). Domnievame sa však, že to nie je preto, že by prestali byť

problémovou skupinou, ale skôr preto, že ak boli prepustení zo zamestnania z titulu organizačných zmien a spĺňali ďalšie požiadavky zákona, využili možnosť odchodu do predčasného starobného dôchodku. Ak sa na túto vekovú kategóriu pozeráme z hľadiska jej perspektív na trhu práce, možno ju tiež považovať za ohrozenú vzhľadom na také skutočnosti, ako je všeobecne zlý zdravotný stav staršej populácie, menšia profesijná i teritoriálna mobilita, menšie vyhlídky na rekvalifikáciu a tým aj nižší záujem zo strany zamestnávateľov. Na celkovom počte pracujúcich v národnom hospodárstve sa pracujúci dôchodcovia podieľajú cca 5 %.

Ďalšie skupiny občanov, ktorým sa podľa zákona o zamestnanosti venuje v prípade nezamestnanosti zvýšená starostlivosť, sú tieto:

- osoby so zmenenou pracovnou schopnosťou; z nich sa ku koncu roka 1995 uchádzalo o zamestnanie 23 749 osôb, čo bolo 7,1 % z celkového počtu uchádzačov o zamestnanie (na konci roka 1994 to bolo 6,2 %);
- uchádzači uvoľnení z organizačných dôvodov, ktorí v decembri 1995 tvorili 13,9 % z počtu nezamestnaných;
- tehotné ženy, osamelí občania, ktorí sa starajú o dieťa do 15 rokov veku alebo o dlhodobo ťažko zdravotne postihnuté dieťa vyžadujúce mimoriadnu starostlivosť;
- nezamestnaní, ktorí sú vedení v evidencii uchádzačov o zamestnanie dlhšie ako 6 mesiacov.

Počas celého obdobia, odkedy sa začalo hovoriť o dlhodobej nezamestnanosti (koniec roka 1992), nezmenila sa podstatnejšie ani jej štruktúra, ani príčiny dlhodobej nezamestnanosti. Zmenil sa však jej rozsah a predĺžila sa dĺžka trvania nezamestnanosti tak na celoslovenskej úrovni, ako aj v jednotlivých regiónoch (tab. 5). Na trhu práce sa vyprofilovalo "tvrdé jadro" nezamestnanosti, a osobitne dlhodobej (uchádzači so základným vzdelaním a časť vyučených, Rómovia a pod.). Jednou z príčin je aj nezaujím zamestnať sa v dôsledku zabezpečeného prísunu sociálnych dávok, zaplatené poisťné, čo mnohým postačuje na umelé zotrúvanie v nezamestnanosti. Na strane druhej je to však i neochota zamestnávateľov zamestnať človeka, ktorý sa ocitol dlhší čas bez práce.

Dlhodobá nezamestnanosť, teda ak sa problém nezamestnanosti nevyrieši do jedného roka po strate zamestnania, má nepriaznivé dôsledky pre spoločnosť i pre nezamestnaného. Všeobecne platí, že čím dlhšie je človek bez účinnej pomoci, tým dlhšie trvá jeho nezamestnanosť a čím dlhšie sú ľudia nezamestnaní, tým ťažšie sa znova zapájajú do práce. K sociálnym dôsledkom pre jednotlivca, ako je najmä pokles životnej úrovne, rast napätia v rodinných, ale aj v ostatných interpersonálnych vzťahoch, zhoršený zdravotný stav, depresie, strata motivácie a pocit bezmocnosti, pristupujú i dôsledky, ktoré pociťuje spoločnosť. Tými sú napríklad zvýšené prostriedky na dávky v nezamestnanosti a ďalšie podpory a sociálne služby, prostriedky na služby riešiace vedľajšie účinky, ako sú napríklad zdravotné problémy, čím viac sa vynaloží na pasívne podpory, tým

menej ostane na aktívnu politiku zameranú na predchádzanie alebo odstraňovanie príčin nezamestnanosti, straty v dôsledku neodvedených daní. S dlhodobou nezamestnanosťou sú spojené aj nepriame výdavky, napríklad stres z dlhotrvajúcej nezamestnanosti môže viesť k alkoholizmu a narkománii, ku kriminalite, k násiliu, rozpadu rodín a tieto problémy sa stávajú tiež finančnými bremenami pre spoločnosť.

T a b u ľ k a 5

Vývoj nezamestnanosti podľa dĺžky trvania nezamestnanosti v SR vo IV. štvrťroku 1993-1995

Dĺžka trvania nezamestnanosti	Podiel nezamestnaných v percentách
IV. štvrťrok 1993	
do 1 mesiaca	7.9
2-6 mesiacov	41.5
7-12 mesiacov	18.9
13 a viac mesiacov	30.3
nezistené	1.5
IV. štvrťrok 1994	
do 1 mesiaca	6.5
2-6 mesiacov	25.9
7-12 mesiacov	17.5
13 a viac mesiacov	48.0
nezistené	2.1
IV. štvrťrok 1995	
do 1 mesiaca	5.2
2-6 mesiacov	25.1
7-12 mesiacov	14.7
13 a viac mesiacov	53.0
nezistené	2.0

Prameň: Výberové súpisy pracovných síl. Bratislava, ŠÚ SR 1996.

Jedným z legislatívnych nástrojov, ktorého cieľom bolo vytvoriť lepšie podmienky na pracovné uplatnenie dlhodobo nezamestnaných, je *Projekt programu vykonávania verejnoprospešných prác* pre uchádzačov o zamestnanie. Bol schválený uznesením vlády SR č. 250 z apríla 1995 a začal sa realizovať 1. júla 1995. Projekt programu vykonávania verejnoprospešných prác je financovaný Fondom zamestnanosti SR, pracovné zmluvy pri verejnoprospešných prácach sa uzatvárajú na dobu určitú, najviac však na 12 mesiacov. Podiel verejnoprospešných prác na celkových výdavkoch aktívnej politiky zamestnanosti v roku 1995 predstavoval 20,8 %, oproti predchádzajúcemu roku to bol nárast o 11,8 bodu. Podľa publikácie Fondu zamestnanosti SR sa vplyvom projektu miera nezamestnanosti znížila iba o 0,22 bodu, čo je necelých 5 600 evidovaných uchádzačov o zamestnanie. Až 80 % uchádzačov o zamestnanie umiestnených v rámci verejnoprospešných prác sa navyše vracia späť do evidencie úradov práce. Projekt zatiaľ nesplnil ciele a očakávania, jeho realizáciou dochádza prevažne k riešeniu

krátkodobej a strednodobej nezamestnanosti na úkor dlhodobej, úrady práce umiestnili viac ľahšie umiestniteľných bezproblémových nezamestnaných a nižšie percento najproblémovejších nezamestnaných dlhšie ako 24 mesiacov; do tejto skupiny možno zaradiť najmä nezamestnaných Rómov.

Vláda SR schválila 1. februára 1996 *Koncepciu politiky zamestnanosti*, v ktorej sa ako jedno z viacerých opatrení v oblasti politiky trhu práce uvádza "vypracovať návrh nástrojov motivujúcich dlhodobo nezamestnaných zamestnať sa". Legislatíva však zatiaľ nedefinovala žiaden nástroj v oblasti politiky trhu práce, resp. daní, až na spomenuté verejnoprospešné práce, motivujúci zamestnávateľov na zamestnávaní dlhodobo nezamestnaných.

Hoci v zákone o zamestnanosti sa neuvádzajú Rómovia ako skupina, ktorej sa má venovať zvýšená pozornosť, občania rómskeho etnika patria k najproblémovejšej skupine nezamestnaných. Mnohí z nich vôbec nechcú pracovať a nie je o nich ani záujem zo strany zamestnávateľov, a to predovšetkým pre ich nedostatočnú kvalifikačnú úroveň i nízku pracovnú disciplínu. Z uvedených dôvodov má v podmienkach trhovej ekonomiky táto skupina populácie slabé predpoklady pre uplatnenie na trhu práce. Z celkového počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie sa podiel Rómov v jednotlivých rokoch a mesiacoch roka pohybuje od 12 % do 17 % z celkového počtu evidovaných uchádzačov o zamestnanie. Ku koncu decembra 1995 to bolo 55 374 osôb, t. j. 16,6 % z počtu nezamestnaných osôb. Najväčší podiel uchádzačov o zamestnanie - Rómov z celkového počtu evidovaných uchádzačov v danom okrese je v okresoch východného Slovenska. Ako najvhodnejší spôsob ich umiestnenia sa zatiaľ ukazujú verejnoprospešné práce.

Vzdelanie a kvalifikácia sa stávajú jedným z hlavných kritérií úspešnej pracovnej kariéry, o čom svedčí i podiel nezamestnaných podľa stupňa vzdelania na celkovom počte nezamestnaných (tab. 2). Z hľadiska vzdelanostnej štruktúry nezamestnaných najväčšie zastúpenie mali nekvalifikované osoby a osoby s nižšou kvalifikáciou. Medzi nezamestnanými bolo vyučených osôb bez maturity 117,6 tis., t. j. 36,2 % a so základným vzdelaním 95,3 tis. osôb, t. j. 29,4 %. Najmenší počet nezamestnaných predstavovali osoby s vysokoškolským vzdelaním, a to 8,4 tis., t. j. 2,6 %. Ich podiel sa v jednotlivých rokoch a mesiacoch pohybuje od 2,5 % do 3 %. Z analýzy štatistických údajov o nezamestnanosti vyplýva, že vzdelanostná štruktúra nezamestnaných sa postupne mení, a to tak, že klesá podiel vyššie vzdelaných a narastá podiel so základným vzdelaním alebo bez odborného vzdelania.

U nezamestnaných s nižšou kvalifikáciou je problémom demotivačný účinok spôsobený malým rozdielom medzi ich príjmom, keď pracujú a nepracujú. Úroveň minimálnej mzdy v porovnaní s príjmom zo štátnej sociálnej pomoci nestimuluje nízkopríjmové skupiny prijať zamestnanie, lebo sú na tom takmer rovnako finančne, keď zostanú nezamestnaní a dostávajú dávky sociálnej pomoci po vyčerpaní nároku na hmotné zabezpečenie v nezamestnanosti [1].

Vývoj po roku 1989 ukázal, že rozdielne tempo a intenzita znižovania zamestnanosti v *jednotlivých regiónoch SR* sa odvíjali od intenzity pôsobenia realizácie ekonomickej reformy na ekonomický vývoj v regiónoch a vytvárali veľké rozdiely v ich schopnosti adaptovať sa na nové ekonomické podmienky. Medzi okresy, ktorých priemyselná základňa dosiaľ vedela prekonať realizáciu postupných krokov ekonomickej reformy bez výrazného prepadu zamestnanosti, možno zaradiť Bratislavu, hlavné mesto SR, Trenčín, Košice-mesto, Banskú Bystricu a niektoré ďalšie. Druhú skupinu tvoria okresy s monoštruktúrnym zameraním priemyselnej výrobnéj základne s prevahou veľkých podnikov, resp. jedinej rozhodujúcej aktivity, ktorá prechádza zásadnou reštrukturalizáciou výroby so spríevodným javom značného uvoľňovania pracovníkov. Sem možno zaradiť napríklad okresy Považská Bystrica, Martin. Tretiu skupinu tvoria produkčne, sídelne a infraštruktúrne poddimenzované okresy, kde priemyselnú základňu tvorí niekoľko menších podnikov. Tieto okresy sú po celé transformačné obdobie v recesii s výrazným uvoľňovaním pracovníkov a mierou nezamestnanosti prekračujúcou celoslovenský priemer - napríklad okresy Rimavská Sobota, Veľký Krtíš, Svidník, Rožňava, Trebišov [4].

Rozdiely v miere nezamestnanosti medzi oblasťami v doterajšom vývoji poukazujú na to (tab. 6), že stále je najvyššia miera nezamestnanosti vo východoslovenskej oblasti - v rozpätí od 16 % do 18 %.

Regionálne diferencie v miere nezamestnanosti sa postupne s rastom nezamestnanosti prehlbovali a dosiaľ jediné obdobie poklesu nezamestnanosti, a to obdobie prvej polovice roka 1992, ukázalo i mierne znižovanie rozdielov v miere nezamestnanosti. V decembri 1991 bolo rozpätie medzi okresmi s najvyššou a najnižšou mierou nezamestnanosti 13,70 bodov (Bratislava, hl. mesto 6,53 %, Čadca 20,23 %), v decembri 1992 bolo 15,45 bodov (Bratislava, hl. mesto 3,81 %, Trebišov 19,26 %), v decembri 1993 bolo rozpätie 21,91 bodov (Bratislava, hl. mesto 4,50 %, Rimavská Sobota 26,41 %). V priebehu roka 1994 dosahovali regionálne diferencie v miere nezamestnanosti v priemere 21 bodov (tab. 5). Najvyšší regionálny rozdiel v miere nezamestnanosti bol 23,4 bodov v decembri 1994 (Bratislava, hl. mesto 5,01 %, Rimavská Sobota 28,41 %).

Regionálne rozdiely v miere nezamestnanosti medzi okresom s najvyššou a najnižšou mierou nezamestnanosti, ktorým je trvale Rimavská Sobota a hlavné mesto SR Bratislava, sa síce v priemere v roku 1995 (21,86 bodov) oproti priemeru 1994 (21,36 bodov) neznížili, no postupne s poklesom nezamestnanosti sa zvyšoval počet okresov s mierou nezamestnanosti nižšou ako 10 %. Nad hranicou 20% miery nezamestnanosti v priemere za rok 1995 bolo 6 okresov (tab. 6) - Rimavská Sobota, Rožňava, Veľký Krtíš, Michalovce, Spišská Nová Ves, Trebišov. Pod hranicou 10% miery nezamestnanosti bolo 5 okresov - Bratislava, hl. mesto, Bratislava-vidiek, Trenčín, Liptovský Mikuláš, Martin. Celoslovenský priemer miery nezamestnanosti v roku 1995 prevyšovalo 22 okresov, v roku 1994 to bolo 23 okresov.

T a b u l k a 6

Vývoj miery nezamestnanosti podľa okresov SR za roky 1993-1995 (v %)

Územie	Priemer za rok 1993	Priemer za rok 1994	Priemer za rok 1995
Bratislava, hl. mesto	4,43	5,42	5,00
Bratislava-vidiek	12,44	8,55	7,83
Dunajská Streda	18,39	17,88	17,53
Galanta	18,05	17,64	16,75
Komárno	18,52	20,57	19,23
Levice	14,18	17,84	18,10
Nitra	13,79	15,26	15,40
Nové Zámky	15,35	16,88	16,89
Senica	11,60	10,87	10,37
Topoľčany	14,80	14,99	13,30
Trenčín	8,02	7,61	6,31
Trnava	12,83	12,47	11,88
Západné Slovensko	14,36	14,11	13,56
Banská Bystrica	9,78	11,35	10,66
Čadca	18,83	17,36	15,10
Dolný Kubín	16,08	16,28	14,50
Liptovský Mikuláš	8,87	10,08	9,23
Lučenec	17,69	19,71	19,06
Martin	9,42	10,56	9,71
Považská Bystrica	12,02	12,14	10,14
Prievidza	11,93	13,46	12,31
Rimavská Sobota	22,03	26,78	26,86
Veľký Krtíš	19,42	21,33	20,30
Zvolen	10,95	12,36	11,22
Žiar nad Hronom	9,67	13,22	12,96
Žilina	11,52	13,39	11,70
Stredné Slovensko	13,71	14,29	13,09
Bardejov	18,02	18,77	17,60
Humenné	13,48	14,86	14,77
Košice-mesto	8,77	12,18	12,42
Košice-vidiek	19,18	16,05	16,46
Michalovce	20,45	21,97	20,92
Poprad	13,68	17,39	18,44
Prešov	14,90	16,06	16,65
Rožňava	20,01	22,59	23,10
Spišská Nová Ves	19,91	21,34	20,43
Stará Ľubovňa	12,39	12,67	12,99
Svidník	16,74	21,63	19,35
Trebišov	18,27	22,02	21,69
Vranov nad Topľou	19,24	19,66	19,46
Východné Slovensko	16,54	17,60	17,57
Slovensko	12,86	14,39	13,76

Prameň: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Bratislava 1996.

V regionálnej štruktúre vzdelania nezamestnaných jednak dominuje celková vzdelanostná štruktúra ekonomicky aktívneho obyvateľstva, t. j. vo veľkých aglomeráciách je sústredených relatívne viac obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním, ale i úplným stredným vzdelaním. Okresy s nadpriemernou mierou nezamestnanosti zároveň majú i nadpriemerný podiel nezamestnaných s nižším vzdelaním.

V okresoch SR sa zatiaľ neprejavila väčšia súvislosť medzi objemom, resp. podielom umiestneného zahraničného kapitálu a mierou nezamestnanosti. Výnimkou je okres Bratislava, hl. mesto s najvyšším objemom zahraničného kapitálu a s najnižšou mierou nezamestnanosti. Pre okresy s mierou nezamestnanosti nad 20 %, ako napríklad Bardejov, Michalovce, Vranov nad Topľou, je charakteristický buď nulový, alebo len minimálny objem zahraničného kapitálu. Z celkového objemu zahraničného kapitálu v SR v roku 1995, bol najvyšší podiel v okrese Bratislava, hl. mesto 62,1 %, Žiar nad Hronom 4,4 %, Poprad 4,1 % a Humenné 3,7 %. Nulový bol v okresoch východného Slovenska - Bardejov, Michalovce, Stará Ľubovňa, Svidník. Problém vstupu zahraničného kapitálu do okresov SR však súvisí s celkovým podielom zahraničného kapitálu v slovenskej ekonomike, ktorý je veľmi nízky, a to tak vo vzťahu ku krajinám visegrádskej štvorky, ako aj k danostiam Slovenska. Bariérou jeho vstupu je slabosť kapitálového trhu, trhu cenných papierov, ako i relatívna nerozvinutosť bankových služieb.

Údaje o priemernej mzde v okresoch Slovenska poukazujú na skutočnosť, že čím je v danom okrese vyššia miera nezamestnanosti, tým nižšia je tu priemerná mzda. Teda prebytok pracovných síl je jedným z faktorov zabraňujúcich rastu miezd.

Doterajší hospodársky vývoj v prevažnej miere neprinesol do ekonomicky najslabších regiónov SR pozitívne účinky na životnú úroveň obyvateľstva, tie nedokázali samy zvrátiť nepriaznivý stav v počte nezamestnaných. Nepostačujúce boli aj finančné prostriedky z Fondu zamestnanosti SR do okresov s najvyššou mierou nezamestnanosti. Preto bolo potrebné pristúpiť k riešeniu tejto situácie zo strany vlády v spolupráci s ostatnými, hlavne regionálnymi inštitúciami. Vláda SR prijala v januári 1995 viacero opatrení na riešenie sociálneho rozvoja okresu Rimavská Sobota, Rožňava, Spišská Nová Ves, Svidník, Trebišov. V dôsledku prijatých opatrení došlo v týchto okresoch k zníženiu miery nezamestnanosti v porovnaní s koncom roka 1994.

Záver

Strata zamestnania a následný prepád do nezamestnanosti je vážny spoločensko-ekonomický problém, vyžadujúci si permanentnú pozornosť tak na vládnej úrovni, ako aj regionálnej, na úrovni zamestnávateľov i odborov. Formovanie trhu práce a vznik otvorenej nezamestnanosti v SR zaznamenali od začiatku

svojho nástupu niekoľko vývojových štádií. Po masívnom náraste počtu ľudí bez práce na začiatku transformačného obdobia je možné v súčasnosti konštatovať určitú stabilizáciu. Nezamestnanosť už ďalej nestúpa, ale v roku 1995 výskyt dlhodobej nezamestnanosti prvýkrát prekročil hranicu 50 %.

Pozitívny vývoj makroekonomických ukazovateľov však zatiaľ nevedol k očakávanej tvorbe nových pracovných príležitostí. Zároveň došlo k vyprofilovaniu nebezpečného javu, označovaného ako dlhodobá nezamestnanosť. Relatívne vysoká miera nezamestnanosti medzi určitými skupinami obyvateľstva, ako aj v niektorých regiónoch SR, spôsobuje výrazné porušenie vzťahu medzi pracovnými a sociálnymi príjmami.

Hlavný akcent v riešení problémov nezamestnanosti by sa mal klásť na vytváranie podmienok, ktoré by umožnili nezamestnaným čo najrýchlejšie sa zapojiť do práce, najmä účinným využívaním nástrojov aktívnej politiky trhu práce a účinnejším zainteresovaním zamestnávateľov na zamestnávaní problémových skupín nezamestnaných, najmä dlhodobo nezamestnaných. Základ transformácie sociálnej sféry nie je v poskytovaní sociálnych dávok, ale v tom, aby ľudia, ktorí môžu a chcú pracovať, mali možnosť dostať prácu.

Došlo 31. 5. 1996

Literatúra

- [1] Trh práce a sociálna politika v Slovenskej republike. Paríž, OECD 1996.
- [2] Sociálna politika Slovenskej republiky. Bratislava, MPSVR SR 1994.
- [3] Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 1994. Bratislava, MPSVR SR 1995.
- [4] Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR v roku 1993. Bratislava, MPSVR SR 1994.
- [5] Správa o vývoji nezamestnanosti v roku 1995 v SR. Bratislava, Správa služieb zamestnanosti 1996.

UNEMPLOYMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC - ITS DEVELOPMENT AND SPECIFIC

Eva RIEVAJOVÁ

Unemployment is a world-wide problem concerning not only transforming economics of the former East block countries but the developed market economics as well. The level of unemployment reflects the "health" of national economy and must be considered to be an inevitable feature of the economy based on the democratic principles.

There were substantial changes in the development of unemployment in the Slovak Republic from 1990 concerning the total amount of unemployed persons and their structure. The decrease of the total amount of the unemployed in 1989-1994 (about 400 thousand persons) was accompanied by major unemployment structural changes.

The best macroeconomic results reached in 1995 did not substantially influenced the total amount of the newly created labour opportunities. Even more negative seems to be the increase of unemployment in some specific groups of the unemployed: young people up to 25 years, persons without any or with low qualification and great regional differences in the unemployment. The heaviest problem is the long term unemployment lasting 12 or even more months. One of the reasons of it is the unwillingness of the unemployed to work because of the small difference between their labour income and the social benefits paid to them (being out of work). Main possibilities to solve the unemployment problem stem in the increased dynamics of new labour opportunities creation (which depends on general economic situation) and legislation which should in larger extent influence employers to employ workers from the risk groups of the unemployed population.

R e c e n z i e

STERN, Juraj: **Logistika v manažmente výroby**. Bratislava, Ekonóm 1996. 101 s.

Logistika ako dynamicky sa vyvíjajúca heterogénna vedná i praktická disciplína, u nás pomerne nová, je výsledkom integrácie technických, ekonomických a iných spoločenských vied.

- Je odpoveďou na otázku, ako dosahovať vyššiu produktivitu, väčšiu konkurenčnú schopnosť nielen priemyselných podnikov, ale aj rôznych výrobných i nevyrobných subjektov.

- Vznikla ako praktické riešenie problému plynulého toku materiálového i nemateriálového (hmotného a nehmotného) so zohľadnením optimálnych nákladov vzhľadom na cieľ podnikania.

- Vo svojej podstate je teda logistika strategickou koncepciou plánovania, riadenia činnosti, kontroly pohybu hmotných a nehmotných tokov na rôznych úrovniach, v rôznych fázach vývoja alebo činnosti.

- Logistika je spôsob myslenia, určitá filozofia pohybu premiestňovania subjektu či premiestňovacích procesov vôbec.

- Logistika nie je cieľ, je to prostriedok na dosiahnutie cieľa, je tomuto cieľu podriadená.

Neveľký počet publikácií o logistike na slovenskom knižnom trhu obohatila v tomto roku monografia J. Sterna *Logistika v manažmente výroby*. Je určená aj ako učebná pomôcka pre študentov Fakulty podnikového manažmentu Ekonomickej univerzity v Bratislave, ako uvádza jej záhlavie, no vzhľadom na jej obsah i spôsob spracovania, domnievam sa, okruh jej čitateľov by mal byť značne širší.

Autor tým, že na veľmi malej ploche podáva zhustene veľký počet informácií, pripravil publikáciu, ktorá nielenže zorientuje čitateľa-začiatočníka v danej problematike, ale štruktúrou a veľmi presným a príslym sledovaním cieľov, vyjadrených samotným názvom publikácie, pomôže rozšíriť rozsah vedomostí o danom objekte/predmete. Treba vyjadriť nádej, že autor by v čo najkratšom čase mal venovať danej problematike ďalšiu, rozsiahlejšiu prácu.

Obsah monografie autor štruktúroval do siedmich kapitol - Základné pojmy logistiky, Podniková logistika, Súčasný stav logistiky, Postavenie logistiky v reprodukčnom procese, Logistické systémy a ich postavenie v podniku, Logistika v manažmente výroby, Stav a faktory úspešnosti logistiky, ktoré doplnil úvodom a záverom.

Autor v prvej kapitole *Základné pojmy logistiky* veľmi prístupnou formou uvádza čitateľov do problematiky a po objasnení základných pojmov, kategórií vednej, učebnej, a najmä praktickej disciplíny - logistiky analyzuje podnikovú logistiku.

Akcent v druhej kapitole *Podniková logistika*, kladie na materiálové hospodárstvo, pretože v spracovateľských podnikoch ho nemožno považovať len za obslužnú činnosť pre výrobu a odbyt, ale za dôležitý nástroj podnikovej stratégie.

Súčasný stav logistiky, ktorý je predmetom tretej kapitoly, charakterizuje v hraniciach Európy, a to v podmienkach podnikov ekonomicky rozvinutých i transformujúcich sa krajín. Logistika nadobúda stále

väčší význam a predpokladá sa, že činnosť, ako sú servis, hospodárenie so zásobami a znižovanie nákladov, budú mať väčší význam než vývoj a inovácie.

Keďže logistika spolupracuje s marketingom a s ostatnými funkciami podniku, predovšetkým je dôležité, aby mala dominantné miesto pri tvorbe podnikovej stratégie. Postavenie logistiky ako realizátora hmotných tokov medzi podnikom a jeho zákazníkmi alebo medzi podnikom a dodávateľom nahradila integrácia logistiky do tímov združujúcich špecialistov z oblasti marketingu, logistiky, výroby a financií, ktoré spolupracujú na formovaní stratégie podniku a hľadaní optimálnych nástrojov na realizáciu danej stratégie.

Budúcnosť logistiky predstavuje vybudovanie logistického systému, čo sa prejaví komplexným, systémovým prístupom zahŕňajúcim potenciál výroby, zásobovania, prípravu výroby a jej spotrebu.

Logistiku chápeme ako disciplínu zaberajúcu sa celkovou optimalizáciou, koordináciou a synchronizáciou všetkých činností, ktorých reťazce sú nevyhnutné na pružné a hospodárne dosiahnutie daného konečného synergetického efektu, ktorý je schopná podniková prax priniesť.

Vo štvrtjej kapitole *Postavenie logistiky v reprodukčnom procese* sa autor veľmi zaujímavým spôsobom zaoberá vplyvom aktívnych a pasívnych prvkov logistického reťazca na postavenie a udržanie podniku na trhu.

Úlohou logistiky je práve vyriešiť dva konfliktné ciele, a to aby podnik bol schopný pohotovo dodávať tovar k zákazníkovi, a zároveň znižovať kapitálovú via-

zanosť, pričom 95 % všetkých nákladov pripadá na čakanie, zdržanie a viazanie prostriedkov v materiáli.

Piatu kapitolu *Logistické systémy a ich postavenie v podniku* venoval autor objasneniu logistických systémov, *dopravnému systému, obchodnej logistiky* a ďalším problémom.

Za ťažiskovú svojím obsahom možno považovať šiestu kapitolu *Logistika v manažmente výroby*, ktorá dala názov i celej monografii. Autor sa v nej venuje výkladu podnikových logistických funkcií a aplikácii logistiky v manažmente výroby. Informuje čitateľa o nových koncepciách v plánovaní a riadení výroby, o uplatňovaní metódy JIT v celom materiálovom toku, o zabezpečovaní pružnosti strojov a flexibility pracovníkov, o skrátení a prepojení informačných tokov.

Siedmu kapitolu *Stav a faktory úspešnosti logistiky* zameriaval autor na uvedenie trendov vo vývoji logistiky, na faktory ktoré podmieňujú úspešnosť logistiky. Robí tak v súlade s európskymi, presnejšie, s nemeckými výsledkami prieskumu (rok 1987) názorov vedúcich pracovníkov logistiky z priemyslu i obchodu do roku 2000. Pre čitateľa-pracovníka hospodárskej sféry môže byť táto kapitola viac ako podnetná.

Monografia Juraja Sterna podáva výklad širokej stupnice otázok, ktoré môže logistika riešiť.

Vnímavému a pozornému čitateľovi umožní vytvoriť si mimoriadnu zásobu informácií o danom predmete, ktorá zaiste podnieti jeho ďalšie štúdium i aplikáciu získaných poznatkov v praxi.

GAŠPARÍKOVÁ, Jana – BAKOŠ, Vladimír – PILLAY, Nirmala – PRINSLOO, Cas: **Methodological Challenges of Interdisciplinary Research in the Social Sciences**. Pretoria, HSRC Publishers 1996. 283 s.

Publikácia *Metodologické výzvy interdisciplinárneho výskumu v spoločenských vedách*, ktorá vznikla na základe pomerne krátkej, ale veľmi plodnej vedeckej spolupráce Slovenskej akadémie vied s Human Science Research Council v Juhoafrickej republike, je cenným príspevkom k rozvoju interdisciplinárneho výskumu, teda výskumu, ktorého metodológia nie je dostatočne preskúmaná. Platí to aj o ekonómii, ktorej pokrok v mnohom závisí od spolupráce s inými vednými disciplínami.¹

O interdisciplinárnom výskume sa síce píše, všeobecne sa uznávajú jeho možnosti, stále však vzniká málo prác, ktoré by objasňovali metódy a techniky tohto výskumu a prispievali k riešeniu páľčivých spoločenských problémov súčasnosti. Klasickým príkladom je spoločenská transformácia, ktorá prebieha v postsocialistických krajinách strednej a východnej Európy. Jej obsahom sú zložité politické, ekonomické, sociálne, kultúrne, psychologické, inštitucionálne a environmentálne zmeny, ktoré nemôže komplexne postihnúť iba jedna, hocako dôležitá vedná disciplína. Ak napríklad hovoríme o neštandardnom správaní spotrebiteľov v postsocialistických krajinách, resp. investorov, ťažko ho objasniť iba nástrojmi "štandardnej" ekonomickej analýzy. Práve problematika transformácie predstavuje ideálne pole pre interdisciplinárny výskum, ktorý zapája do vedeckej analýzy (a v určitom zmysle integruje) príbuzné (blízke) vedné disciplíny.

Týmto smerom sa orientuje aj recenzovaná publikácia. Jej vydaniu predchádzala medzinárodná konferencia, ktorú v máji 1993 zorganizovala v Bratislave Slovenská akadémia vied (oddelenie pre spoločenské vedy) spolu s Human Science Research Council (Juhoafrická republika). Zo slovenskej strany sa na konferencii aktívne podieľal Prognostický ústav SAV, Filozofický ústav SAV, Kabinet orientalistiky SAV, Spoločenskovedný ústav SAV, Kabinet výskumu biologickej a sociálnej komunikácie SAV, Etnologický ústav SAV a Ústav experimentálnej psychológie SAV. Účasťou vedeckých pracovníkov reprezentujúcich rôzne disciplíny sa vytvorili nevyhnutné predpoklady na uplatnenie interdisciplinárneho prístupu v oblasti spoločenských vied.

Spomínali sme, že interdisciplinárny prístup je osobitne plodný pri skúmaní komplexných problémov (napríklad spoločensko-ekonomickej transformácie postsocialistických krajín), lebo umožňuje hlbší, všestrannejší pohľad a lepšie pochopenie danej skutočnosti.

Možnosti interdisciplinárneho výskumu v spoločenských vedách znásobuje skutočnosť, že v spoločenských vedách existujú viaceré metodologické prístupy a že hranice medzi jednotlivými vedami nie sú (a zrejme nikdy nebudú) určené presne. To okrem iného umožňuje, aby rozvoj jednej vednej disciplíny prinášal nové poznatky aj pre iné vedecké disciplíny.

¹ Pokiaľ ide o samu ekonómiu, často sa poukazuje na nedostatočnosť a ohraničenosť čisto ekonomickeho prístupu. Produktom metodologických sporov bol napokon vznik inštitucionalizmu (neoinštitucionalizmu), ktorý prekračuje hranice čisto ekonomickej (abstraktnej) analýzy.

Pravda, prenášanie takýchto vedeckých poznatkov do iných oblastí vedeckého výskumu v sebe vždy skrýva nebezpečenstvo prílišného zjednodušenia ("krátkeho spojenia"), čomu sa však možno vyhnúť.

Celá monografia sa okrem úvodu delí na štyri hlavné časti. Prvá časť zahŕňa príspevky, ktoré sa zaoberajú nevyhnutnosťou interdisciplinárneho výskumu. Juhoafrický filozof J. Mouton pristupuje k vede ako spoločenskému systému, ktorý z hľadiska svojho kontextu nadobúda rôzne významy a vyžaduje používanie rôznych techník. "Všetci agenti a štruktúry (teórie, modely, paradigmy a objavy), predstavujúce špecifické disciplíny, sa podieľajú na výskume a objasňovaní častí spoločenského systému. Každý sa usiluje riešiť osobitný problém, ktorý vyžaduje príspevok mnohých disciplín" (s. 11). Preto je dôležité uvedomiť si historickú povahu vedy a jej úlohu pri tvorbe nových svetonázorov a obrazov sveta. D. D. Joubert sa zaoberá opačným pohybom vo vedeckej analýze, t. j. skúmaním posunu hraníc nie smerom do iných disciplín, ale posunom hraníc v rámci jednej disciplíny. V sociológii sa diskutuje o mikro- a makrosociológii. J. Letaši (Filozofický ústav SAV) skúma problémy interdisciplinárneho výskumu v kontexte vzťahu prírody a techniky (technológie).

Druhá časť monografie sa zaoberá riadením interdisciplinárneho výskumu, pričom venuje pozornosť aj sociálnym otázkam a výchovnej politike.

E. Kvapilová (Prognostický ústav SAV) sa zameriava na problematiku sociálnej politiky a na jej úlohu v rámci transformácie na Slovensku. Osobitosťami manažmentu interdisciplinárneho výskumu sa vo svojej štúdií zaoberá Š. Zajac (Prognostický ústav SAV). J. Muller (JAR) nastoľuje potrebu kritického preskúmania metodologických otázok výskumu v oblasti výchovnej politiky.

Obsahom tretej časti sú metodologické otázky interdisciplinárneho výskumu. Dobrým príkladom interdisciplinárneho výskumu je prognózovanie, ekonomická transformácia, ako aj environmentálna politika. Pracovníci Prognostického ústavu SAV J. Gašparíková a J. Němec sa zaoberajú prognózovaním ako vednou disciplínou, do ktorej je tento interdisciplinárny prístup zabudovaný. Kladú si pritom otázku, do akej miery je táto vedná disciplína v súčasnosti funkčná, schopná ďalšieho vývoja a aké sú jej možnosti zachytiť turbulentný proces transformácie na Slovensku. R. Spáčilová analyzuje zásadu environmentálnu politiku v kontexte udržateľného vývoja.

Posledná, najrozsiahlejšia časť monografie obsahuje špecifické príklady interdisciplinárneho výskumu. Reflexie na interdisciplinárne aktivity zahŕňajú lingvistikú v súvislosti s vplyvom európskej civilizácie na Polynéziu (V. Krupa z Kabinetu orientalistiky SAV), tvorbu historických a kultúrnych poznatkov o Afrike (V. Pawliková-Wilhanová z Kabinetu orientalistiky SAV), analýzu psychologického prístupu v multikultúrnej spoločnosti (T. R. Taylor z JAR), súčasné úlohy medzikultúrnej (cross-cultural) psychológie (I. Ruisel a I. Sarmány z Ústavu experimentálnej sociológie SAV), hodnotenie úlohy sociálnej psychológie v interdisciplinárnom výskume (L. Lovaš a J. Výrost zo Spoločenskovedného ústavu SAV), problém komunikácie v niektorých humanitných vedách (M. Hrabovský z Kabinetu výskumu biologickej a sociálnej komunikácie SAV), hodnotenie hermeneutickej fenomenológie P. Ricoeura (J. Sivák z Filozofického ústavu SAV), metodologické otázky prechodu k demokracii v Južnej Afrike (M. Morres z JAR) a vzťah medzi ekonomickým vývojom a spoločenskými zmenami na slovenskej dedine (O. Danglová z Etnologického ústavu SAV).

V recenzovanej monografii, na ktorej sa aktívne podieľal najmä Prognostický ústav, sa voľným spôsobom spájajú rôzne témy interdisciplinárneho výskumu od východísk manažmentu, rôznych politík, až po metodológiu interdisciplinárneho výskumu. Stretáva sa teda úsilie vedcov z rôz-

nych vedných oblastí a dvoch geograficky vzdialených (ale v niečom podobných) krajín. Možno len očakávať, že táto monografia neostane osamotenou "lastovičkou", ale že sa stane podnetom na ďalšie plodné rozvíjanie interdisciplinárneho výskumu.

Jan Iša

Kolektív: Proměny světové ekonomiky a Česká republika. 1. vydanie.
Bělá pod Bezdězem, Nakladatelství Máchova kraje 1996. 322 s.

V priebehu viac ako storočného vývoja svetovej ekonomiky je len málo období, v ktorých prišlo k takým závažným zmenám ako v prvej polovici poslednej dekády tohto milénia. Od konca druhej svetovej vojny snáď iba rozpad svetového hospodárstva na dva sociálno-ekonomické, politické a vojenské bloky na prelome 40. a 50. rokov sa dá svojím významom porovnať s ukončením svetovej bipolarity na prelome 80. a 90. rokov a so začiatkom formovania novej etapy vývoja svetovej ekonomiky v rokoch nasledujúcich. Táto základná zmena, aj keď primárneho významu, nie je zďaleka jedinou, ale len jednou z celého radu podstatných zmien, ktoré boli podmienené procesmi prebiehajúcimi vo svetovom hospodárstve v súčasnej epoche.

V predloženej publikácii, vychádzajúcej z uvedeného motta, predkladá sa odborné, ale i širokej verejnosti výsledok viacročnej výskumnej a pedagogickej činnosti kolektívu autorov z Katedry svetovej ekonomiky Vysoké školy ekonomickej v Prahe. V publikácii sa skúma široký diapazón všeobecných i konkrétnych ekonomických problémov reprezentujúcich genézu vývoja svetovej ekonomiky v nadväznosti na

teritoriálnu analýzu hlavných trendov, najmä v oblasti medzinárodného obchodu a menových vzťahov. Autori kladú dôraz na analýzu hlavných súčastí svetového hospodárstva, predovšetkým na Európu, na výhľady jeho vývoja, a napokon na závery vyplývajúce z tohto rozboru pre ekonomiku Českej republiky. Zreteľná optika ich pohľadu je citeľná prakticky v každej časti práce, pričom vychádza z aktuálnosti imperatívu prípravných prác Českej republiky na vstup do Európskej únie.

Koncepčnému zámeru autorov, naznačenému v úvode publikácie, bolo podriadené aj jej vnútorné členenie. Skladá sa zo sedemnástich kapitol sústredených do štyroch relatívne uzavretých celkov.

Prvých päť kapitol, ktoré sú venované základnej charakteristike a hlavným vývojovým procesom prebiehajúcim vo svetovej ekonomike, obsiahlo síce pomerne široké spektrum problémov, ktorým možno čiastočne azda vytknúť kľúč ich postupnosti, na druhej strane však slúži ku čti autorov vysoká kultivovanosť, a najmä aktuálnosť spracovania tejto časti práce, ako aj objektívna prezentácia stanovísk k úlohe a možnostiam Českej republiky v novo sa

formujúcich hospodárskych i politických, najmä európsku dimenziu zdôrazňujúcich vzťahoch.

Posudzovaniu segmentu tohto vývoja v rozvinutých trhových ekonomikách, resp. v triáde ich hlavných satelitov, venuje sa v piatich kapitolách druhá časť publikácie.

V centre pozornosti stojí rozbor ekonomických zmien vo vzťahu: vznik nerovnováhy - potreba adaptácie s diferencovanou úspešnosťou v rámci analyzovaných teritoriálnych segmentov svetovej ekonomiky. Pritom nie neopodstatnene sa kladie zvýšená váha na vplyvy integračných procesov na ekonomiku USA (NAFTA), Japonska (APEC) a Európskej únie na ostatné segmenty svetovej ekonomiky. Hoci účinnosť a vysoká kvalita tejto časti práce je mierne stlmená nerovnomerným časovým usporiadaním niektorých vývojových ukazovateľov (s. 153), nepochybne patrí k ťažiskovým častiam celej publikácie. Precíznosť spracovania tejto časti práce zosilňuje rozsiahla implikácia získaných výsledkov na podmienky Českej republiky.

Hoci teritoriálne mierne roztrieštený, no svojím obsahom značne príbuzný celok tvorí tretia časť predkladanej práce. Zvýšená pozornosť sa venuje ekonomickému vývoju a zmenám vonkajších vzťahov v transformovaných ekonomikách, v ČLR a v rozvojových krajinách. Hoci na prvý pohľad tieto krajiny spája len veľká nerovnomernosť hospodárskeho vývoja a snaha o dynamické zrýchľovanie hospodárskeho rastu, autori pravdepodobne prevzali štruktúru využívanú vo viacerých analytických materiáloch OECD, Svetovej banky a pod., kde sa tieto krajiny často zahŕňajú do jednej problémovej skupiny tzv. menej rozvinutých ekonomík (less developed countries).

Je úplne prirodzené, že značný podiel tejto časti práce autori orientujú na skúmanie základných problémov ekonomickej transformácie, na jej obsahové vymedze-

nie, s poukázaním na dôsledky zmien, ktoré z toho vyplývajú pre svetové hospodárstvo ako celok.

Skutočnosť, že XI. a XII. kapitola veľmi podrobne analyzujú systémové aj vecné prvky úspešnosti transformačných procesov krajín strednej a východnej Európy (SVE), umožňuje vytvorenie určitých objektivizovaných východísk na teoretické zovšeobecnenie celkového procesu transformácie bývalých centrálné plánovaných národných ekonomík na ekonomiky trhov. Zároveň autori poukazujú na pokles predtým dominantného významu krajín SVE pre hospodársky rozvoj českej ekonomiky.

Nemenej dôležitou súčasťou tejto časti práce sú však aj otázky skúmania dopadov ekonomických zmien na hospodársky rast a vonkajšie ekonomické vzťahy rozvojových krajín, procesu ich pridružovania k EÚ, ako aj transformácie tzv. ázijských drakov v popredí s mohutne napredujúcou čínskou ekonomikou.

Viacere závery, ktoré autori viažu najmä na ich aplikáciu v ekonomike ČR, majú značný praktický význam aj pre slovenskú ekonomiku, aj pre rozvoj medzinárodného podnikania (international business).

Záverčnú, štvrtú časť recenzovanej publikácie venovali jej tvorcovia skúmaniu dvoch okruhov problémov. Relatívne ucelený obraz poskytuje kapitola venovaná skúmaniu variantov vývoja svetovej ekonomiky v období na prelome tisícročí. S odvolaním na čiastkové poznatky z predchádzajúcich kapitol a projekcie prestížnych medzinárodných organizácií predkladajú autori súhrnný pohľad na vývoj ekonomiky vyúsťujúci do formovania hypotetických záverov o meniacom sa vplyve svetového ekonomického prostredia na vývoj ekonomiky ČR.

Záverčná časť práce predkladá svojim čitateľom zovšeobecnenie základných vý-

sledkov niekoľkoročného výskumu, ktorého vyústením je aj vyvodenie ťažiskových poznatkov pre vývoj českej ekonomiky. Podľa názoru autorov "... tri črty nadchádzajúcej etapy vývoja svetového hospodárstva, t. j. jeho trhová orientácia s následnou prehĺbujúcou sa diferenciáciou hospodárstiev, nalichavo si vyžadujúcou rozvoj medzinárodnej spolupráce, síce zatiaľ neboli v doterajšom vývoji priamo a zreteľne citeľné, ale stále viac prevažujúce tendencie v rámci vzťahov dynamicky sa rozvíjajúcich krajín a integračných zoskupení i snaha vytvárať pre takýto vývoj potrebné systémové predpoklady, čoraz viac nasvedčujú tomuto trendu".

Aj keď skúsený kolektív autorov si nekládol za cieľ predložiť podrobnú či komplexnú analýzu skúmaných javov, je potrebné vysoko vyzdvihnúť široký záber publikácie, systematizáciu teoretických poznatkov, ako aj ich konkrétnych politicko-ekonomických prejavov, doplnenú o rozsiahly faktografický materiál, dokumentujúci opodstatnenosť syntetických záverov jednotlivých kapitol práce.

K pozitívnym črtám recenzovanej publikácie možno priradiť aj precízne formálne spracovanie, obohatené o kumulatívne zoznamy tabuliek a skratiek, ktoré zjednodušujú používanie textu, ale je potrebné vyzdvihnúť aj čistotu odborného jazyka, jasnosť formulácií i úsilie autorov o "to be in time".

Záverom možno zdôrazniť nesporne pozitívnu snahu autorského kolektívu predložiť svojim čitateľom, ktorí zaiste budú nielen spomedzi tých študentov ekonomických škôl a odbornej verejnosti, ktorých pútajú taje a metamorfózy prebiehajúce vo svetovom hospodárstve, ale i makroekonómov zaoberajúcich sa prípravou hospodárskych stratégií ČR, knižné zhrnutie takej aktuálnej a výsostne potrebnej ekonomickej problematiky. Je možné len dúfať, že ponaučenia a názory, ktoré práca obsahuje, nájdu úrodnú pôdu aj pri príprave filozofie, a napokon i konkrétnych krokov potrebných na úspešný vstup Českej republiky medzi najvyspelejšie krajiny a do ich európskych či svetových integračných štruktúr.

Peter Baláž

S p r á v y

Seminár o transformácii výučby marketingu na Obchodnej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave

Na Ekonomickej univerzite v Bratislave sa v dňoch 11. a 12. 9. 1996 uskutočnil seminár Katedry marketingu Obchodnej fakulty z príležitosti 5. výročia vzniku tejto katedry.

Seminár bol rozdelený tematicky na dve časti.

Dňa 11. 9. 1996 sa rokovalo na tému *Transformácia výučby marketingu na Obchodnej fakulte*. Na rokovaní bolo prítomných 73 účastníkov. Boli to predovšetkým učelia marketingu na vysokých školách v SR a ČR, učelia Fakulty podnikového manažmentu EU v Bratislave, učelia Podnikovohospodárskej fakulty v Košiciach, zástupcovia hospodárskej praxe a učelia Obchodnej fakulty, najmä Katedry marketingu.

Krátke, ale vecné zhodnotenie pôsobnosti Katedry marketingu na Ekonomickej univerzite v Bratislave za 5 rokov od jej vzniku vyjadril v pozdravnom prejave prorektor Ekonomickej univerzity Š. Majtán, ale najmä prodekanka Obchodnej fakulty D. Lesáková.

V úvodnom vystúpení vedúci Katedry marketingu V. Vávra zhodnotil zmeny vo výučbe marketingu, najmä jej rozvinutie a prehĺbenie. Umožnilo to rozvíjanie znalostí o marketingu vo svete štúdiom zahraničnej literatúry, ako aj konzultáciami našich učiteľov v zahraničí a vystúpeniami zahraničných lektorov u nás. Z toho vznikol preklad učebnice Ph. Kotlera a G. Armstronga *Marketing*, ktorá sa využíva aj na viacerých školách v SR a ČR. Osobitne ocenil dostatok učebných pomôcok v cudzích jazykoch, ale už aj v slo-

venskom a českom jazyku. Na základe pozitívneho hodnotenia transformácie a výučby marketingu dochádza v súčasnosti k vytvoreniu študijného odboru *Marketing a obchod* a v rámci neho k vzniku troch špecializácií. V. Vávra vo svojom vystúpení oboznámil aj s programom ďalšej transformácie výučby na ďalších 5-10 rokov. Do výučby sa zaradia ďalšie nové a špecifické predmety, ktorými sa obohatí rozsah a hĺbka výučby.

V diskusii vystúpilo 35 účastníkov. Osobitne cenné boli úvodné vystúpenia, ktoré naznačili požiadavky praxe na výučbu a profil absolventa Obchodnej fakulty. Odznelo to v príspevku I. Száboovej, riaditeľky odboru vnútorného odboru a ochrany spotrebiteľa na Ministerstve hospodárstva SR a S. Adamču, predsedu Slovenského zväzu spotrebných družstiev.

Väčšina príspevkov sa zaoberala hodnotením výučby, resp. informáciami o výsledkoch a skúsenostiach z výučby marketingu na vysokých školách v SR a v ČR. V iných príspevkoch boli vyslovené námety na nové trendy pôsobenia marketingu.

V závere seminára účastníci prijali odporúčanie na organizovanie podobného seminára o 2-3 roky, ako aj námety na vytvorenie Asociácie marketingu v SR.

Z príležitosti seminára bol vydaný zborník príspevkov *Transformácia výučby marketingu na Obchodnej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave*, ako aj monotematické číslo Ekonomického časopisu 7-8/1996. V zborníku publikovalo svoje príspevky 45 učiteľov z vysokých škôl v SR a ČR i viacerí pracovníkov z praxe.

Druhá časť seminára sa uskutočnila 12. 9. 1996 ako zasadnutie sekcie učiteľov marketingu na vysokých školách v ČR a SR pri Českej marketingovej spoločnosti. Okrem organizačných otázok práce sekcie, ktoré uviedla H. Lošťáková z Univerzity Pardubice, boli náplňou dve témy:

- *Terminologické otázky z okruhu marketingovej komunikácie*, menovite používanie termínu *promotion*. Úvodné slovo a diskusiu viedla H. Labská z Katedry marketingu. Zo zaujímavej diskusie prišlo odporúčanie, aby sa termín neprekladal do slovenčiny, resp. češtiny, ale používal v anglickom origináli. Prítomných k tomu viedli názory, že používanie anglického termínu je všeobecne vo svete rozšírené, je ťažké urobiť k nemu doslovný preklad

a už aj u nás je tento anglický termín dosť zaužívaný.

- *Franchising v SR*. Úvodné slová a diskusiu viedla A. Štensová z Katedry marketingu. O výsledkoch, skúsenostiach a problémoch rozvíjania franchisingu hovorili T. Viskupič, prezident Asociácie franchisingu v SR, J. Orgonáš, generálny riaditeľ firmy Ramp + Maurer a P. Filo, riaditeľ firmy Atrigon. Nasledujúca výmena skúseností poukázala na nevyhnutnosť ďalšieho rozvíjania franchisingových refazcov v SR, ako aj ČR, zdôraznila naliehavosť zdokonaľovania organizačných, ekonomických a právnych pravidiel.

Najbližšie stretnutie sekcie učiteľov bude v Prahe v roku 1997 s tematickým zameraním na značku produktu.

Viktor Vávra

Z OBSAHU budúceho čísla
EKONOMICKÉHO ČASOPISU

Ivan PRACHÁR:

Niektoré problémy nerovnováhy slovenskej ekonomiky a jej súvislosti s transformáciou systému

Dana TKÁČOVÁ:

Prestavba bankovníctva na Slovensku

Jana GAŠPARÍKOVÁ:

Management of Change and the Role of Technology

Jaroslav KITA:

Marketing a dizajn v podniku

Marian GÚČIK:

Metodologické otázky tvorby marketingového informačného systému cestovného ruchu

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČASOPIS PRE EKONOMICKÚ TEÓRIU,
HOSPODÁRSKU POLITIKU, SPOLOČEN-
SKO-EKONOMICKÉ PROGNOZOVANIE

Ekonomický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, podnikového manažmentu, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, peňažnej teórie a menovej politiky, bankovníctva, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezových a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky. Zaoberá sa aj dejinami ekonomického myslenia a národného hospodárstva. Prináša profily významných slovenských a svetových ekonómov, recenzie teoretických prác a správy z vedeckého života.

JOURNAL FOR ECONOMIC THEORY, ECO-
NOMIC POLICY, SOCIAL AND ECONOMIC
FORECASTING

Ekonomický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, monetary theory and policy, banking, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the external economic relations of the Slovak Republic. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings profiles of outstanding Slovak and world economists, reviews of theoretical works and reports on scientific life.

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu SAV
a Prognostického ústavu SAV,
ročník 44, 1996, č. 11.

- Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.
- Sadzba: EÚ SAV
- Tlač: Kníhtlačiareň Repro Print Bratislava.
- Registračné číslo 7021.
- Rozširuje, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava.

Podávanie novinových zásielok povolené RPP
Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č.j. 350-RPP/94.

Distributed by SAP – Slovak Academic Press
Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05
Bratislava, Slovak Republic.

Distribution rights are held by KUBON and
SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany.

© SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Bratislava 1996